

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1449

հասկարից գեղի
Լոյս

թիֆլիս
1877

83

296

ԽԱԿԱՐԻՑ ԳԵՊԻ ԼՈՅՈՒ

Գործ Զրանց Հոֆմանի

II

ԹԱՐԳԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳՊՐԻ ՍՌԱՔԵԼԵԱՆՑ

Տ Փ Ի Ս

ՏՈՒՐԱՆ ԵՍԿՂԱՆՆԻՍԻ ԿԱՐՏԵՐՈՍԻԱՆՑ

1877

9011

83

2-96

42

ԽԱՆԱՐԻՑ ԴԵՊՐԻՆՅԱՆ

224

Գործ Ֆրանց Հոֆմանի

II

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿՊՐԻ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՑ

Տ Փ Ի Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ ՑՈՎՀԱՆՆԵՐԻՄ ԻՐԱՏԻՐՈՒԵԱՆՑ

1877

20 03

1007
5908 R

289

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 15 Іюля 1877 г.

Типографія Мартиросіанца, на Орбеліановскоі улицѣ № 5.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Կրթութեան գործը միշտ առաջ ու առաջ է գնում:

Իւրաքանչիւր փոքր 'ի շատէ լուսաւորուած ազգ միջոցներ է որոնում կրթութիւնը զիւրամատչելի անելու ամեն մի անհատին, դասատուութեան նոր եղանակներ գտնելով, դպրոցները բազմացնելով ու բարեկարգելով, նոցա մէջ մանկական մատենադարաններ հիմնելով ու բարգաւաճելով.....

Ոչ ոք չի ուրանայ, որ այդպիսի ձգտում ու եռանդ ահա մի քանի տարի է, ինչ մեր ազգն էլ սկսել է ցոյց տալ, նա էլ շտապում է նորաձև դասադրքեր յօրինել, դպրոցների թիւը բազմապատկել բարեկարգել ու ապահովել. կրթութեան վերաբերութեամբ խօսել, զրիլ, կարդալ... բայց շատ քիչ մտածող կայ մանկական գրադարանների կազմելու և նոցա հարստացնելու մասին: Երևի տարիների ընթացքում սկսան մի քանի այդպիսի զրքեր հրատարակել, սակայն նոքա մի քանի հատ միայն լինելով, անկարող են կազմել գոնէ մի թեթև մանկական մատենադարան — ընթերցարան:

'ի հարկէ մեծ բաղտաւորութիւն է իւրաքանչիւր ազգի համար ունենալ այդպիսի գրադարաններ՝ բաղկացած յատկապէս կամ մեծ մասամբ իւր միջեց բղխած, իւր մէջ կատարուած և իւր հեղինակների գրչի տակ կերպարանք առած վէպերից, սակայն ցաւօք սրտի պիտի ասել, որ դեռ մեր ազգը, ինչպէս

նկատու՛մ է և ներկայ հայ հեղինակներից մինը իւր մի կրիտիքական քննութեան մէջ, խիստ աղքատ է այդպիսի նիւթերով, նորա կեանքը դեռ այնքան հարուստ ու զարգացած չէ, որ կարողանար հայ հեղինակին և զրականութեան բաւականաչափ սնունդ տալ և հայ ընթերցող մանուկներին հոգեկան և մտաւոր կերակուր, ինչպէս և հայ աղքատ կեանքի մէջ եղած փոքր նիւթն էլ անձանօթ է մեր հեղինակների մեծ մասին. ուրեմն ստիպուած ենք դեռ ևրոպական մտքերի թարգման հանդիսանալ, որոց համար ամենամեծ յարմարութիւն ունին վէպերը, և նոցանով հետզհետէ հարստացնել մեր աղքատիկ կեանքը և սպա թէ կթել նոցանից նոյնպիսիներ նոյն իսկ մեր մանուկների գրականութեան համար:

Մենք այդ նպատակին կամենալով ծառայել, ամենայարմար գատեցինք այդ ձիւղին վերաբերեալ զանազան գրքերի հետ թարգմանել և հաշակաւոր Ֆրանց Հօֆման գերմանացու վիպասանական աշխատութիւնները, որոց բազմալեզու թարգմանութիւններն անգամ նշանաւոր տեղ են բռնում զանազան ազգաց մանկական մատենադարաններում:

Թարգմանող.

Սայիս
1877

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Չարագործը չարութիւն է որոնում:

Բարկացոտ հայեացքով բազկաթուռի վերայ նրստած էր մի միջահասակ մարդ և երբեմն երբեմն տխրութեամբ նայում էր սեղանի վերայ կուտած բազմաթիւ թղթերին ու նամակներին: Սենեկի զարդարանքներից կարելի էր եղբակացնել, որ տանտէրը եթէ հարուստ չէր՝ զոնէ միջակ կարողութեան տէր էր: Այն սենեակը աւելի մի ճեմելիքի նման էր, քան գործարանի: Մի քանի ընդարձակ պատուհանների միջեց, որոնք զարդարուած էին ընտիր մետաքսեայ վարագոյրներով, տեսնոււմ էր մի գեղեցիկ, պողպալից և ջրանցքներով լի այգի: Առանձնասենեկի պատերից կախած էին երեւելի գեղարուեստների նկարներ, յատակը ծածկած էր պարսկական գորգերով. ահագին հայելները, գահաւորակներ և բազկաթուռները թաւշապատ բարձրով, մարմարեայ վառարանները—այս բոլորը նշան էին նորա լաւ ապրելուն:

Սակայն տանտէրը բոլորովին հանգիստ չէր. նա խիստ շփոթուած էր երևում: Նորա բարձր ու հպարտ ճակատը կնձիռներով էր ծածկած, աչքերը մի տեսակ տխուր էին փայլում, շրթունքները սրղմուած էին: Նա երկար ժամանակ նստած մտածում էր, վերջապէս վեր կացաւ և արագ քայլերով սկսաւ մանգալ սենեկում:

Սիր Թովմաս Լօուվէլը (այսպէս էր նորա անունը) բաւականին կարողութիւն ունէր, մինչև անգամ շատերը նախանձում էին նորան, բայց երբէք չէր կարելի նորան երջանիկ և իւր վիճակից բաւական համարել, գոնէ այսպէս էր մեր յիշած առաւօտը, երբ նա տխուր մտածմունքներով նստած էր իւր գեղեցիկ Լօուվէլ-Վաստլ ամրոցի առանձնասենեկում:

Սիր Թովմասը շատ ման եկաւ սենեկում, երբեմն երբեմն ինքն իրան հայհոյանքներ արձակելով բերանից և գողալով սղմելով բուռը: Վերջապէս, կարծես մի լուսաւոր միտք յղացած՝ վրայ ընկաւ զանգի թելին և արագ զանգահարեց: Իսկոյն զանից երևաց սենեկապետի նիհար դէմքը: Մոտիտ ժանր— այս էր նորա անունը— ազգով Ֆրանսիացի էր. նա արդէն մի քանի տարի ծառայում էր սիր Թովմասի մօտ և յաջողել էր գրաւել իւր տիրօջ լիակատալ համակրութիւնը:

— Դան, ասաց վերջինը, ես շատ յուսահատ դուրս եմ, մէջն եմ, նայիր այս ահագին թղթակոյտին. սոքա բոլորը հաշիւներ և նամակներ են, որոնցով պահանջում են վճարել պարտքերս: Ծանն հա-

զար Ֆուենդ ստերլինգ պիտի վճարել, այն ինչ գրեպանումս հազիւ թէ մի հարիւր շիլլինգ լինի: Մի խորհուրդ տուր սորա մասին:

— Պարտատէրները պիտի համբերեն, սիր Թովմաս, խորը ողջունելով ասաց սենեկապետը, ձերդ մեծութիւնը շուտով փող պիտի ստանայ վարձաւորներից և այն ժամանակ կարող էք ազատուիլ այդ ձանձրացնող պարտատէրերից:

— Բայց նոքա այլ ևս չեն ուզում սպասել այլ ընդհակառակն սպառնում են ինձ բանտարկել: Գետնալարձը հազիւ հինգ հարիւր Ֆուենտ լինի: Վարձող է արդեօք մի որևիցէ հրաշք քսան անգամ մեծացնել նորան: Քիչ է մնում, որ սպանեմ ինձ. մի բան մտածիր, Ժան:

Սենեկապետը ուսերը վեր քաշեց:

— Ձերդ ողորմածութիւն, չէք կարող առ ժամանակ գրաւ դնել ձեր կալուածները, հարցրեց նա:

Սիր Թովմասը դառնութեամբ ծիծաղեց:

— Ոչ, դորա մասին մտածել անգամ անհնար է: Իմ տան առաստաղի իւրաքանչիւր քարը վաղուց արդէն գրաւ է դրած: Նոցա փոխարէն ինձ ոչ մի կոպէկ չեն տալ: Մի ուրիշ ձար գտիր:

— Դժուար է գտնել, միջօրը, վրայ բերաւ սենեկապետը: Ես գրամ չեմ կարող ձեռք բերել իսկ եթէ, ձերդ ողորմածութիւն, մի քանի տարի ժամանակով արտասահման գնայիք, այնտեղ գոնէ չէին անհանգստացնի ձեր պարտատէրները:

— Վարձում ես թէ այն անպիտանները ձեռք կ'վերցնեն ինձնից, գոչեց սիր Թովմասը: Հէնց առա-

Ղին իսկ փորձին նորա ոստիկանութեան միջոցով
ամբողջ Անգղիայում կ'որոնէին ինձ: Այլ այդ էլ ան-
կարելի է:

— Եթէ այդպէս է, կարծեմ ուրիշ ոչինչ չի մնում
ձեր ողորմածութեան անելու, բայց եթէ այս ամբող-
ջից երբէք դուրս չգալ, ասաց ժանը: Այստեղ ոս-
տիկաններից ոչ ոք չի կարող ներս մտնել որովհե-
տե օրէնքով Անգղիացի ազնուականի տունը ամբողջ է:

— Եւ դու առաջարկում ես ինձ ամբողջ կեանքս
բանտարկութեան մէջ անցնել: Ի՞նչ յիմարութիւն:
Միւսնոյն չէ՞ արդեօք, թէ բանտում նստել և թէ փա-
կուել այս պատերի մէջ: Նրկու դէպքումն էլ ես չեմ
կարող ինձ ազատ համարել, իսկ ինձ համար ամե-
նագլխաւորն այս է: Քո միտքը հնարագէտ է, ժան,
լու մտածիր, օգնիր ինձ այս վտանգից ազատուե-
լու: Ես Անգղիական լորդի զաւակ եմ, ուստի և ա-
ւելի շուտ կ'համաձայնեմ ինձ սպանելու, ձեռքս
չի դողայ, բայց երբէք բանտ չեմ մտնի:

Սիր Քովմաս Լօուվէլը սկսաւ արագ քայլերով
ման գալ սենեկում: Փանը ուշադրութեամբ հետե-
ւում էր իւր օրով ամեն մի շարժումը:

— Ես մի երրորդ միջոց էլ գիտեմ, ասաց նա եր-
կարատեւ լուծութիւնից յետոյ. բայց կասկածում եմ,
կ'համաձայնէ՞ք, ողորմած տէր, ընդունել իմ ա-
ռաջարկութիւնը:

— Մի փոխիր, ժան, բաց խօսիր: Ես ամեն բա-
նի կ'համաձայնեմ, միայն թէ ազատուեմ այս ան-
տաննիլ պարտատէրներից, որոնք ինձ շան պէս ձանձ-
բացնում են:

— Ձերդ ողորմածութիւն, դուք ունէք եղբայր
Լօրդ Էննէսլէյ անունով, նա շատ հարուստ է:

Սիր Քովմասը բացասական նշան տուաւ զլիսով
ու պատասխանեց.

— Ո՛չ, ժան. եղբորիցս ոչինչ յոյս չունիմ: Նա
տկար է և համարեայ բանականութիւնից զուրկ,
զոնէ վաղուց արդէն առողջ մտքի չէ: Նա ինձ կո-
պէկ չի տալ, որովհետեւ այնքան ժլատ է, որ բոլո-
րովին անտարբեր կ'նայէր, թէ ինչպէս ինձ պարտ-
քերիս համար կ'բանտարկէին:

— Դատ ճշմարիտ է, Միլօրդ, շարունակեց ժանը.
նա հիւանդ է, շատ հիւանդ է. բժիշկներն ասում
են, որ Լօրդ Էննէսլէյն հազիւ թէ մինչև միւս
գարուն ապրի: Եթէ նա մեռնէր...

— Ինձ ի՞նչ շահ գորանից. նորա մահը ինձ ոչ-
ինչ չէր օգնի, տաքացած կտրեց Քովմասը ժանի
խօսքը: Չէ՞ որ ես չեմ ժառանգը, նա որդի ունի
Արտուրը անունով: Բացի գորանից նա ամուսնացած է:
Արտուրը եօթ տարեկան առողջ ու առողջ մանուկ է
և նա դեռ կենդանի կլինի, երբ իմ ոսկրները արդէն
կ'փթեն: Ո՛չ, այդ կողմից էլ չեմ կարող օգնութեան
սպասել:

— Դորա մասին, ողորմած տէր, շատ ճիշտ էք
խօսում, ասաց սենեկապետը: Դուք գիտե՞ք, որ Լօրդ
Էննէսլէյն շատ վատ յարաբերութեան մէջ է իւր
ամուսնոյ հետ:

— Ի հարկէ գիտեմ: Նա մի աշխարհասէր կին է,
մտածում է միայն բաւականութիւնների մասին,
ման է գալիս Լօնդօնի խնջոյքներն ու ժողովները

և երբէք չի հոգում իւր հիւանդ ամուսնոյ մասին: Նրա խելքիցն է, այն յիմարի: Ինչո՞ւ լաւ ընտրութիւն չարաւ: Բայց ինչ. դորանից ինձ ինչ օգուտ:

— Աչի՛նչ, Միլօրդ, պատասխանեց սենեկապետը. ես միայն կամեցայ ձեր ուշադրութիւնը դարձնել այն հանգամանքի վերայ, որ լեդի Էննէպէյնն ոչ ինչ ազդեցութիւն չունի իւր մարդու վերայ, և որ դժուար չէր նորա եղբօրը՝ ինքն ազդել հիւանդի վերայ:

— Ի՞նչ օգուտ այդ ազդեցութիւնից, եթէ նա ինձ դրամ չի տալ, նեղանալով գոչեց սիր Թովմասը, բոլորովին չհասկանալով, թէ իւր սենեկապետի այս խօսակցութիւնները ո՞ւր պիտի վերջանային: Ես այժմ իմ եղբայր Չարլսի հետ լաւ յարաբերութեան մէջ եմ, բայց ես այն էլ գիտեմ, որ նա շատ ժլատ է: Ա՛չ, նորանից անկարելի է դրամ ստանալ:

— Միայն այդ չէ, եթէ նա մեռնէր, վրայ բերաւ ժանր:

— Քեզ ասում են թէ նա որդի ունի, բարկացած գոչեց սիր Թովմասը ոտը գեանին զարկելով: Այսօր դու ինչպէս որ անհասկացող ես դարձել, ժանր:

Սենեկապետը նենգութեամբ ծիծաղեց:

— Ես միայն կարծում եի, ձերդ ողորմածութիւն, ցածր ձայնով ասաց նա, որ լաւ կ'լինէր, եթէ օգուտ քաղէիք ձեր ազդեցութիւնից Լօրդի վերայ, Արտուրի վերաբերութեամբ: Նորա խորթ մայրը բոլորովին չի հոգում նորա մասին, նա միանգամայն ծառաների հսկողութեանն է յանձնուած, որոնցից,

ի հարկէ, ոչինչ լաւ բան չի սովորի. հայրը հիւանդութեան պատճառաւ ոչ կարող է իւր որդու վերայ հսկել, և ոչ հոգալ նորա կրթութեան համար. այս պատճառաւ, ձերդ ողորմածութիւն, դուք մի բարի գործ արած կ'լինէք, եթէ յանձն առնէիք այն խեղճ մանկան մի լաւ ուսումնարան տալ:

Սիր Թովմասը զարմացած նայում էր իւր սենեկապետի վերայ, կարծես ուզում էր հարցնել, առողջ մտքի՞ է նա թէ ոչ:

— Ի՞նչ, գոչեց նա վերջապէս: Ես հոգամ այն անպիտանի համար, որ ժամանակով խլի ինձանից Էննէպէյնի գեղեցիկ ժառանգութիւնը. դու ցնորուել ես. ի՞նչ գործ ունիմ այն մանկան հետ. ինձ համար միևնոյն չի՞ թէ նա լաւ կամ վատ կրթութիւն կ'ստանայ:

— Չերդ ողորմածութիւն, ինձ լաւ չէք հասկանում, վրայ բերաւ սենեկապետը: Այստեղ բանը երեսայի կրթութեան վերայ չէ, այլ նորան հեռացնելու հայրական անից, ուր նա չըջապատուած է ծոյլ դատարկապոռանների խմբով:

— Բայց ինձ ի՞նչ օգուտ կարող է բերել նորա բացակայութիւնը, հարցրեց սիր Թովմասը, դեռ բոլորովին չհասկանալով ժանրին:

— Պէ՛հ, ձերդ ողորմածութիւն, երեսաները մահկանացու են, ասաց սենեկապետը, մի առանձին տեսակ շեշտելով վերջին խօսքը: Աւրեմն ինչո՞ւ այնպէս չանել, որ մեռնի կամ գոնէ անյայտանայ և միտէր Արտուրը: Սիր Թովմասը դեղնեց և զարհուրելով մի քայլ յետ գնաց:

— Ինչպէս, գոչեց նա, ուզում ես սպանութեամբ ինձ արատաւորեմ. ո՛չ, երբէք, երբէք, ես լօրդի զաւակ եմ:

— Այդ ո՞վ է ասում, սիր Թովմաս: Աստուած ազատի մեզ այդպիսի զարհուրելի չարագործութիւնից, հանդարտութեամբ ասաց ժանը: Բայց չէ՞ որ կարող է պատահել, որ մանուկը մեռնի կամ զոնէ մեռած կ'իջուայ: Զէ որ այն ժամանակ, ձերք ողորմածութիւն, իբրև լօրդ Էննէպէյի ժառանգ հանգիստ կ'լինէք ձեր պարտատէրներից:

— Անկասկած, ասաց սիր Թովմասը: Բայց ես չեմ հասկանում, դու մի բան մտածում ես, բաց խօսիր... տէր Աստուած, ասա շուտ, մի տանջիր ինձ: Ի՞նչ մտադրութիւն ունիս:

Չերդ ողորմածութիւն, թոյլ կտամք ինձ բաց խօսելու:

— Խօսիր:

— Ուրեմն լսեցէք ինձ, սիր Թովմաս. բանն այնքան հեշտ է, որքան և հասարակ, ասաց սենեկապետը: Դուք համոզեցէք ձեր եղբօրը յանձնել ձեզ իւր որդու կրթութեան հոգացողութիւնը և խոստացէք նորան երեխային մի ուսումնարան տալու: Ի հարկէ դուք չէք տալ նորան մօտիկ տեղ, այլ կաշխատէք ուղարկել յիսուն կամ հարիւր մղոն հեռաւորութիւն ունեցող ուսումնարան: Եթէ դուք կ'ասէք Լօրդ Էննէպէյին, թէ որքան անհրաժեշտ է երեխային խիստ հսկողութեանը յանձնել, այն ժամանակ չէք դժուարանայ նորա համաձայնութիւնը

ստանալու դորա համար և այնուհետև Արտուրը մեր ձեռքին կ'լինի:

— Յետոյ ի՞նչ կ'լինի. ի՞նչ կարող ենք անել նորան, գոչեց սիր Թովմասը շփոթուած: Դարձեալ կրկնում եմ, որ ես երբէք նորան մահուան պատճառ չեմ դառնալ:

— Ամենամեծ յիմարութիւն կ'լինէր այդ, վասն զի յանցանքը խկոյն կ'յայտնուէր, ասաց ժանը: Ո՛չ, իմ միտքս ուրիշ է...

— Ի՞նչ է միտքդ, ի՞նչ... շուտ ասա... մի տանջիր ինձ:

— Այ լսեցէք, ձերդ ողորմածութիւն, շուտով ասաց ժանը. ես կարծում եմ, որ հենց միտէր Արտուրը հեռացրած կլինի հայրական անից, այնուհետև այլ ևս ոչ ոք հոգացող չի լինի նորա մասին: Եւ ո՞վ կ'անէր այդ:— Նորա խորթ մայրը: Ո՛չ, նա երբէք չի թողնի Լոնդոնի ինճոյքներն ու բաւականութիւնները մանկան համար, որին առանց այն էլ չի սիրում:— Լօրդ Էննէպէյն. բայց նա հիւանդ է և ո՛չ մի հնար չունի ծանապարհ գնալու. մնում են միայն ծառաները. նորա էլ ո՛չ ժամանակ ունին և ո՛չ փող, բացի դորանից նոցա հարկաւոր է թոյլտուութիւն պցելելու տղային, որ երբէք չեն կարող ստանալ: Այսպէս ուրեմն տեսնում էք, որ միտէր Արտուրը բոլորովին ձեր ձեռքին կ'լինի:

— Ի հարկէ տեսնում եմ, վրայ բերաւ սիր Թովմասը, բայց զեռ բոլորը չեմ հասկանում, թէ դորանից ես ի՞նչ օգուտ կարող եմ քաղել:

— Համբերեցէք, համբերեցէք, ձերդ ողորմա-
 ծութիւն, լսեցէք մնացածն էլ, շարունակեց ժանր:
 Որովհետեւ մենք բոլորովին հաւատացած կարող ենք
 լինել որ միտէր Արտուրին շրջապատողներից ոչ
 ոք չի վրդովուի նորա մասին և որովհետեւ, բացի
 դորանից, կասկած չկայ, որ այն ուսումնարանի վե-
 րատեսուչը, ուր որ դուք կ'տաք երեխային, երբէք
 տեսած չի լինի իսկական Արտուրին— այս պատճա-
 ռաւ ձեզ ոչինչ չի խանգարում մի կեղծ Արտուր
 հանդէս բերել:

Սիր Թովմաս Լօուվէլը դեղնեց և զարհուրելով
 ազդողակեց.

— Այժմ սկսում եմ քեզ հասկանալ:

Ժանի դէմքի վերայ վայրենի ժպիտ երևաց:

— Այո, ասաց նա, իմ գաղափարը ուղիղ է և
 անվտանգ: Վերջենք մի հիւանդ և թոյլ տղայ, որի
 օրերը արդէն համարուած լինէին և տանք ուսում
 նարան: Տեսուչը չի կարող կասկածել ձեր խօսքերի
 ճշմարտութեան մասին և կեղծ-Արտուրը կ'մոռնուի
 մատենի մէջ Արտուր Էննէսէյ անուամբ: Նա կ'սկսի
 հիւանդանալ, կ'մեռնի, կ'թաղուի և ձեզ օրինաւոր
 վկայական կ'ուղարկեն Արտուր Էննէսէյի մահուան
 մասին. այսպիսով, ձերդ ողորմածութիւն, կ'մնաք ձեր
 եղբոր տխուրսի և կարողութեան միակ ժառանգ:

Սիր Թովմասին այնքան հարուածեց նորա խո-
 րամանկ սենեկապետի վայրենի և ուղիղ համարուած
 գաղափարը, որ նա թուլացած ընկաւ բազկաթռուի
 մէջ: Եւ ճշմարիտ, որ այս գաղափարը ուղիղ էր և
 կարող էր բոլորովին անվտանգ կառարուիլ: Նորա

կատարելուց էր կախուած սիր Թովմասի վիճակը:
 Անգղիայի ամենահարուատ մարդերից մինը լինել,
 թէ պարտքերի համար բանտը նստել: Նա երկար
 չ'մտածեց— փորձանքը խիստ մեծ էր:

— Բայց ո՞ր գտնենք մի այնպիսի տղայ, որ-
 պիսին մեզ հարկաւոր է, ասաց նա վերջապէս եր-
 կար լուծութիւնից յետոյ:

— Իսկ նա արդէն գտնուած է, ձերդ ողորմա-
 ծութիւն, պատասխանեց ժանր:

— Ո՞ւր է նա... այդ ո՞վ է... այստեղ բեր տես-
 նենք:

— Այստեղ մեր գիւղում մի բանուորի այրի
 կին կայ, նա մի որդի ունի ճիշտ ձեր եղբորորդու
 չափ: Այն տղայն, ինչպէս ինձ բժիշկն ասաց, հա-
 զել թէ վեց ամիս ապրի: Խեղճ երեխան տանջոււմ
 է անբուժելի կրծքացաւով: Նա դեռ ման է գալիս
 և խաղում, իսկ մի երկու ամիսից յետ ստիպուած
 կ'լինի պառկելու և այլ ևս տեղեց չի վերկենայ: Ես
 խոստացել եմ փոքրիկ Ձօնի մօրը (այս է նորա
 անունը) ձեզանից խնդրել իւր որդուն մի լաւ հի-
 ւանդանոց տալու: Ի հարկէ, ձերդ ողորմածութիւն,
 ստիպուած կ'լինէք բոլոր ծախսերը հոգալ, բայց դուք
 անկասկած չպիտի ասէք այրուն, թէ ո՞ր հիւանդա-
 նոցն էք տալիս նորա որդուն:

— Բայց նա անպատճառ կցանկանայ այդ իմա-
 նալ. նա միշտ կուզի իւր որդուն տեսնել:

— Նորան այդ մտադրութիւնից հեռացնելն էլ
 դժուար չի. պէտք է իմանալ, որ նորա օրերն էլ
 համարած են. նա դեռ երեխայից վաղ կ'մեռնի:
 Հենց այս բանը ստիպեց նորան ձեր ողորմածութեան

դիմելու: Ես զբռնելիս պատահամաք ծանօթացայ
այդ այրու հետ, և խսկոյն մաածեցի, որ այս ծա-
նօթութիւնը շատ օգտակար կարող է լինել ձեր ո-
ղորմածութեան համար: Այժմ ձեզ է մնում վճռել
թէ ո՞վ պիտի լինի Լորդ Էննէյէյի ժառանգը:

Սիր Քովմաս Կուէլը մեծ քայլերով ման էր
գալիս սենեկում, նրա երեսին սառը քրտինք դուրս
տուեց, շրթունքները կապտեցան, աչքերը մի տե-
սակ վայրենարար էին փայլում, ձեռները դողում էին:

— Իսկ ի՞նչ պիտի անենք խկական Արտուրին
հարցրեց նա յանկարծ:

— Այն ժամանակ, ձերդ ողորմածութիւն,
դժուար չի լինիլ նորան հեռացնել, վրայ բերաւ սե-
նեկապետը: Արտուրը դեռ երեխայ է, ուստի և շուտ
կմտանայ իւր նշանաւոր ծագումը: Նա իւր ան-
ցածը շատ մութը կերպով կյիշէ և շուտով նոր
կեանքին կ'ընտելանայ: Սկզբում նորան կարելի է
բանտարկած պահել, իսկ յետոյ մի հեռու ուսում
նարան տալ Ձոն Սմիտ անունով, իսկ այնտեղ երե-
խան ինչ կամենայ խօսի, ոչ ոք հաւատացող չի լի-
նիլ: Մի քանի բարի հարուածներ էլ կատիպեն նա-
րան շուտով մոռանալ իւր ծագումը: Նա ինքն իրան
խելքի կգայ և վերջապէս այն մտքի կգայ, որ ան-
ցեալ կեանքը երազ կթուայ իրան: Այս կողմից,
ձերդ ողորմածութիւն, բոլորովին հանգիստ կարող
էք լինել...

— Բայց եթէ նա մեծանայ ու չմտանայ իւր
անունը, ի՞նչ կ'լինի այն ժամանակ, ընդհատեց սիր
Քովմասը: Վերջապէս նորա ուսումնարանից դուրս
գալու օրը կգայ: Ի՞նչ կ'լինի, եթէ նա ազմուկ բարձ-

րացնի, եթէ նա ինձ սկսի մեղադրել և ինձ վերայ
գանգատի, եթէ նորան հաւատան և քննութիւնն
սկսեն: Ահա քո գաղափարի թոյլ կողմը:

Սենեկապետը նենդութեամբ ժպտաց:

— Ըն՛ որ դուք օչնաւոր վճայական կունենաք
Արտուր Էննէյէյի մահուան մասին, պատասխանեց
նա: Դիցուք ի՞նչ իրաւ երեխան սկէք քեզ մեղա-
դրել, չէ՞ որ նա ոչինչ սպացոյց չունի, նորան ոչ
ոք չէր հաւատալ, խելագարի կամ խաբեբայի տեղ
կղնէին և կ'վարուէին նորա հետ այնպէս, ինչպէս
վարում են այնպիսիների հետ: Բացի դորանից որ-
քան միջոցներ և ճանապարհներ ունի Անգղիայում
հարուստ և երևելի Լորդը ազատուելու մի ձանձ-
րացնող շրջանիկից, որ ոչ փող, ոչ ազգականներ և
ոչ անգամ պաշտպաններ ունի: Աշխարհը մեծ է, իսկ
Անգղիան էլ ընդարձակ գաղթականութիւններ ունի:
Երեխային կարելի է ծովի այն կողմն ուղարկել և
այնուհետև կտեսնենք, թէ ի՞նչպէս յետ կգառնայ:
Եւ եթէ, ձերդ ողորմածութիւն, կամենում էք ձեր
եղբորորդուն մի մեծ բարերարութիւն անել, կարող
էք նորան մի մասնաւոր ռոճիկ նշանակել այն պայ-
մանաւ, որ նա երբէք ոտք չկոխի Անգղիայի հողը
մէջ: Այն ժամանակ դուք բոլորովին անվտանգ կլի-
նէք, իսկ բացի դորանից ամբողջ աշխարհը կսկսի
ձեր վեհանձնութիւնը փառաւորել:

— Իրաւոր, կարծես դու ճշմարիտ ես խօսում,
ասաց սիր Քովմասը և նորա դէմքը պայծառացաւ:
Ամենից առաջ ես պիտի տեսնեմ այրի Սմիտին և
նորա որդուն: Եթէ քո խօսքերը ճշմարիտ են, եթէ

իրաւ փոքրիկ Ջօնին մահ է սպառնում, ես վաղն և
էթ կերթամ եղբօրս մօտ և կբերեմ Արտուրին: Գնանք
այրու մօտ, ժան:

Սենեկապետը, ի հարկէ, բոլորովին համաձայ-
նեցաւ սորան:

— Սակայն զգոյշ կացէք, սիր Քովմաս: Սմիտը
չպէտք է կասկածի նորանում, թէ դուք նորա որ-
դին տալիս էք հիւանդանոցը: Ժամանակ առ ժա-
մանակ պէտք է հաղորդել նորան տղայի առողջու-
թեան որպիսութեան մասին և խեղճ մայրը մեռնե-
լուց առաջ որքան միտիթարուած կլինի իմանալով,
որ իւր որդին առողջանում է:

Նորա գնացին գիւղը և ժանը ներս տարաւ
իւր տիրօջ մի փոքրիկ ու կիսաւեր տուն: Այնտեղ
պատահեց նոցա մի դեղնած հիւանդ կին, որին
հէնց առաջին տեսնելուց իմացուում էր, որ կարող
էր միայն մի քանի շաբաթ էլ ապրել:

— Բարեւ ձեզ միստրիս Սմիտ, ասաց նորան
ժանը: Նո իմ խոստումն կատարեցի. ահա մեր բարի
տէրը, սիր Քովմաս Լօուվէյը: Ձեր աղքատիկ և ան-
օգնական դրութիւնը սորանում կենդանի կարեկցու-
թիւն զարթեցրին դէպի ձեզ: Սիր Քովմասը կամե-
նում է ձեզ օգնել:

— Այո՛, տիկին, ասաց յետոյ վերջինը կեղ-
ծաւոր փաղաքշանքով: Իմ սենեկապետը պատմեց
ինձ ձեր խղճուկ դրութիւնը և ես ինձ պարտք եմ
համարում ձեզ մի օգնութիւն անել:

— Ահ, որքան բարի և ողորմած էք դուք,
պատասխանեց կինը և նորա չորացած ու դեղնած

այտերի վերայից զլորուեցան արտասուքի կաթիլներ:
Աստուած հարիւրապատիկ վարձատրի ձեզ այն ամենի
համար, ինչ որ դուք կամենում էք ինձ անել: Այո,
ես շատ աղքատ եմ և դժբաղտ: Այնուհետև, երբ
անցեալ տարուանից մեռաւ իմ մարդս, սկսեցի հի-
ւանդանալ և որքան էլ աշխատում էի՝ հազիւ էի
կարողանում կերակրել ինձ ու իմ խեղճ Ջօնին:
Պակասութիւնն ու զրկանքները խեղճ երեխիս էլ
թուլացրին և միանգամայն խանգարեցին նորա ա-
ռողջութիւնը: Բայց նրա համար դեռ էլ յոյս կայ,
եթէ միայն նորա մասին լաւ հոգացողութիւն անեն:
Գոնէ ես այսպէս եմ կարծում: Ահ, սիր Քովմաս,
եթէ դուք ուզում էք ինձ ամենամեծ ողորմութիւն
անել, տարէք ուրեմն դորան որեւիցէ հիւանդանոց:

— Լաւ, սիրելիս, ես անպատճառ կանեմ այդ,
ես ձեզ համար էլ կհոգամ, որպէս զե այսուհետև
ձեր կարողութիւնից վեր չաշխատէք, ասաց սիր
Քովմասը կեղծ կարեկցութեամբ: Յաւում եմ, որ ա-
ւելի վաղ չեմ իմացել ձեր աղքատիկ դրութիւնը,
բայց յոյս ունիմ, որ էլի ուշ չէ: Իսկ ո՞ւր է երեխան
նորան չեմ տեսնում:

— Նա քնած է այնտեղ տնակում: Խեղճ Ջօն,
նա շատ շուտ է յոգնում:

— Ես պիտի տեսնեմ նորան, որպէս զե իմա-
նամ, թէ ի՞նչ կարող եմ անել նորա համար, ասաց
սիր Քովմասը և մօտեցաւ տնակի դռան, որտեղից
այդ իսկ բոպէին լուեցաւ սաստիկ և խուլ հայ:

— Մտէք, ներս մտէք, սիր Քովմաս, ասաց
այրին: Այդպէս խիստ հազելուց իմանում եմ, որ

արդէն որդիս արթնացել է: Անպիտան հազ, ինչ-
պէս նա տանջուում է այն խեղձին: Բաւական էր միայն
ազատուէր ձօնը այս հազից, այնուհետեւ ամեն բան
լաւ կլինէր և անպատճառ կառողջանար խեղձ զա-
ւակս: Բայց ահա և նա, այստեղ արի, որդի: Ահա
մի բարի որդի, որը կամենում է քեզ օգնել: Սօս
գնա, չէր հարկ լինէր արա նորան:

Սիր Թովմաս Լուսինը անդադար նայում էր ման-
կան, որը դանդաղ քայլերով դուրս եկաւ անակից և
սկսեց խիստ հազալ: այս հազը վերջապէս այնքան
դաղրեցրեց նորան, որ թուլացած նստեց մօր ոտ-
ների մօտ: Ձօնը ինքն ըստ ինքեան գեղեցիկ էր, նո-
րա մազերը գեղեցիկ, սև և գանգուր էին և աչերը
կապոյտ. իսկ նորա ներս ընկած՝ ջերմախտից կար-
մրած այտերը և աչքերի անբնական մետաղեայ փայ-
լունութիւնը պարզ ցոյց էին տալիս, որ նորա վե-
րայ արդէն մահուան կնիք էր դրոշմուած:

— Այո, սիրելիս, ասաց նորան սիր Թովմասը
փաղաքշելով ևս ուզում եմ քեզ օգնել: Քեզ կբժշկի
մի ընտիր և խելօք բժիշկ և շուտով կառողջանաս:
Հանգստացէք, բարի միտարիս Սմիտ: Այդպիսի տարի-
քում, երբ ինքը բնութիւնն էլ օգնում է առողջա-
նալուն, բաւական է միայն մի փոքր լաւ հոգացո-
ղութիւն և լաւ կերակուր՝ ուժերը ամրացնելու հա-
մար: — Այժմ դեռ մի փոքր պիտի ճանապարհոր-
դեմ: Երեք օրից յետոյ կվերադառնամ և իսկոյն ինքս
կտանեմ ձեր որդուն հիւանդանոց:

— Դուք շատ ողորմած էք, սիր Թովմաս, պա-

տասխանեց խեղձ կինը: Բայց ես կարող եմ տեսնել
որդուս:

— Երբ կամենաք, և բացի դորանից, դուք իւ-
րաբանչիւր շաբաթ տեղեկութիւն կստանաք նորա
առողջութեան դրութեան վերաբերութեամբ: Բոլո-
րովին հանգիստ կացէք, ձեր որդին ոչինչ պակասու-
թիւն չի ունենայ: Ցտեսութիւն ուրեմն. երեք կամ
չորս օրից յետոյ կտեսնուենք:

Նա սեղանի վերայ մի ոսկի դրաւ և շուտով
հեռացաւ, ուշադրութիւն չդարձնելով խեղձ կնոջ
օրհնութիւններին և շնորհակալութեան արտասուք-
ներին: Ժանը հետեւեց իւր տիրօջ:

Դեհ, սիր Թովմաս, ասաց նա, երբ նորա մի
քանի քայլ հեռացան խրձից, ասածներս ճշմարիտ
էին թէ ոչ:

— Այո, ժան, շնորհակալ եմ քեզանից. երբէք
չեմ մոռանայ քո այս ծառայութիւնը: Այդ երեխան
ձիշտ իմ ցանկացածի նման է: Ինչ ճշմարիտն աս-
ացիր: Վեց ամից յետոյ ես Լորդ Էննէսլէյի ժա-
ռանգը կլինիմ. վաղը կերթամ եղբօրս մօտ:

— Աստուած բարի ճանապարհ տայ, սիր Թով-
մաս, ասաց սենեկապետը: «Երկաթը տաք ժամանակը
կծեծեն» ասում է առածը, հարկաւոր չէ ժամա-
նակը կորցնել:

Սենեկապետին այլ ևս հարկաւոր չէր իւր տի-
րօջ նախանձը գրգռելու: Սիր Թովմասը այժմ ինքը
ջերմ ցանկութիւն ստացաւ իւրեանից դժած նախա-
զողափարը կատարելու համար: Այժմ յաջողու-
թիւնը հեշտ և անկասկածելի էր թուում նորան. ոչ

1007
8025

որ, մտածում էր նա, երբէք չի խմանայ խաբէութիւնս: Բայց սիր Թովմասը մոռացաւ, կամ աւելի լաւ է՝ ասել, աշխատում էր մոռանալ, որ Աստուած կայ, Որի ամենատես աչքից ոչինչ չի ծածկւում: Եւ Որը չարագործներին երբէք առանց պատժելու չի թողնում:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ.

Պիժ տղան:

Առաւօտեան արշարոյսը հազիւ թէ բացուել էր, երբ Լօուվէլ-Կաստլի դռներից դուրս գնաց սիր Թովմասի կառքը և սահում էր դէպի իւր եղբօր, երեւելի ու հարուստ Էննէսլէյ Լօրդի կալուածները: Երկու եղբայրները արդէն մի քանի տարի չէին տեսել միմեանց, թէպէտ, ինչպէս երևում էր, միմեանց հետ հաշտ յարաբերութեան մէջ էին, բայց նոցա բնաւորութիւնների գանաղանութիւնը պատճառ դարձաւ այս յարաբերութեան սառնութեան: Փոքր եղբայր սիր Թովմասը թէպէտ և այնքան հարուստ չէր, որքան Լորդ Էննէսլէյն, սակայն ապրում էր ճիւղ, շուրջ, պարսպում էր թղթախաղով, բաւականութիւններով և զբօսանքներով: Ընդհակառակն, Լորդ Էննէսլէյն անդրանկութեան պատճառաւ ահագին ժառանգութիւն ստանալով՝ նոյն իսկ երիտասարդութիւնից թոյլ էր, հիւանդոտ, և այս պատճառաւ էլ աշխարհից հեռու էր ապրում, բոլորովին սէր չու-

նենալով դէպի բաւականութիւններն ու փայլուն ժողովները. նա ահագին եկամուտներ ունենալով, աւելի խնայող էր քան ժլատ: Սիր Թովմասը շատ լաւ զիտենալով իւր եղբօր բնութիւնը, անօգուտ էր համարում նորանից օգնութիւն խնդրել, բայց այնուամենայնիւ նա կարծում էր, որ Էննէսլէյ—Կաստլում լաւ ընդունելութիւն կգտնի:

Նա բոլորովին չսխալուեց իւր հաշւում. եղբայրը ուրախանալով նորա գալստեան վերայ, զրկաբաց դուրս եկաւ նորա առաջ:

— Ենդհակալ եմ, շնորհակալ քեզանից Թովմաս, գոչեց Լորդ Էննէսլէյն, համբուրելով եղբօրը: Ո՛րքան ձանձրացել էի միայնութիւնից, շատ լաւ ժամանակ եկար:

— Ինձ շատ հաճելի է ձեր խօսքերը, պատասխանեց սիր Թովմասը կեղծ փայփայանքով, այս խօսքերն ասելիս նայելով իւր եղբօր նիհար դէմքի, ալեւոր մազերի և ներս ընկած ու հիւանդութիւնից հանգած աչքերի վերայ: Սակայն ես նկատում եմ, որ դու առողջանում ես, շատ ուրախ եմ դորա համար: Յոյս ունիմ, որ լեդի Էննէսլէյն էլ առողջ կլինի, իսկ իմ սիրելի եղբօրորդիս՝ առողջ պատանի այդպէս չէ՞:

— Սպասիր Թովմաս, սպասիր, ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Ի՞նչպէս ես ասում թէ ես առողջանում եմ, մինչդեռ վաղուց մի ոտս գերեզմանումն է: Ո՛չ, այժմ ինձ այլ ևս ոչ մի բժշկական միջոց չի օգնի, բժիշկները վաղուց ձեռն են վերցրել ինձանից: Նայիր իմ չորացած մարմնին, նիհար և զոզորչուն

ձեռներին: Այո, Թովմաս, ես լիակատար իրաւունք ունիմ նախանձել քո ամուր կազմուածքիդ վերայ:

— Ի՛հ, բարեկամ, դու խիստ մեծացնում ես այդ աննշան տկարութիւնը, միտթարում էր կեղծաւոր կարեկցութեամբ սիր Թովմասը իւր եղբօրը: Այդ բոլորը կանցնեն սննդարար կերակրով ու քնքոյշ հագացողութեամբ: Գու բոլորովին երջանիկ ես. ունիս որդի, բարեգործ ամուսին....

— Ի սէր Աստուծոյ, Թովմաս, ոչինչ մի ասի նորա մասին, տենդային բարկութեամբ ասաց Լորդ Էնէսէյն: Գու գիտես, որ լեզի Էնէսէյն խիստ զբաղուած է և ժամանակ չունի իւր հիւանդ մարդուն խնամելու և ապրելու այս միայնութեան մէջ. ես արդէն վեց ամիս է չեմ տեսել նորան: Նա ապրում է Լոնդոն, բաւականութիւնների ու զուարճութիւնների մէջ, գնում է թատրոններ, խնջոյքներ, ժողովներ և շատ քիչ է մտածում իւր հիւանդ մարդու վերայ: Նորա վերայ որքան քիչ խօսենք, այնքան լաւ է:

— Խեղճ եղբայր, ասաց սիր Թովմասը համարեա արտասուելով. ես շատ ցաւում եմ այդ մասին: Բայց ինձ թւում է, որ բաւական է միայն զրեւ նորան և նա իսկոյն կշտապի կատարել քո ցանկութիւնը:

— Ոչ ոչ աւելի լաւ է նա Լոնդոն մնայ, ասաց Լորդ Էնէսէյն վշտացած: Գոնէ այնտեղից չի կարող ինձ անհանգիստ անել և իւր գանգատներով չի վզբովի իմ հոգին: Ես սիրում եմ խաղաղութիւն, առանձնութիւն և մեր բարեկամական խօսակցութիւնը եղբայր, ինձ համար ամենամեծ զուարճութիւն կլինի:

— Ենորհակալ եմ քեզանից, բարեկամ, ասաց սիր Թովմասը. ես պատրաստ եմ ամէն բան զոհել, միայն թէ վերադարձնէի քո առողջութիւնը: Բայց դու բաղտաւոր ես, դու գոնէ զաւակ ունիս, որ կարող է քեզ միտթարութիւն պատճառել և քո առանձնութեան մէջ ամենայաւ զուարճութիւն լինել:

Լորդ Էնէսէյն շրթունքների վերայ դառն ժպիտ երևաց: Նա գլխով բացասական նշան տուաւ և ասաց:

— Ես շատ ուշ ուշ եմ տեսնում նորան: Նա շատ չար է և կամակոր: Նորա աղմուկը սաստիկ ներգործում է նեարդերիս վերայ. ես չեմ կարողանում աղմուկը տանել, իսկ տղաս մի բոլոր հանգիստ չի կարող մնալ:

— Հմ. այդ լաւ բան չէ, եղբայր, ասաց սիր Թովմասը: Նա առաջ շատ հանգիստ ու հեղ երեսայ էր, և որքան սիրում էի նորան: Չգիտեմ թէ ի՞նչ պատճառաւ նա էսպէս յանկարծ փոխուեցաւ:

— Դժուար բան չէ, որ նա ապականուի էլ, պատասխանեց Լորդ Էնէսէյն: Նորա մասին ոչ ոք չի հոգում, ոչ ոք չի սովորցնում նորան, ոչ ոք չի կրթում: Ես այդ չեմ կարող անել, վասն զի առողջութիւնս չի ներում գործ շինել: Խորթ մայրն էլ Լոնդոն է. թէպէտ և այստեղ էլ լինէր նա, այնու ամենայնիւ երբեք չէր հոգայ Արտուրի մասին, որովհետև չի սիրում նորան: Երեք ամիս ընթացքում Արտուրը երեք դաստիարակ ունեցաւ, բայց նոցանից ոչ մինը չկարողացաւ նորա հետ ապրել: Նա առաջին ատրճանակով սպանեց, երկրորդին

հրամայեց լինի ձգել և երևակայիր, ծառաներիցս էլ երկու անպիտաններ գտնուեցան, որոնք կատարեցին տղայի կամքը: Պարզ բան է, որ ես խեղճ դուրս արի նոցա: Երբորդ դաստիարակին, որը մի թեթև քննութեան ենթարկեց Արտուրին, սա վրէժն առնելու համար հրացանով զարկեց նորան, միայն բաղաւորաբար չդիպաւ: Այս տղայի վատ վարքի լուրը ամբողջ շրջակայքում տարածուեց և այստեղ արդէն ոչ մի դաստիարակ չի գալիս, թէպէտ և ես նոցա եռապատիկ վարձ եմ առաջարկում:

— Լաւ չէ, լաւ բան չէ, Չարս, ի՞նչպէս եղաւ որ այդ տղայն այդպէս փչացաւ, ասաց սիր թովմասը տխուր ձայնով ու կարեկցութիւն ցոյց տալով, թէպէտ և նորա հոգին ուրախութիւնից համարեա դուրս էր թռչում, որովհետև իւր եղբորորդու վարքը բոլորովին համապատասխանում էր իւր գաղափարի հետ. այժմ նա կարող էր յուսալ որ Լորդ Կննէպէյն սերով կ'համաձայնէր իւր որդուն իրան յանձնելու:

— Այժմ ի՞նչ է շինում Արտուրը. ո՞ւմ հրադուրեան տակ է. ո՞վ է նորա մասին հոգս քաշում, հարցրեց սիր թովմասը:

— Ոչ ոք: Նա ինչ ուզում է անում է. ամբողջումն ամենքը պիտի կատարեն իւրեանց ապագայ հրամանատարի կամքը: Նա դատարկաշրջիկ թափառում է ախոռները՝ ծառաների ու կառապանների հետ, այգիները՝ պարտիզպանների հետ և սարերն ու անտառները՝ որսորդների հետ: Երբէք ճիշտ չի կարելի ասել, թէ նա այս ինչ տեղ է գտնուում: Ար-

տուրի կամակորութիւնը սահման չունի. ոչինչ խրատ, ոչինչ յորդոր չեն ներգործում նորա սրտին, եթէ նոքա իւր կամքի ընդդէմ են լինում: Ես դորա դէմ ոչինչ չեմ կարող անել, իսկ ծառաները.— նոքա էլ Աստուծոն փառք են տալիս, երբ Արտուրը նոցա հանգիստ է թողնում:

— Սակայն պէտք է մտածել, թէ այդ վարմունքը ի՞նչ հետեանք կունենայ, ասաց սիր թովմասը կեղծ հոգացող դէմքով: Ի հարկէ, եղբայր, դու անտարբեր չես կարող նայել դորան. որդիդ առանց խիստ հսկողութեան մի չարագործ կ'դառնայ, որովհետև, եթէ քո բոլոր ասածները ճշմարիտ են, հազիւ թէ նա մի օրինաւոր բան դառնայ: Բայց ես էլի չեմ հաւատում այդ բոլորին, ոչ, եղբայր, դու իրաւ որ խիստ շատ ես մեծացնում քո որդու անկարգութիւնները:

Լորդ Կննէպէյն խորը հառաչեց:

— Ինքդ տես նորան, թովմաս, երկու օր հետեւիր և կ'համոզուես, որ իմ ասածներս աւելի քիչ էին, քան թէ շատ, պատասխանեց նա: Արդարև, եղբայր, մեծ ծառայութիւն առած կլինիս ինձ, եթէ երեխիս մի փոքր հետևես և մի փոքր խրատես նորան: Գուցէ Արտուրը ամենից աւելի քեզ լսի, վասն զի նա դեռ փոքրութիւնից քեզ յիշում է: Արտուրը շուտով կ'մտաբերի իւր բարի հօրեղբայր թովմասին, որը խաղում էր նորա հետ, և ընծայում էր նորան խաղալեքներ, քաղցրեղէններ ու ուրիշ մանրիկ ընծաներ: Մի՞թէ չգիտես, բարեկամ, որ երեխաները միշտ գիտեն շնորհակալութիւն անել:

Սիր թովմասի աչքերը փայլեցին գաղտնի ուրախութեամբ, եթէ իրաւ բանը այնպէս լինէր, ինչպէս պատմում էր իւր եղբայրը, այն ժամանակ նոյն իսկ իրան զոհին կարող էր գրաւել, որը համակրելով իրան՝ եթէ Լորդ Էննէսլէյն Համաձայնէր էլ իւր որդուն թողնելու, ինքն կինդրէր հօրից այդ Բայց յայտնի բան է, որ սիր թովմասը առ ժամանակ թաղցնում էր իւր ներկայ մտադրութիւնը և ամենից առաջ խոստացաւ միայն գործ դնել իւր բոլոր ոյժերը Արտուրին ուղիղ ճանապարհի բերելու համար: Սորանից յետոյ շուտով թողեց նա իւր եղբորը այն նպատակով, որ Արտուրին գտնի և նորոգի նորա հետ իւր ծանօթութիւնը:

— Ամեն բան, որքան կարելի է, լաւ է գնում, մրմնջաց սիր թովմասը, դուրս գալով սենեկից ու մտնելով նախասենեակը: Հանգամանքները կարծածիցս աւելի շատ են օգնում: Եթէ տղան արդարև այդպիսի մի անպիտան է, ինչպէս նկարագրեց ինձ Չարլսը, ուրեմն նոյն իսկ նորա համար օգտաւէտ կլինի մի երկու տարի խիստ հսկող ուսումնարան տալու: Ամրոցի դահլիճներից մէկի մէջ պատահեց նորան Լորդ Էննէսլէյնի կալուածների կառավարիչը, որ յարգութեամբ ողջունեց իւր ախրօջ եղբորը:

— Ահ, իմ սիրելի Ֆրանցիսկ, գոչեց սիր թովմասը, հը, ի՞նչպէս ես, էլի զուարթ ու առողջ ես, այնպէս չէ:

— Փառք Աստուծոյ, ձերդ ողորմածութիւն, չեմ կարող գանգատուել պատասխանեց ալեղարդ Ֆրանցիսկը: Աստուած իմ բարի ախրօջն էլ թող

այնպիսի առողջութիւն տար, ինչպէս ես եմ... բայց աւանդ. Զիրդ ողորմածութիւն, յիրաւի Միլորդը շատ փոխուեցաւ:

— Ի՛հ, ես տեսայ նորան, բանն այնքան վատ չէ, որքան ձեզ թւում է, պատասխանեց սիր թովմասը: Հաստատուն բնութիւնը հիւանդութեանը յաղթում է: Բայց ես Արտուրին եմ որոնում, ո՞ր է նա:

— Պէտք է խոստովանուեմ, ձերդ ողորմածութիւն, որ ճիշտ չգիտեմ, կարելի է ախոռումը լինի, կարելի հէնց անտառում կամ պարտիզումն է, իսկոյն կերթամ որոնելու:

Ո՛չ, ո՛չ, մի աշխատիր, թող ինքս կերթամ, ընդհատեց սիր թովմասը. նա առողջ է, այնպէս չէ:

— Այո՛, փառք Աստուծոյ, բոլորովին առողջ է, սիր թովմաս:

— Լաւ, իսկ ի՞նչպիսի մանուկ է, անպատճառ խոնարհ, հնազանդ ու կամակատար կլինի, ինչպէս առաջ, չէ՞... լռում եմ Ֆրանցիսկ... ինչո՞ւ չես պատասխանում:

— Ա՛խ... Աստուած, խորը հառաչելով ասաց ծերուկը... Դեհ, ձերդ ողորմածութիւն, ինքներդ տեսէք, թէ ի՞նչպիսի է նա:

— Բայց ինչո՞ւ ես տխրութեամբ պատասխանում, շարունակեց սիր թովմասը: Չլինի՞ թէ երբևէ իրաւ այնպէս փչացել է, ինչպէս եղբայրս պատմեց: Ասան, բարեկամ, ինչ որ գիտես Արտուրի մասին. ուրեմն նա մի յայտնի անբարոյական է զարձկի:

— Ախ, դեռ մի բան էլ աւելի, ձերդ ողորմածութիւն, նա կատարեալ չարագործ կգառնայ, ասաց Ֆրանցիսկը, ուրախանալով, որ իւր մտքումն ունեցած բոլոր բաները կարողանում է արտայայտել: Երեւկայեցէք—նա իւր դաստիարակներից մէկին ատրձանակով սպանեց, իսկ միւսին՝ լինձը ձգել տուեց. բոլոր ծառաներին անողորմ տանջում է և միայն զուարճութեան համար մտրակում է պարտիզպանի երեխայոց, խոհարարին և բոլոր ծառաներին: Ախ Աստուած, ինչ պիտի լինի մեր հալը, եթէ Աստուած մի արասցէ.... մեր բարի Լօրդը աչքերը փակի: Այո, վատ օր կլինի մեզ համար, մատաղահաս պարոնը մեզ ուղղակի կարտաքսի ամրոցից: Հենց երեկ նա ծառայի երեսը շանկուեց ու քիչ մնաց աչքն էլ հանէր, որովհետև նրա ձին այնպէս շուտ չէր թամբել ինչպէս ուզում էր: Նա իսկ աստանայ է, սիր Քովմաս: Բայց նորան աւելի լաւ կձանաչէք, եթէ միքանի օր այստեղ մնաք:

— Կտեսնենք, կտեսնենք, բարեկամ, պատասխանեց սիր Քովմասը: Եթէ բոլոր նորա մասին լսածներս ճշմարիտ են, այն ժամանակ ես անպատճառ մի հնարք կ'գտնեմ նորան ուղղելու: Ես կարծում եմ ամենից լաւ այն կլինի, որ Արտուրին մի որևիցէ ուսումնարան տանք, ուր նորա հետ խիստ կ'վարուեն. սորա մասին կ'խօսեմ եղբօրս հետ:

— Ահ, ձերդ ողորմածութիւն, եթէ այդ կատարէիք, շտապով գոչեց ծերուկը, ճշմարիտ որ բարերարութիւն արած կ'լինէիք թէ մեզ, թէ Միլօրդին և թէ

ամենից աւելի երեխային, որը ի հարկէ դեռ չի հասկանայ այդ:

— Տեսնենք, տեսնենք, աւելացրեց սիր Քովմասը և փաղաքշելով զլուս տալով Ֆրանցիսկին՝ դուրս գնաց:

— Իսկպէս ինձ թւում է, թէ բարի գործ կանեմ, եթէ այս խեղճ մարդոց ազատեմ տղայի կամակորութիւնից ու խստութիւններից, մրմնջաց նա, ամրոցի հայաթից անցնելով ախոռը: Այս բանը շատ հեշտացնում է իմ գաղափարիս կատարումը, և խղճի խայթոցը թեթև կլինի.....

Նա մտնելով ախոռը հարցրեց ախոռապետին Արտուրի մասին, բայց ոչ ոք հաստատ չկարողացաւ ասել թէ ո՞ր է նա: Սիր Քովմասը անցաւ այգին և արդէն մօտեցաւ ջերմասենեկին, երբ յանկարծ սուր ձայներ լսեց: Նա շտապեց և մտաւ այնտեղ: Այստեղ նորան մի այնպիսի տեսարան երևաց, որ կարող էր ճիշդ հասկացողութիւն տալ Արտուրի բնաւորութեան մասին. յատակի մարմարեայ սալաքարերի վերայ թափուած էին կոտրտած ծաղկէ զարշոկներ, կտրտած ծաղիկներ ու տերևներ. այս բոլորը ներկայացնում էր խիստ բազմազան տեսարան: Այս առարկաների մէջ բղաւելով ու լալով կուչ էր գալիս ու թերւում էր մի երեխայ, որին կատաղած ծեծում էր մեծ ու հաստ փայտով մի ուրիշ եօթնամեայ տղայ: Անբաղա զօհի ձեռներն ու երեսը արդէն արիւնոտ էին դարձել, բայց չնայելով դորան դեռ ևս թունդ ծեծւում էր անողորմ տիրօջ ձեռքի զաւազանով:

— Այս ի՞նչ է. երևի սիրելի եղբօր որդիս ու-

զու՛մ է մի փոքր զուարճանալ, ասաց սիր Թովմասը՝ մօտենալով խիստ դահճին. յետոյ նա շուտով աւելի մօտեցաւ նորան և գրչեց. Արտուր, բարեկամ, դու արդէն բոլորովին մոռայի՛ւ ես հօրեղբայր Թովմասիդ:

Արտուրը թողեց մանկան ճեճելուց, շուտ եկաւ և տեսաւ իւր ետև սիր Թովմասին: Երբ ուրիշան ազադակով թողեց նա իւր փայտը, վազեց հօրեղբոր մօտ և սկսեց գրկել ու համբուրել նորան:

— Հօրեղբայր, սիրելի հօրեղբայր, ինչքան ուրախ եմ, որ դու դարձեալ եկար, գոչեց տղան քնքշութեամբ համբուրելով սիր Թովմասի դէմքն ու ձեռները: Ինչքան ձանձրանում էի առանց քեզ, գիտես, թէ որքան շուտ շուտ էի մտաբերում քեզ և ցանկանում էի քեզ տեսնել: Գե՛հ, այժմ կուրախանանք ու կցնձանք: Գու՛ր դարձեալ այստեղ ես: Միասին կզբօանենք, միասին կառքով ու ձիաներով կ'մանա՞նք: Ախ, իրաւ, պիտի ցոյց տամ քեզ իմ ձիս. նա զեղեցիկ է, սև ու սպիտակ բծերով: Հայրիկս անցեալ շաբաթ ընծայեց ինձ: Գնանք, շուտ գնանք ախոռը:

— Մեծ ուրախութեամբ, սիրելիս, փայփայելով ասաց սիր Թովմասը և քնքշութեամբ համբուրեց տղային, որպէս թէ շատ սիրում է նորան, այն ինչ նորա միտքը սև մտածմունքներով լիքն էր:

— Քո բոլոր ցանկութիւնները կկատարուին, սիրելի Արտուր. մենք միասին կխաղանք, կխօսենք, կ'մանա՞նք ոտով ու ձիով, նոյնպէս ինչպէս և առաջ: Բայց առաջ պատմիր, թէ ի՛նչ էիր ուզում այս երեխայից:

— Ա՛խ, հօրեղբայր, երեւիայիր—անխղճ Սամ, պատասխանեց Արտուրը չարութեամբ—նա համարձակեց ինձ հակառակել, երբ ես կամենում էի մի քանի ծաղիկներ ու պտուղներ քաղել, ասելով, որ այգեպանը արգելել է այդ: Բայց ես նորան ցոյց տուի, որ նա չի կարող ինձ ոչ ընդդիմանալ և ոչ էլ արգելել:—Նի՛թ է դու համարձակել ես վարձեալ հակառակել ինձ, աւելացրեց նա, դառնալով դէպի մանուկը և բուռը ցոյց տալով նորան, այն ժամանակ այսպէս արժան չես պրծնիր ինձանից—տեղն ու տեղը կ'սպանեմ քեզ:

Իրեղճ տղան վերկացաւ և արտասուելով կանգնեց ծաղիկ վարչոկների կտորտանքների մէջ տեղը:

— Ետտ վառ ես արել, Սամ, ասաց սիր Թովմասը: Գու՛ր ի՛նչպէս համարձակեցար քո մտաաղահաս պարոնիդ հակառակել: Նի՛թ է միւս անգամ էլ եղպիտի մի բան արել ես, կարտաքսեն քեզ: Իսկ այժմ այն հարուածները որպէս արդար պատիժ ընդունիր քեզ:

— Ա՛խ, ձերդ ողորմածութիւն, մրմնջաց երեխան լաց լինելով.... այգեպանը... պատուիրեց ինձ.... ոչ գբի չթողնել ծաղիկներ ու պտուղներ քաղելու....

— Նա ոչինչ բան չի կարող քեզ հրամայել, եթէ մատաղահաս պարոնդ հրամայում է լռել, խտուրթեամբ պատասխանեց սիր Թովմասը: Գու՛ր էլ ու նոյն խիկ այգեպանն էլ պիտի հնազանդէք Միստեր Արտուրի հրամաններին: Ուրեմն չմոռանաս այս ուրիշ անգամ, սորա մասին այգեպանին էլ կասեմ: Գնա՛ և տսածս չմոռանաս: Այժմ, Արտուր, գնանք քո ձին տեսնելու:

— Սիրելի, բարի հօրեղբայր, գոչեց Արտուրը

ուրախացած, տեսնելով, որ հօրեղբայրը իւր կողմը պահեց: Ինչ աշխարհումս ամենից լաւ հօրեղբայր ես, և ոչ ոք չի կարող համեմատուել քեզ հետ: Ամենքը բըլաւում են վրէս, ամենքը մեղադրում են ինձ, ամենքը ինձ հակառակ են, միայն դու ես, որ միշտ արդարացնում ես ինձ: Եթէ միայն դու այստեղ մնայիր, մենք ցոյց կապինք այս անպիտանին: Ինչ խաղ կ'լինէր է՛:

— Ես շատ կ'ցանկայի, սիրելիս, կամքդ կատարելը բայց գործերիս պատճառով միշտ չեմ կարող մնալ այստեղ, աւելացրեց սիր Թովմասը: Իսկ եթէ դու ինձ մօտ դայիր—որքան լաւ կ'լինէր:

— Կ'գամ քեզ մօտ, անպատճառ կ'գամ, գոչեց տղան, ուրախ ուրախ խփելով ձիուն: Բայց դու էլ ունիս սորա նման ձիաներ: Աւնիս դու կառքեր, ջերմասենեակներ, փոքրիկ թուանքներ, ատրճանակներ: Եւ կարող ե՞նք այնտեղ որսի գնալ ու թռչուններ որսալ:

— Բոլորը, այդ բոլորը և դեռ աւելի էլ կը գտնես դու ինձ մօտ, փաղաքշելով պատասխանեց սիր Թովմասը: Բայց դորա մասին մտածել անգամ պէտք չէ. հայրդ երբէք չի համաձայնի, որ նորան թողնես ու ինձ հետ գաս: Արդարեւ ցաւալի է. մենք միասին շատ լաւ կապրէինք: Անցեալներն էլ երկու լաւ եղջերուներ առայ, որոց կարելի է փոքրիկ կառքի հետ լծել: Ինչ նոցանով ման կ'գայիր—նորա թռչուններից արագ են գնում: Իսկ հայրդ... էհ, վերջապէս այդ բանը զլուխ չի գայ, ուստի և աշխատիր մոքիցդ հանել այն:

— Ինչպէս թէ չէ, գոչեց Արտուրը: Ա՛չ, այդպէս չի լինի: Հայրըն. ի՛նչ ասել է հայր: Նա պիտի այն ուզի, ինչ որ ես եմ ուզում: Իսկ եթէ կհակառակի, այն ժամանակ չեմ էլ հարցնի նորան: Ես կգամ քեզ հետ, հօրեղբայր, վաղը կամ հէնց այսօր, և ոչ ոք չի համարձակի ինձ բան ասել:

Սիր Թովմասը զգուշացնելով ժպտաց, տեսնելով, որ զօհը ինքն իրան է գնում գէպի ցանցը:

— Ինձ հաճելի է, շատ հաճելի է, որ դու կամենում ես ինձ այցելելը ասաց նա: Բայց դիտե՛ս, սիրելիս, ինչ ուզում է լինի, այնու ամենայնիւ առանց քո հօր թոյլտուութեան մենք ոչինչ չենք կարող անել: Բայց ինձ թող այդ թոյլտուութիւնը ստանալ: Ես նորա հետ կ'խօսեմ և յոյս ունիմ, որ կարող ենք նորան մեր կողմ ձգել:

— Եթէ նա չհամաձայնի էլ, այդ ինձ համար միևնոյն է, ես անպատճառ կ'գամ քեզ հետ, կամսկորութեամբ ասաց Արտուրը: Ես պիտի տեսնեմ քո եղջերուները և նոցա վերայ ման գամ: Նորա գեղեցիկ ու մեծ մեծ եղջերուներ ունեն, է՛հ:

— Ունին ու այդպէս—խտակ հրաշք է—կը տեսնես է՛լի, պատասխանեց սիր Թովմասը և յետոյ սկսեց տղայի հետ զանազան բաների վերայ խօսել որպէս զի նորան հակէ իւր կողմը: Նա այնպէս ձեւացրեց իւրեան, որպէս թէ հիանում է նորա ձիով, սակայն Արտուրին ասաց, որ իւր ախոռում աւելի լաւ ձիաներ ունի, որոնք բոլորն էլ պատրաստ են նորան ծառայելու համար,—նա պատմեց նորան

մեծ մեծ անտառներում որսերի, ձկների որսալու, և ուրիշ զանազան բաների մասին, շատ բաներ էլ պատահած ժամանակ սուտ ասելով: Այս բոլորը այն աստիճան զարթեցրին Արտուրի հետաքրքրութիւնը, որ նա ինքն առաջարկեց հօրեղբոր մի որևիցէ սուտ բան ասել իւր հօրը, որպէս զի նորա համաձայնութիւնն առնի: Կենդանի — Կաստից զուրս զնալու մասին:

— Եւ հօրը կասեմ, ասաց սիր Թովմասը, որ դու ուզում ես մի ուսումնարան մանեղձ ժամանակին լուսաւորեալ մարդ դառնալու համար: Նա սորա համար շատ կուրախանայ և քո զնալուց մասին երբէք չի հակառակի: Փոխանակ մի ձանձրացնող ու միակերպ ուսումնարան զնալու, մենք միասին կերթանք Լոուիէլ Կաստլ և դու այնտեղ կմնաս մինչև այն ժամանակ, մինչև որ կ'ձանձրանաս եղջերուներից, որսից, ձկների որսալուց և ուրիշ բաւականութիւններից: Ի՞նչ ես ասում սորա մասին Արտուր:

— Ո՛հ, հօրեղբայր, ես ամեն բանի պատրաստ եմ, միայն թէ կարողանամ քեզ հետ զալ ասաց զիւրահաւան տղան: Հօրս ինչ կամենաս ասա, ես ամեն բանի համաձայն եմ: Այժմ սիր Թովմասը բոլորովին հասաւ իւր նպատակին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԳ

Արտուրը սթափուում է:

Նոյն օրը երեկոյեան սիր Թովմասը իւր եղբոր հետ նստած էր առանձնասենեկում: Նորա խօսում էին Արտուրի մասին:

— Արդարև, ես չեմ հասկանում, եղբայր, ասաց սիր Թովմասը. ի՞նչպէս խիստ սխալուում ես դու որդուդ վերաբերութեամբ: Նա մի բարի, պարզամիտ, հնազանդ տղայ է, որ միայն անկիրթ է: Այստեղ ի հարկէ, ուր նորան նայում են ինչպէս ապագայ տիրօջ և այդ պատճառով նորա բոլոր ցանկութիւնները կատարում են, ամեն յանցանքները ներում են — այստեղ նա երբէք լաւ մարդ չի դառնայ: Ինչո՞ւ ուրեմն դու նորան ուսումնարան չես տալիս: Այնտեղ նա օգտակար պարապմունքներ կ'զտնէր, իւր նմանների հետ յարաբերութիւն կունենար և մինչև անդամ խաղալով էլ կզարգանար ու կստանար անհրաժեշտ գիտութիւններ: Հարկաւոր է միայն հիմքը ձգել, իսկ երեխան այնտեղ ինքն իրան կզգայ իւր օգուտը և ինքն իրան կաշխատի ուսանել:

— Այդ բոլորը ճշմարիտ է, պատասխանեց Լորդ Կենդանի. — միայն ցաւալի է, որ Արտուրը երբէք չի համաձայնի մի այդպիսի ուսումնարան զնալու, թէպէտ այդ նորա համար շատ օգտաւէտ լինէր և մեզ համար էլ խիստ հաճելի: Չլինի՞ թէ դու կարծում ես, որ ես այդպիսի խորհուրդներ չեմ տալիս

նորան: Ի զուր,--նա լսել անգամ չի կամենում:

—Դու անպատճառ այնպէս չես սխել ինչպէս հարկն է, եղբայր, ասաց սիր Թովմասը: Ես այսօր զորա մասին խօսեցի Արտուրի հետ. նա արդարև սկզբում չէր համոզում, իսկ երբ ես հասկացրի նորան ուսման բոլոր օգուտները, նա ասաց, որ պատրաստ է փորձի համար գնալ ուսումնարան:

—Չեմ կարծում, գոչեց Լորդ Էննէսլէյն հիացած: Դու խտակ կախարդ ես, Թովմաս:

—Իրան Արտուրին հարցրու, եղբայր, պատասխանեց սիր Թովմասը հանդարտութեամբ: Նա քեզ կասի, որ ամեն բոպէ պատրաստ է քո կամքին հնազանդելու:

—Դա կատարեալ հրաշք կլինէր և ինձ շատ կուրախացներ. ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Եւ զու, եղբայր, կհամոզայնեն հոգալ նորան մի ուսումնարան տալու:

—Ես այդ իւրաքանչիւր բարի եղբօր պարտականութիւն եմ համարում, մանաւանդ որ հիւանդութիւնը քեզ արգելում է տանից զուրս գալ պատասխանեց սիր Թովմասը:

—Շատ կ'պարտաւորես ինձ, եղբայր, ասաց Լորդ Էննէսլէյն, բարեկամաբար սղմելով սիր Թովմասի ձեռքը: Դու չ'գիտես մի որ և իցէ ամեն կողմից լաւ ուսումնարան:

—Ամենից լաւ է Արտուրին միստր Բրոզնի գիշերօթիկ վարժարանը տալ Բրադֆօրդում.— ես այդ ուսումնարանին եմ հաւատում: Զշմարիտ է, Բրադֆօրդից շատ հեռու է Էննէսլէյ— Կաստղը, բայց իմ

կալուածքին մօտիկ է: Ես Արտուրին իմ յատուկ հովանաւորութեան տակ կ'վերցնեմ:

—Դու շատ բարի ես, Թովմաս, ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Սակայն ես դեռ էլի չեմ հաւատում, թէ իմ որդիս համաձայնի ուսումնարան գնալու: Նա այնքան կամապաշտ, թեթեւամիտ ու փոփոխամիտ է, որ այսօր մի բան է ասում, վաղը մի ուրիշ:

—Դեհ, կտեսնենք, ասաց սիր Թովմասը հաստատութեամբ: Վաղը առաւօտ Արտուրին քեզ մօտ կանչեր և իրան հարցրու: Ես էլ իմ կողմից չեմ կասկածում, որ նա քեզ մօտ նոյնը կ'կրկնի, ինչ որ այսօր ինձ ասաց, իսկ այժմ բարի գիշեր ձեզ, եղբայր, և քաղցր քուն: Արդէն բաւական ուշ է, ես էլ ձանապարհից դեռ էլի մի փոքր դադրած եմ:

—Քեզ լոյս բարի, Թովմաս, քեզ լոյս բարի, պատասխանեց Լորդ Էննէսլէյն: Եթէ ես այսօր լաւ կ'քնեմ, զորա համար ես յատկապէս պարտական եմ քո տուած բարի տեղեկութեան Արտուրի մասին: Եթէ մեր յոյսերը կատարուեցան, պարտական չեմ մնայ քեզ մօտ. բարի գիշեր քեզ, եղբայր:

Եղբայրները սղմեցին միմեանց ձեռները և սիր Թովմասը գնաց իւր համար պատրաստած սենեակը, ուր նորան արդէն սպասում էր ծանր:

—Ամեն բան կարելի եղածին չափ լաւ է զընում, ասաց սիր Թովմասը: Արտուրը կուրօրէն գնում է դէպի մեր կազմած ցանցը, իսկ եղբայրս էլ ասում է, թէ շատ և շատ պարտաւոր կ'լինի ինձ: Վաղը կաւարտենք զործը, ծանր Գիժ երեխան կեանքի ուսումնարան կ'մտնի: Աւրիշ ոչինչ նոր բան չեմ լսել:

— Աւրիշ ոչինչ, բացի նորանկց, որ մատաղա-
 Տաս միսակը Արտուրը զուարճութեամբ պատմում էր
 ամենին, թէ գնում է հօրեղբօր հետ: Ամբողջ ծա-
 աաները, կառավարչից սկսած մինչև ամենայեախն
 խոհարարը՝ ուրախ են, որ ազատոււմ են վերջապէս
 այն փոքրիկ հոգէհանից:

— Հը, նա այլ ևս իւր ամբողջ կեանքումը չէ
 կարող չարչարել նոցա, ասաց սիր Թովմասը: Ճշմա-
 րիտ որ մենք բարեգործութիւն ենք, անում, ժան,
 խնդ մարդկանց ազատելով այս անպիտանի ձեռքից:
 Եթէ նա այստեղ մնայ, կատարեալ բռնաւոր կդառ-
 նայ ջըջապատողների համար: Ուստի և նորան ան-
 միաս պիտի զարձնենք: Գիշերուայ հագուստս տուր,
 ժան: Ես քնում եմ և յոյս ունիմ, որ լաւ կ'քնեմ,
 որովհետև այս օրուայ խնդիրս որքան կարելի էր լաւ
 կատարեցի:

Սենեկապետը իւրեան յատուկ ճարտարու-
 թեամբ կատարեց իւր պարտաւորութիւնը և սիր
 Թովմասը զուարճութեամբ քնեց փափուկ անկողնի մէջ:
 Ժանը ոտների պճեղների վրայով սենեկից զուրս գնաց:
 Նորա տէրը մի քանի ըոպէից արդէն այնպէս քաղցր
 ու խորը քնեց, որ կարծես ճշմարիտ մի բարի գործ
 գործած լինէր:

Միւս առաւօտ, երբ սիր Թովմասը Լորդ Էննէս-
 լէյի հետ նախաձաշում էր, վերջէնը զանդահարեց
 և եկող ծառային պատուիրեց Արտուրին կանչել:

— Դեհ, այժմ կտեսնենք, եղբայր, թէ մինչև
 որ աստիճան կարգարանան երեկուայ յոյսերդ, ա-

սաց Լորդ Էննէսլէյն: Վախում եմ, թէ խիստ խա-
 բուած լինենք մեր հաշիւներում:

— Ոչ, Չարլս, մտածել անգամ հարկաւոր չէ այդ-
 պիսի մի բան: Ես միայն ցաւում եմ, որ այսպէս
 շուտով պիտի տանեմ Արտուրին. ամենահարկաւոր
 գործերս ստիպում են ինձ այսօր և եթ վերադառ-
 նալ Լօուվէլ—Վաստլ: Ես կցանկայի մինչև ձաշը զուրս
 գնալ, որ երեկոյեան տանը լինեի:

— Որքան վաղ, այնքան լաւ է, պատասխանեց
 Լորդ Էննէսլէյն, միայն եթէ Արտուրը կդայ քեզ
 հետ. իսկ եթէ նա չի գալ, խիստ ցաւալի է ինձ
 այդպէս շուտ բաժանուել քեզանից: Բայց երիխաս
 շատ թեթեւամիտ է ու դիւրահաւան. այսօր մի բան
 է ուզում, վաղը մի ուրիշ. սորա համար էլ, եթէ
 կտեսնենք, որ նա հաստատ է իւր խօսքին, մենք
 չ'պիտի ուշացնենք, ընդհակառակն պիտի շտապեց-
 նենք նորա մտադրութիւնը կատարելու, որպէս զի
 ժամանակ չ'տանք նորան իւր այդ միտքը փոխելու:
 Բայց ահա և նա գալիս է,— սուս — բան մի խօսիր:

Լորդ Էննէսլէյն չ'սխալուեց: Մի ըոպէից յե-
 տոյ Արտուրը ուրախութիւնից վայլուն դէմքով մտաւ
 սենեակը և խիղջն վազեց հօրեղբօր մօտ, որը զըր-
 կեց նորան և համբուրեց: Երիխան համարեա ոչ
 ինչ ուշադրութիւն չ'դարձրեց հօր վերայ, մինչև
 անգամ մօտ չգնաց նորան և միայն շտապով ասաց.
 Բարի լոյս:

— Դեհ, հօրեղբայր, հարցրեց Արտուրը, երբ ենք
 զուրս գնում: Ես ամեն ըոպէ պատրաստ եմ քեզ
 հետևելու, որովհետև ես խիստ ձանձրացած եմ տանը

նստելուց: Հայրիկ, դու էլ չեմ կարծում թէ արգելես ինձ հօրեղբօրս հետ գնալու:

— Ընդհակառակն, սիրելիս, ես շատ ուրախ եմ, որ փոխուել ես ու բարի դիտաւորութիւն ես ընդունել—յոյս ունիմ, որ դա քեզ համար ամենալաւ հետեւանք կունենայ, պատասխանեց Լորդ Էննէսլէյն: Ուրեմն դու ուզում ես էլի հօրեղբօրդ հետ գնալ ու մի ուսումնարան մանել ու լաւ սովորել, որ ժամանակին լուսաւորեալ մարդ դառնաս:

— Այո, հայրիկ, ես ուրախութեամբ կ'կատարեմ ամեն բան, ինչ միայն հօրեղբայրս կ'պահանջե, պատասխանեց երեխան:

— Ուրեմն Աստուած օրհնի քեզ, ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Գնա և լաւ բաներ սովորիր. երբ իմ առողջութիւնս կնտրէ, անպատճառ կգամ քեզ տեսնելու: Իսկ քեզ համար, եղբայր, բառ չեմ գտնում շնորհակալութիւն անելու: Երբ դու վերջին անգամ ինձ մօտ էիր, կարծեմ հաւանեցիր իմ քառաձի կառքս. խնդրեմ ընդունես այն, ինչպէս մի նշան իմ երախտագիտութեան:

— Շնորհակալեմ, շատ շնորհակալ եմ, եղբայր, պատասխանեց սիր Քովմասը կեղծ խոնարհութեամբ: Չէ որ ինձ համար ամենամեծ բաւականութիւն է քեզ մի փոքր ծառայութիւն մատուցանելը: Ես այսպէս եմ կարծում, որ իւրաքանչիւր բարի հօրեղբայր պարտական է հոգալ իւր եղբօրորդու կրթութեան համար: Բայց ես արդէն ասացի, որ ժամանակը թանկ է, ուստի գնալու ժամանակ է արդէն:

— Մի ժամից յետոյ, դորանից առաջ չես կարող

գնալ, ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Ծերունի Ֆրանցիսկը կարգի կ'ձգի Արտուրի շորերը, իսկ դու էլ, որդիս, գնա ու ասա, որ ճանապարհի նախաձաշիկ պատրաստեն ձեզ համար:

— Այս րոպէիս, պատասխանեց մանուկը, ես Ֆրանցիսկին կ'ստիպեմ, որ մի ժամուայ մէջ ամեն բան պատրաստի: Արքան մենք այստեղից վաղ գնանք, այնքան ինձ հաճելի կ'լինի:

Այս ատելով Արտուրը սենեկից դուրս վազեց:

— Որդուս սերը մեծ չէ դէպի ինձ, խորը հառաչելով ասաց Լորդ Էննէսլէյն: Նորա համար բոլորովն նշանակութիւն չունի հօրից բաժանուիլը, որին գուցէ երբէք չի էլ տեսնի: Երեխաս դեռ ուրախանում էլ է դորա համար:

— Դու էլ խիստ մեծ բանի տեղ ես գնում այդ, Չարլս, ասաց սիր Քովմասը, հանդարտեցնելով եղբօրը: Երեխայք միշտ այդպէս են լինում. նորա ցանկանում են ծնօղներին թողնել, քանի որ նոցա մօտ են: Ամեն մի նոր բան նոցա զուարճացնում է: Երբ Արտուրը մի երկու տարի օտարների մէջ կապրի, երբ կմեծանայ, այն ժամանակ անպատճառ կ'փոխուի ու կ'գնահատի հօր քնքոյշ հոգացողութիւնները: Հաւատացիր, որ այսպէս կ'լինի:

— Երկու տարի.— բայց երկու տարուց յետոյ ես ո՞ր կ'լինեմ, պատասխանեց Լորդ Էննէսլէյն մտածելով: Ես կարծում եմ, որ իմ մահուան ժամը արդէն հեռու չէ: Խոստացիր, եղբայր, անհոգ չթողնել այն ժամանակ իմ խեղճ ու որբ մանկանս:

— Այո, թող այդ տխուր մտածմունքները, բա-

րեկամ, ասաց սիր Թովմասը ծիծաղելով: Դու դեռ շատ կապրիս ու երջանիկ: Իսկ Աստուած միայն գիտէ, թէ ինչ կարող է պատահել: Եթէ Արտուրը արգարե մի կարօտութիւն կունենայ, ես միշտ կհոգամ նորա մասին այնպէս, ինչպէս իմ հարազատ որդուս վերայ: Այդ կողմից բոլորովին հանգիստ կարող ես լինել, եղբայր:

— Շնորհակալ եմ քեզանից, եղբայր, դու ինձ մխիթարեցիր, ասաց Լորդ Էննէսէյն, որի աչքերում երևացին արտասուքի կաթիլներ: Կինս, ինչպէս քեզ յայտնի է, Արտուրին չէ սիրում, ուրեմն ո՞ւմ պիտի նա սիրէ, եթէ ոչ քեզ, իւր ամենամօտիկ ազգականին: Շնորհակալ եմ այդ խոստմանդ համար, եղբայր.— Իրաւ, գիտե՞ս արդեօք, թէ տարեկան որքան պիտի վճարել Մխտեր Բրոնլի գիշերօթիկ վարժարանին:

— Բորողովին ճիշտ չգիտեմ, ասաց սիր Թովմասը: Մի քիչ թանգ կ'լինի, էհ, դու հօ հարուստ ես, քեզ չի պատկանի դորա մասին մտածել:

— Ի հարկէ, եղբայր, չի պատկանի, մինչև անգամ եթէ տարեկան հազար ֆունդ ստերլինգ նստէր ինձ վերայ—ես պատրաստ եմ ինչքան հարկաւորէ վճարել, միայն թէ իմ որդիս լաւ կրթութիւն ստանար: Որքան դրամ կամենաս կտամ ու յետոյ կհաշուենք:

Սիր Թովմասը գաղանի ուրախութեամբ լսեց այս խօսքերը—նա յոյս ունէր երկու կամ երեք ֆունտ ստերլինգ իւր համար հանել այնտեղից: Շուտով երևաց Արտուրը և ասաց, որ բոլորովին պատրաստ

է ճանապարհ ընկնելու համար: Սիր Թովմասը վերկացաւ մնաս բարեաւ ստելու եղբորը:

— Յետեութիւն, Չարլս, ասաց նա: Արտուրի մասին շուտ տեղեկութիւն կ'ստանաս, ես ամեն շարաթ կ'գրեմ քեզ նորա յառաջադիմութեան մասին ուսման մէջ և առաջին պատահութեան՝ ինքս կգամ այստեղ: Առ այժմ ցտեսութիւն:

Լորդ Էննէսէյն փաղաքշէլով սեղմեց եղբոր ձեռքը, կրկին շնորհակալութիւն արաւ և դարձաւ դէպի երեխան:

— Աստուած պահի քեզ, որդիս, ասաց նա, արի և համբուրիր ինձ:

Արտուրը հնազանդուեց, բայց զգալի անտարբերութեամբ մտեցաւ հօրը, շտապով համբուրեց նորա դժգոյն ու նիհար այտը և հազիւ արտաստեղծով «ցտեսութիւն» խօսքը, վաղեց հօրեղբօր մօտ:

— Շուտ, հօրեղբայր, շուտ, ասաց նա, ձիաները մեզ են սպասում: Այս ստելով նա սկսեց սիր Թովմասին դռների կողմը քարշէլ:

Վերջինը միանգամ էլ սղմեց եղբոր ձեռքը, միանգամ էլ խոստացաւ ամենակարճ միջոցում գալ նորա մօտ և դուրս գնաց սենեկից:

Լորդ Էննէսէյն տխրութեամբ նայում էր նորա ետեկից: Դուռը փակուեց և Արտուրը մշտապէս բաժանուեց այն մարդուց, որը միայնակ սիրում էր նորան անկեղծութեամբ: Նա ուրախ ուրախ վեր թռաւ կտքի մէջ և ուրախ ուրախ դուրս գնաց տան դռներից, ուր նա ծնուել էր և ուր սիրում էին նորան և անհոգութեամբ գիմեց դէպի նոր աշխարհ:

Եթէ նա գուշակէր, թէ իրան ինչ է սպասում, զարհուրելով ու զգուսնաբով դուրս կ'պրծնէր իւր հօրեղբօր ձեռքից, որին ամենալաւ բարեկամ էր համարում իրան և որը իրօք նորա ամենաշար թշնամին էր: Բայց հօրեղբայրը դեռ ևս փայփայում էր նորան, դեռ ևս աշխատում էր նորան հաճոյանալ, որովհետև վախենում էր իւրեանից զիմակը վերցնել քանի որ իւր շահասիրութեան զօհը դեռ բոլորովին իւր իշխանութեան տակ չէր: Նա դեռ այնպէս քընքշութեամբ էր վարւում նորա հետ, ինչպէս անում էր Էննէսէյ—Վաստղումը, մինչև որ մտաւ Արտուրի հետ իւր հին ու մնայլ ամրոցի դռնից. մանուկը երբ տեսաւ նորա մութ ու զարհուրելի խոռոչները սարսուռ անցաւ ամբողջ մարմնով: Նա կարծես նախագուշակեց այն ամենը, ինչ որ նորան պատահելու էր այս ամրոցում:

—Ղու այստեղ ես բնակւում, հօրեղբայր, հարցրեց նա, դուրս գալով կառքից, որ կանգնած էր մի նեղ, ցեխոտ ու հին շինութիւններով շրջապատած տան դռան մօտ:—Նս քո ամրոցը սորանից շատ ու շատ գեղեցիկ էի երևակայում ինձ: Մեզ մօտ Էննէսէյ—Վաստղում աւելի լաւ է ու դուրեկան:

—Սպասիր, սպասիր, այստեղ հաճոյ կ'Թուայ քեզ, սիրելիս, պատասխանեց սիր Թովմասը, ձեռք քսելով աղայի թշին: Բարձրանանք սենեակը, այնտեղ գեղեցիկ տեսարան կ'ներկայանայ քեզ:

Նա բռնեց երեխայի ձեռքից և մի նեղ քարէ սանդղատով տարաւ նորան իւր սենեակը: Արտուրը յաղթեց իւր անհաճոյ տպաւորութեան, որ ընդունել

էր Լօուվէլ—Վաստղի տեսնելով: Հօրեղբօր սենեակը նորան հայաթից շատ ու շատ լաւ դուր եկաւ: Նա նայեց պատից կախած պատկերներին ու գեղեցիկ գէնքերին, պատուհանից դուրս նայեց, որտեղից երևաց պարտիզը ու դաշտի չքնաղ պատկերը: Բայց Արտուրը սոցանում միայն ըրպէական զուարճութիւն գտաւ: Այդ միջոցին սիր Թովմասը ցածր մի քանի խօսք ասաց իւր սենեկապետին: Երբ նա հեռացաւ հօրեղբայրը մօտեցաւ իւր եղբօրորդուն ու հարցրեց նորան քաղցր ձայնով:

—Հը, սիրելիս, քեզ ի՞նչպէս է դուր գալիս այս տեղերը:

—Իհ, վատ չէ, գոռոզութեամբ պատասխանեց մանուկը. իսկ մեզ մօտ Էննէսէյ—Վաստղի մեջ աւելի լաւ է: Չեմ կարծում թէ ես այստեղ երկար մնամ, ես իսկոյն կերթայի տուն, եթէ այստեղ չլինէին գեղեցիկ եղջերուներ, որոց մասին դու ինձ հետ արդէն խօսել ես: Իսկ ո՞ւր են նոքա: Գնանք, գնանք նոցա մօտ, հօրեղբայր, ցոյց տուր եղջերուները:

—Գեհ, մի փոքր սպասիր, թող մի քիչ հանգստանամ ձանապարհից, պատասխանեց սիր Թովմասը: Ամեն բան կ'տեսնես: Ժանը իսկոյն ներքև գնաց, որպէս զի պատուիրի, որ լծեն եղջերուները: Մի քանի ըրպէից յետոյ ամեն բան պատրաստ կը լինի...

—Բայց ես էլ չեմ ուզում սպասել, ընդհատեց մանուկը նորա խօսքերն ու բարկութեամբ ոտը այնպէս սաստիկ զարկեց գեանին, որ ապակիները շար-

ժուեցին: Այս ըուպէիս եղջերուների մօտ տար ինձ,
չէ՞ որ ինձ խոստացար, որ կցոյց տաս եղջերուները:

Սիր թովմասը նորա վերայ այնպիսի հայեացք
ձգեց, որ նա վախեցաւ և քիչ էր մնում վայր ընկ-
նէր գետին:

— Չէ, դու այլ ևս բարի հօրեղայր թովմասը
չես, դու վատ մաքդ ես, աղաղակից մանուկը: Թող
ինձ, ես մի ըուպէ էլ չեմ մնայ այստեղ, տար ինձ
տուն հօրս մօտ: Ես ուզում եմ Կննէպէյ— Կասալ
գնալ:

— Յիմար Արտուր, մի ըուպէ էլ սպասիր, քաղցրու-
թեամբ ասաց սիր թովմասը, որը ցաւում էր, որ մո-
ռացաւ իրան: Ժանը իսկոյն կ'վերադառնայ ու յետոյ
կերթանք ախոռը՝ եղջերուների ու ձիաների մօտ...
Ահա՛ ժաննէլ գալիս է, աւերացրեց նա:

Արդարև այդ ըուպէին սենեկի շեմքում երևաց սե-
նեկապետը: Սիր թովմասը երկար նայեց նորա վե-
րայ և ժանը գլուխ տուեց նորան:

— Այժմ գնանք սիրելիս, ասաց հօրեղայրը իւր
եղբորորդուն, դու շատ բաւական կ'մնաս...

Արտուրը մոռացաւ իւր ըուպէական բորբոքումը
և ուրախ ուրախ գնաց սիր թովմասի ետևից:

— Առաջ գնա, ասաց նա իւր սենեկապետին:

Երեքը միասին դուրս գնացին սենեկից, անցան
նեղ ու մուժ նախասենեկով և ցխոտ սանդղտով
ներքև: Կիսաւեր սանդղտից, որի վերայ գեռ ևս
թափուած էին նորանից քանդուած քարերի կտորներ,
կարելի էր իմանալ, որ այն սանդխտով շատ ուշ ուշ

են մանգալիս, կամ որ գոնէ դորա վերայ բաւական
ժամանակ է ինչ ոչ ոք չէ անց ու դարձ արել:

— Ի՛նչ անպիտան ամբողջ ունիս, հօրեղայր,
ասաց Արտուրը իջնելով սանդղտից: Այստեղի ողջ
խոնաւ է, ես խիստ միտում եմ:

— սկոյն հայաթը դուրս կերթանք, սիրելիս,
պատասխանեց սիր թովմասը հանգստացնելով նո-
րան:

Վորքա սանդխտից իջնելով, անցան բաւական
մեծ հրապարակ: Ժանը բաց արեց մի ցածր դուռ,
որը տանում էր դէպի մի դատարկ ու մուժ սենեակ:
Այս սենեակը համարեա բոլորովին մուժն էր, ըյս
մանում էր միայն երկու մանր լուսանցոյց պատու-
հաններից, որոնք զետեղուած էին պատերի վերին
մասնում: Այս պատերը այնչափ խոնաւ էին, որ տեղ
տեղ սկսուել էր մամռով ծածկուել: Արտուրի ամբողջ
մարմնով սարսուռ անցաւ, երբ ժանը հրաւիրեց նո-
րան մտնել այն գլուխի սենեակը:

— Չեմ մտնի, բոլորովին չեմ մտնի, գոչեց նա:
Ես կամենում եմ եղջերուների մօտ գնալ: Դու ի՞նչ
պէս ես համարձակում ինձ այստեղ ներս տանել
զարչելի, չար հօրեղայր, չեմ մտնի այստեղ:

— Ժամանակն է արդէն կատակերգութեանը վերջ
տալ, ասաց այժմ սիր թովմասը, բոլորովին փոխուած
ու այնպիսի ահալի ձայնով, որ Արտուրը դողաց և
զարհուրելով նայեց նորա վերայ: Նա տեսաւ կնձիռ-
ներով ծածկած ձակատ ու վայրենաբար փայլող աչ-
քեր, որոնք զարհուրելի կերպիւ նայում էին իւրեանց
զոհի վերայ:— Բանտումն ես, բանտում, այ տղայ,

գոչեց սիր Թովմասը: Կատակերգութիւնը վերջացած է և դու շուտով կիմանաս, թէ քեզ այստեղ ի՞նչ է սպասում:—Արտուրը երկիւղեց ու զարհուրանքից աղաղակեց:

—Չեմ գնալ, չեմ ուզում մտնել բոլորովին չեմ գնալ, գոչեց նա: Ինչ իմ հօրեղբայրս չես, այլ մի չար մարդ: Ել մի բռնակ անգամ չեմ մնայ այստեղ: Հօրս մօտ եմ գնում, Էննէսլէյ Կասալ...:

Այս ասելով նա շատ աշխատեց հօրեղբոր ձեռքից դուրս պրծնելու: Բայց սիր Թովմասը օձիքից բռնեց և այնպէս ուժգնութեամբ դռնիցը ներս գցեց սենեակը, որ խեղճ երեխան թռաւ դիմացի պատի մօտ և համարեայ անզգայ ընկաւ գետին: Նա մեծ դժուարութեամբ նորից վերկացաւ ու փորձեց փախչելով ազատուել: Բայց այդ փորձն էլ անյաջող անցաւ: Սիր Թովմասն ու ժանր միասին բռնեցին նորա ձեռներն ու նորից ձգեցին բանտի մէջ: Անեկապետը ամբողջի դուռը ներսից փակեց կողպէքով և Արտուրն այժմ իմացաւ, որ ինքը գերի է և բոլորովին ենթարկուած իւր անկարեկից հօրեղբոր իշխանութեան: Նա նեղութիւնից ընկաւ պատի մօտ դրուած փայտէ աթոռի վերայ, լաց հղաւ, բղաւեց, ձեռները կտրտեց, բարկութիւնից ու յուսահատութիւնից բարձր գոռաց, մինչև որ հօրեղբոր ձեռքի սաստիկ հարուածը նորից վախեցրեց նորան:

—Այժմ լռիր, անպիտան, հրամայական ձայնով գոչեց սիր Թովմասը: Իռապը երբէք չի օգնի քեզ, որովհետև այս պատերից դուրս ոչ ոք չի լսի ձայնդ: Այն միայն կասեմ քեզ, թէ ինչ է քո գալիքը: Ինչ

այս անակից մինչև այն ժամանակ չես դուրս գալ, մինչև որ բոլորովին խոնարհ ու հնազանդ կ'դառնաս, և կ'խոստանաս ամեն բանում կատարել իմ կամքը: Հօրդ էլ երբէք չես տեսնի և երբէք էլ չես վերագառնալ Էննէսլէյ Կասալ ամբողջը: Այս օրուանից անունդ չէ թէ Արտուր Էննէսլէյ է, այլ Ջօն Սմիտ, և վայ քո հային, եթէ երբ և իցէ կեանքումդ կ'յիշես, թէ դու Էննէսլէյների ցեղից ես: Երեք օր մտածելու ժամանակ եմ տալի քեզ—աշխատիր լաւ սովորես նոր անունդ: Առ այժմ ցատեսութիւն:

Սիր Թովմասն ու ժանր դուրս եկան բանտից և ծանր դուռը փակուեց: Արտուրը անզգայացած նստեց աթոռի վերայ և երկար ժամանակ չէր կարողանում ուշքի գալ այն հարուածից, որ այնպէս անսպասելի կերպով ու ճարտարութեամբ պատրաստել էր հօրեղբայրը նորա համար:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

Վտորին մթութիւն:

Երկու ժամ անցաւ, մինչև որ Արտուրը կարողացաւ մի փոքր ուշքի գալ: Նորա վիճակը այնպէս շուտով ու յանկարծ փոխուեցաւ, որ ամենահեռաւոր ու ամենախելօք մարդն անգամ կ'ուշաթափուէր: Դեռ մի քանի ժամ առաջ նա իւր հօր տանը բացարձակ հրամանատար էր, ամենքը առանց հակառակելու շտապում էին կատարել նորա հաճոյքը:

—իսկ այժմ... Այժմ նա անօգնական է, ամենքից
 թողնուած, ստոր գերի, խաբուած իւր ամենամօտիկ
 ազգականից, զուցէ միակ մարդուց, որին սիրում էր
 և որին լիապէս հաւատ էր ընծայում: Եւ ի՛նչպէս
 կեղտոտութեամբ էր խաբուած նա: Բոլոր կարեկցու-
 թիւնը, բոլոր փայփայանքները, որ նա առատու-
 թեամբ գործէր զնում նոցա մօտ, ոչ այլ ինչէին, եթէ
 ոչ նենգութիւն, այն բոլորը կեղտոտ դաւաճանու-
 թիւն էր, բոլորը անում էր միայն նորա համար,
 որպէս չի խէր որդուն իւր հօր գրկից և ինչպէս
 հաւանական է կորցնէր նորան: Արտուրը տարակուսեց,
 նա դեռ չէր կարողանում հասկանալ, թէ ի՛նչն է ստի-
 պում իւր հօրեղբօրը իւրեան հետ այդպէս ամարգի
 վարուելու: Նա բոլորովին թուլացաւ ու ոչ մի կերպ
 չէր կարողանում ուշքի գալ:

Վերջապէս նորա սիրտը թեթեւացաւ արտա-
 սուքի յորդ վտակով: Արտուրը իւր ամբողջ կեանքում
 դեռ այնպէս դառնութեամբ չէր լաց եղել: Նա
 ճշում էր, հառաչում էր, գոռում էր, վազվզում էր
 բանտի մէջ այն թռչնի նման, որը երկիւղեց թռչ-
 կոտում է իւր վանդակում և դուրս դնու. ճանա-
 պարհ է որոնում: Նա բռնցքով զարկում էր փա-
 կած դռան, փորձում էր այն կտրել ոտների սաստիկ
 հարուածներով, աշխատում էր պատի վերայ բարձ-
 րանալ, որպէս զի անցք գտնի լուսանցոյց պատու-
 հաններէից—բայց ամենը ի զուր էր: Նա ցնորուած
 սկսաւ կանչել հօրը, կառավարիչ Ֆրանցիսկին, սե-
 նեկապետներին և սպասաւորներին, որոց խիստ յա-
 ճախ վերաւորում էր իւր չար արարքներով. ոչ ոք

չէր լուսւմ նորան, ոչ ոք չէր գալիս նորան ազատելու.
 նորա աղաղակները բոլորովին իզուր էին, նորա ձայնը
 հանդուում էր բանտի չորս հաստ պատերի մէջ: Սիր
 Թովմասը մի ուրիշ տեղ չ'գտաւ, որ այս անակից յար-
 մար լինէր իւր չար նպատակների համար. ամբողջ
 այս առանձնացած կողմը երբէք ոչ ոք չէր գալիս,
 ուրեմն և ոչ ոք չէր կարող լսել անբարո մանկան
 հոգեբաղ աղաղակները:

Երբ Արտուրը շատ բղաւելուց կոկորդի ցաւ
 զգաց, մտածեց այդտեւ: Նա դռան մօտ ծունկ չո-
 գեց և սրտաշարժ կերպով սկսաւ կանչել իւր հօ-
 րեղբօրը, որպէս զի ազատի իւրեան բանտից և ու-
 զարկի հօր մօտ, խոստանալով հնազանդ լինել ու
 քաղցր վարուել ամենքի հետ: Բայց այս էլ իզուր
 էր:—Սիր Թովմասը չէր լուսւմ նորա ձայնը, իսկ եթէ
 լսէր էլ, հազիւ թէ խեղճ տղայի աղաչանքները կա-
 բողանային նորա քարէ սիրտը դէպի ողորմածու-
 թիւն շարժել: Նա արդէն յանցանքի առաջին քայլն
 արել էր և արդէն ուշ էր յետ դառնալ նորանից:
 Նա պիտի շարունակէր, պիտի աւարտէր իւր յան-
 ցանքը, եթէ չէր ուզում կորստի ենթարկուել, որի
 մէջ արդէն ձգել էր եղբօրորդուն:

Արտուրը փոքր տա փոքր սկսեց հանդար-
 տուիլ, կամ աւելի լաւ է ասել, մի տեսակ թուլու-
 թիւն զգաց և վերջապէս լաց լինելուց ու շատ ա-
 զատուել ջանալուց հոգնած՝ ընկաւ խորը քնի մէջ:
 Երբ զարթնեց՝ արդէն գիշեր էր, գոնէ ոչ մի լուսի ճա-
 ռագայթ չէր մտնում բանտի նեղ պատուհաններից:
 Արտուրը խոր ախ քաշեց և նորից լաց եղաւ. վեր-

Ջապէս երկինքը խղճաց նորա վերայ և նա դարձեալ քնեց և մի գեղեցիկ երազ տեսաւ: Նա դարձեալ տանն էր և պառկած էր իւր հօր գրկում, որ նորան քնքշութեամբ համբուրում էր: Արտուրը խոտանում էր հօրը երբէք չբաժանուել նորանից, սիրել նորան որդիական անկեղծ սիրով, ուղղուել և այլ ևս երբէք չցաւացնել նորան: Խեղճ աղան զգաց, որ յաճախ, շատ յաճախ վերաւորում էր իւր հօրը և այնպէս չէր վարւում ինչպէս իրան վայել էր: Եւրազը մէջ նա մտքուր սրտով զղջաց: Աւճող—արդէն ուշ էր: Միայն ճակատագիրը զարձեալ սկսաւ հաւածել նորան. դեռ որքան ցաւ ու որքան նեղութիւններ կային նորա առաջ:

Արտուրը բնութեամբ չար չէր. նա բարի սիրտ ունէր: Կրթութեան բացակայութիւնը դարձրեց նորան կամակոր, անհնազանդ ու կամապաշտ տղայ: Գուցէ տանը մնալով նա ժամանակին բռնաւոր ու չարագործ դառնար: Ահա թէ ինչու Աստուած թող տուեց նորա խիստ հօրեղբօր մտադրութիւնները իրագործելու: Այն բանը, ինչ որ այժմ մեծ անբաղտութիւն էր թւում Արտուրին, կարող էր բարեբեր ազդեցութիւն ունենալ նորա ամբողջ կեանքի վերայ: Նա իրանց տանը կրթութիւն չէր ստանայ, միշտ կամապաշտ կ'լինէր և կ'տանջէր խեղճ ստորադրեալներին, կեանքի դառն ուսումնարանը, որի մէջ նա այժմ ընկել էր, պէտք է քաւել տար նորան իւր յանցանքները և ուղղուելու ցանկութիւն ծնէր նորանում: Ինչ որ նորա գլխով անցնում էր, բոլորն էլ Աստուծոյ կամքով էր և ուրեմն բոլորը դէպի լաւն

էին տանում նորան: Ճշմարիտ է, Արտուրը այդ ընկալէին չէր կարողանում այդ իմանալ, և դրա համար էլ ոչինչ մխիթարութիւն չէր գտնում այն ամենի բարի հետեանքի մասին, որ կարող էր ծագել այս ծանր փորձերից, բայց երբ տարիներ անցան, նա նորանում զգաց Աստուծոյ մատի մասնակցութիւնը, և փառաբանեց Արարչին՝ Իւր հրաշալի գործերի համար:

Լուսացաւ: Արտուրը զարթնեց և հօր գրկից դարձեալ տեսաւ իրան բանտի մութ պատերի մէջ: Նա յիշեց անցած երեկոյեան պատահած սարսափելի անցքը և դարձեալ լաց եղաւ:

Ինչ զարհուրելի հակասութիւն կար երեկուայ և այսօրուայ առաւօտների մէջ: Երեկ Արտուրը խոր քնից զարթնելով վերկացաւ փափուկ անկողնից. ծառաներից մինը հագցնում էր, միւսը ընտիր նախաճաշիկ էր տալիս, երրորդը հարցնում էր, թէ ինչ կ'հրամայէ նա: Նա ամեն տեսակ յարմարութիւններ ունէր, ինչ միայն կարող էր տալ հարստութիւնը: Մտում էր, որ նա մի բան ցանկանար և իսկոյն ամենը կ'կատարուէր: Նա ամբողջ բացարձակ հրամանատար էր. բացարձակ հրամանատար էր նոյնպէս բազմաթիւ ծառաների վերայ, որոնք պարտաւոր էին նորա ամեն հրամաններն ու ցանկութիւնները կատարել: Իսկ այսօր: Այսօր նա խեղճ, անօգնական կալանաւոր է, մասնուած մի ամբողջ բնատապեռի իշխանութեանը. պինդ նստարանը ծառայում էր նորան իբրև անկողին, ոչ ոք նախաճաշիկ չէր տալիս, ոչ ոք նորա կամքը չէր հարցնում:

նա իւր գեղեցիկ, տաք ու ամեն յարմարութեամբ լին սենեակը՝ պիտի փոխէր խոնաւ, սառն ու մաշկ անակի հետ: Նա, որ առաջ տասնաւոր ծառաների հրամանատար էր, չէր կարողանում իւր անձն անգամ կառավարել: Ի՛նչպէս սարսափելի կերպով փոփոխուեցան հանդամանքները:

Իտեղճ տղան շատ լաց եղաւ անմխիթար: Առաջ նա մտածեց փախչելով ազատուել, կամ մի կերպ հօրը իմաց տալ իւր դրութիւնը, բայց յետոյ դարձեալ յիշեց, որ ամեն կողմից նորա յարաբերութիւնը կարելի են, որ ոչ ոքին չի կարելի հօր մօտ ուղարկել, որովհետեւ նորա ձայնը լսող անգամ չկայ: Անբաղտ Արտուրը անցք չ'գտաւ իւր հոգեքաղ դրութիւնից ազատուելու և նորից դառն արտասուքներն առուի նման թափուեցին նորա աչքերից:

Յանկարծ նա մի լուսաւոր միտք յղացաւ, որ մխիթարեց նորան և զօրացրեց թշուառութիւնները տանելու համար:

— Աչ ոք էլ որ չմտաբերի ինձ, ոչ ոք էլ որ չհոգայ իմ մասին, հայրս հո կանէ այդ, ահամայ աղաքակեց Արտուրը և յափշտակուած դորանով վեր թաւ աթոռից, որի վերայ նստած էր մտածմունքի մէջ ընկզմուած: Սպասիր, սպասիր չար, խորամանկ հօրեղբայր, հայրս կազատի ինձ քո ձեռքից և վրէժը կառնի: Նա իմ մասին հարցուփորձ կանի, կ'որոնի ինձ և վերջապէս կ'գանի. և վայ այն ժամանակ քեզ, հօրեղբայր թովմաս:— Օգնիր, օգնիր, հայրիկ: Այստեղ արի:

— Ի՛նչպէս պիտի սիրեմ քեզ, երբ ինձ ազատես

այս բանտից:— Օգնութեան հասիր, հայրիկ, Խեղճ տղան սորանով մի փոքր մխիթարուեց, որովհետեւ չգիտէր, թէ ինչպիսի նախազգուշութիւններ է արել նորա խորամանկ հօրեղբայրը, իւր չար մտքերի յայտնուիլն արգելելու համար: Արտուրը արտասուքը սրբեց, ուրախացաւ, սկսեց ծիծաղել և ուրախ ուրախ թռչկոտել սենեկում: Իւր ազատութիւնը նորան ճիշտ ու անկասկած էր թւում. իսկ ազատութիւնից յետ պէտք է որ պատժուէր նորա անամօթ ու դաւաճան ազգականը:

Մի քանի ժամ անցաւ այս հրձուելի յափրջասակութեան մէջ: Դուռը բացուեց և սիր թովմասը իւր շարագործ սենեկապետի հետ մտաւ բանտը: Արտուրը ուրախ, անհոգ և համարեա յաղթական կերպով դիմաւորեց նոցա: Սիր թովմասն ու իւր ծառան խիստ զարմացան սորա վերայ:

— Այ եղպէս, Ձօն Սմիտ, երևում է, որ դու շուտով ընտելացել ես նոր վիճակիդ, ասաց առաջինը մօտենալով նորան: Միշտ այդպէս եղիր և բանտի դռները շուտով կ'բացուեն քեզ համար:

— Դու երկար չես կանչի ինձ Ձօն Սմիտ, պատասխանեց Արտուրը հաստատապէս: Ես էլ չեմ վախենում քեզանից և դու շուտով կ'զղջաս իմ դէմ արածներիդ համար: Մի փոքր էլ սպասիր: Այն բանտը, որի մէջ քեզ կ'բանտարկեն, աւելի խոր և ցարհուրելի կլինի սորանից, ուր ինձ ձգեցիր դաւաճանութեամբ ու խաբէութեամբ: Համբերիր, փոխարէնը կ'հատուցանենք:

Սիր թովմաս Լօուվէլը զարմացմամբ նայեց իւր սենեկապետին:

— Ի՞նչ է պատահել սորան, հարցրեց նա: Ես կարծում էի, որ սորան կատաղած ու հառաչելիս կը տեսնէիք, իսկ ընդհակառակն, սա ուրախ է և մինչև անգամ համարձակում է ինձ սպառնալ: Ա՛յ տղայ, հօ չես ցնորուել. Ի՞նչ է եղել քեզ:

— Անպատճառ երկիւղն ու զարհուրանքը մի փոքր ներգործել են նորա թոյլ գլխի վերայ: Նա խելագարուել է և երբ ուշքի կ'գայ՝ կասկած չկայ, որ ուրիշ կերպ կ'իսօսի այն ժամանակ:

— Ա՛յո՛, արդարև ուրիշ կերպ կ'իսօսեմ, աւելացաքրեց Արտուրը և դու էլ ու իմ դաւաճան հօրեղբայրս էլ միասին կ'զողաք իմ առաջ: Արէժը կառնեմ ձեզանից, անպատճառ կառնեմ: Թող մի ազատուեմ— ու ձեր պատիժը զարհուրելի կ'լինի:

— Ե՛րբ պիտի ազատուես, ծիծաղելով ասաց սիր թովմասը: Եւ դու Ի՞նչպէս դեռ յոյս ունիս ազատուելու: Ո՞վ պիտի ազատի քեզ: Հետաքրքիր է ձըմարիտ այդ իմանալը:

— Հայրս կազատի ինձ, պատասխանեց Արտուրը խրոխտ ձայնով: Ի՞նչ, կարծում ես թէ՛ նա չի իմանալ սրանք. նա կ'պահանջի քեզանից իւր որդին. ծիծաղիր, ծիծաղիր: Նուտով կ'դեղնես ու կ'զողաս ինձանից:

Սիր թովմասը սկսեց բարձր ձայնով ծիծաղել: Նորա սենեկապետի ծանի երեսին էլ դժոխային ժպիտ երևաց:

— Ի՞նչպէս չարաչար սխալում ես, յիմար տղայ,

վրայ բերաւ սիր թովմասը դեռ էլի ծիծաղելով: Մի՞թէ դու իրաւ կարծում ես, որ ես իմ սկսած գործը կ'իսաա կ'թողնեմ: Հանդիսա եղեր, հօրդ համար էլ ենք հոգացել: Միտդ բեր միայն, որ մենք այն խոստումով թողնք նորան, որ քեզ պիտի տանք ուսումնարան: Եւ յիրաւի, Միտեր Արտուր էննէսլէյն միքանի օրից յետոյ ուսումնարան կ'արուի. նա այժմ վերև իմ սենեկումն է, երեկոյեան ես ու նա կերթանք եղջերուներով զբօսնելու: Եւ դո՛ւ, Ջօն Սմիտ (նա մի առանձին կերպով շեշտեց այս անունը) երբէք չես տեսնի Լօրդ էննէսլէյն, դու կ'լինես Ջօն Սմիտ, իմ գիւղացի մի այլի կնօջ որդի, և այդ անունով դու կ'մտնես ուսումնարան, որտեղ շուտով գլխիցդ կ'հանեն ամեն ցնորքները և կ'ստիպեն մոռանալ թէ՛ դու Լօրդ էննէսլէյնի զաւակ ես:

Արտուրը կայծակնահարի նման կանգնած էր մի քանի րոպէ, նա դեղնեց ու թուլացած ընկաւ նստարանի վերայ: Ա՛յժմ միայն հասկացաւ նա իւր հօրեղբօր դժոխային, ուղեղ համարած գաղափարը: Նա զգաց, որ կորուստը անփախչելի է, եթէ ազատուելը չ'յաջողուի և որ նա միայն հօր գրկում կարող է պահպանուիլ հօրեղբօր չար մտադրութիւններից: Եթէ յիրաւի սիր թովմասը մի ուրիշ տղային Արտուր էննէսլէյն անունով ուսումնարան տար, ի հարկէ, նորա հայրը երբէք չէր իմանալ այդ խաբէութիւնը, մանաւանդ որ սիր թովմասը խոստացել էր իւրանքանչիւր շաքաթ տեղեկութիւն տալ նորան՝ տղայի յառաջադիմութեան և առողջութեան մասին: Այս բանը ձշմարիտ որ կ'անդորրացնէր ծե-

բունուն, որը հետեւաբար կարիք էլ չէր ունենալ ստուգելու. մանաւանդ որ Արտուրը շատ լաւ գիտէր իւր հօր հիւանդոտ գրութիւնը, էջ պատճառաւ գիտէր, որ նա չի կարող ճանապարհորդել: Այսպէս ուրեմն մի հարուածով չքացան նորա բոլոր յոյսերը:

— Արած եմ, մերմիջաց նա ցածր ձայնով և անմխիթար սկսեց լալ:

— Մէջք, վերջապէս դու հասկացար, որ երբէք ոչ ոք չի ազատի քեզ իմ ձեռքից, ասաց սիր Փովմասը ծաղղական ձեռով: Այ էրպէս, սիրելիս, դա ինձ հաճելի է, այդպիսով դու շուտ կընտելանաս վիճակիդ և կ'հնազանդուես իմ կամքին: Սակայն հանգստացիր, Ջօն Սմիտ, ես այլ ևս խիստ չեմ վարուի քեզ հետ, եթէ միայն խոնարհ ու հնազանդ կ'լինես, և երբէք չես անուանի քեզ Արտուր Էննէսէյ: Քեզ ուսումնարան կտամ, ուր դու կոտորես լաւ լաւ բաներ և յատկապէս խոնարհութիւն ու հնազանդութիւն, և վերջը—բայց այս բոլորը իհարկէ այն ժամանակ կ'լինին, երբ չես հակառակի ինձ—քեզ միջոց կտամ միջակ կերպով ապրելու: Հաղարաւոր մարդիկ կ'նախանձեն քեզ և դու նորանով աւելի կ'նուանաս այն բաները, ինչ որ անդարձ կորցրիր: Իսկ եթէ երբ և իցէ կ'համարձակես ասել, որ դու Ջօն Սմիտը չես, այլ նշանաւոր աղգատոհմից ես ծագում, այն ժամանակ... սիր Փովմասը կանգնեց և մի խոշոր հայեացք ձգեց դողացող մանկան վերայ—այն ժամանակ, շարունակեց նա զարհուրելի վճռականութեամբ,—այն ժամանակ Աստծոց խնորհիւ ողորմութիւն, որովհետեւ դու ինձանից չես գտնի այն,

եւ անողորմաբար կ'հալածեմ քեզ, կարտաքսեմ ամեն ապաստանարանից, կ'խլեմ քեզանից իւրաքանչիւր հացի կտորդ և մինչև այն ժամանակ չեմ հանգստացնի. մինչև որ քաղցը, նեղութիւնն ու թշուառութիւնը գերեզման կ'տանեն քեզ: Մի մոռանար այս և զգուշացիր, որ բարկութիւնս չգրգռես ու վրէժխնդրութիւնս չձգես դէպի քեզ: Դու իմ իշխանութեան տակ ես բոլորովին, միշտ. ոչ ոք չի կարող քեզ ինձանից խլել: Եթէ, ես ձեռքս վերցնեմ քեզանից, այն ժամանակ ոտներիդ տակ անգունդ կբացուի և կ'ընկնես նորանուամբ: Եթէ կեանքդ թանգ է, ուրեմն լռիր և հնազանդուիր վիճակիդ: Արտուրը չկարողացաւ նորան պատասխան տալ. նա բոլորովին թուլացած էր: Նա միայն ախ քաշել ու հեծել կարողացաւ ու տաք արտասուքներ թափուեցան նորա այտերի վերայով: Յանկարծ նա վեր թռաւ տեղից, ընկաւ հօրեղբօր ոտները և գոլալով գրկեց նորա ծնկները:

— Հօրեղբայր, սիրելի հօրեղբայր, ողորմիր ինձ, աղաղակեց նա սրտաշարժ ձայնով: Ազատիր ինձ, թող գնամ հօրս մօտ, ես երբէք ոչ զքի չեմ ասիլ, թէ դու ի՞նչպէս վարուեցիր հետս: Սորա մասին մի խօսք չեմ ասի հօրս, միայն թէ ազատիր ինձ ու թող, որ անունս կրեմ:

Մեծ դժուարութեամբ թողնել տուեց սիր Փովմասը իւր ոտները յուսահատ տղայի ձեռներից: Վերջապէս նորան այն կողմ հրեց և ոտների սաստիկ հարուածով ձգեց յատակի վերայ:

— Խնդիրներդ իզուր են, ասաց նա, բոլորովին

չարժուած երեխայի յուսահատ դրութիւնից: Ախ-
ճակդ արդէն որոշուած է և ոչինչ ոյժ, ոչ մի իշ-
խանութիւն չի կարող այն փոխել: Մտածիր սորա
մասին և հնազանդուիր սորան: Սա միակ միջոցն է,
որ կարող է քեզ համար լաւ ապագայ բերել: Բա-
ւական է: — Զօն Սմիտին նախաձաշիկ բեր, ժանն, և
յետոյ ինձ մօտ արի: Զխանգարենք սորա մտած-
մունքները: Գուցէ մեր ներկայութիւնը շփոթում է
սորան:

Ժանը շտապով դուրս գնաց և մի քանի բո-
ւակից յետոյ բերեց երկու ափսէ և մի ամանով ջուր:
Այս բոլորը նա դրեց նստարանի վերայ: Յետոյ սիր
Թովմասը իւր սենեկապետի հետ հեռացաւ, մի կա-
րեկցական հայեացք անգամ չձգելով խեղճ տղայի վե-
րայ, որը դեռ էլի ցաւից ու յուսահատութիւնից
գլորում էր յատակի վերայ: Դուռը փակուեց, ամ-
բողբ դղրդաց և Արտուրը նորից միայնակ մնաց իւր
մնայլ ու տրտում բանտի մէջ:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ

Հնազանդութիւն:

Սիր Թովմաս Լուսէլը ոչինչ բան աչքից չէր
թողնում, ինչ միայն, քիչ թէ շատ, կարող էր նորա
չարագործութիւնները յայտնուելուն նպաստել: Ա-
մենից առաջ նա պատուիրեց ժանին, որ իսկական
Զօն Սմիտին ամբողջ բերի: Սենեկապետը բերեց նո-
րան երեկոյեան մութ ժամանակ այնպիսի ճանապար-

հով, որ ոչ ոք չտեսաւ նոցա և սիր Թովմասի բազմա-
թիւ ծառաները կրբէք չկասկածեցին, թէ այս տղան,
որ գտանուում էր իւրեանց տիրօջ սենեկում՝ է Արտուր
Էննէսլէյն: Սիր Թովմասը այն տղայի հետ շատ
քնքշութեամբ էր վարւում, ամեն կերպ աշխատում
էր փայփայել նորան, որպէս զի աւելի վարկ ստա-
նայ այրի Սմիտից, և բոլորովին հանգստացնի նորան
որդու վերաբերութեամբ: Եւ այս յաջողում էր նո-
րան, մանաւանդ որ խեղճ հիւանդ մանուկն էլ բա-
րի և ազնիւ սիրտ ունէր և ճշմարիտ որդիական սիրով
սիրում էր իւր կեղծ պահպանողին և մեծահոգի
բարերարին:

Ամենից առաջ հարկաւոր էր փոքրիկ Զօնին
ստիպել իւր անունը փոխելու Արտուր Էննէսլէյ:
Այս անունով պիտի նա ուսումնարան մտնէր: Բայց
այս արգելքին էլ սիր Թովմասը առանց մեծ դժուա-
րութեան յաղթեց:

— Քո վիճակը շատ վրդովում է ինձ, բարեկամ,
ասաց նա Զօնին: Եթէ ես ուսումնարան տամ քեզ
խեղճ այրու որդու անունով, վնայ թէ քեզ վերայ
հարկաւոր ուշադրութիւն չ'դարձնեն, որովհետեւ աշ-
խարհումս միշտ այդպէս է լինում— հարուստների ու
երեւելի մարդոց որդիներին ամեն բանում նախա-
պատում են, իսկ աղքատներին միշտ արհամար-
հում են: Ես շատ կցաւէյի, եթէ քեզ էլ նոյնը պա-
տահէր. և անպատճառ այդպէս էլ կլինէր, մանա-
ւանդ որ ես միշտ չեմ կարող քեզ մօտ լինել: Բայց
այս ցաւին կարելի է դարման տանել: Ես քեզ կյանձ-
նեմ ուսումնարան իմ եղօրորդի Արտուրի, Լօրդ Էն-

նէսէլի որդու անունով, և քեզ աւելի բան չի մնայ անելու, բայց եթէ սովորել այդ Արտուրի անունը և երբէք ոչ ոքի չասել իսկական անունը: Այնուհետև քեզ ինչպէս մի հարուստ և նշանաւոր Լորդի որդուն, ամենքը ձեռների վերայ կանանձեն և միշտ ամեն բանում քեզ կ'յարգեն ու կ'պատուեն: Այդպէս չէ, իմ սիրելի Ջօն:

Երեխան գլուխը կախեց ի նշան հաւանութեան:

Ի նչքան ողորմած էք դուք, բարի տէրս, պատասխանեց նա: Եթէ դուք այդպէս էք կամենում, ես սիրով կ'անուանեմ ինձ Արտուր Էննէսէլ և առհասարակ ամեն բան պատրաստ եմ անել, ինչ միայն կամենում էք դուք, որովհետև գիտեմ, որ իմ սեպհական օգուտս էլ դորանից է կախուած:

— Այդ էդպէս, շատ լաւ, սիրելիս. այժմ ես բոլորովին հանգիստ կ'լինեմ քո մասին, ասաց սիր Թովմասը: Այնուհետև քեզ Արտուր կ'կանչենք, և դու էլ ինձ հօրեղայր կ'անուանես: Չմոռանաս այս:

Նա մի քանի անգամ յիշեցրեց տղային չմոռանալ իւր նոր կոչումն ու անունը: Երկու երեք օրից յետոյ նա արդէն գիտէր իւր դասը և սիր Թովմասը այլ ևս չկամեցաւ բանը ուշացնել: Նա Ջօնի հետ միասին մի գեղեցիկ կառքով գնաց Բրադֆօրդ քաղաքը, ուր Լուսկէլ Կասպից հեռու չէր և մեծ պատուով ընդունուեցաւ ուսումնարանի կառավարիչ Միստեր Բրովնից: Վերջինը ի հարկէ բոլորովին չկասկածեց, որ իրեն ներկայացրած տղան Արտուր Էննէսէլն է, և խոստացաւ նորա վերայ առանձին հոգացողութիւն ունենալ:

— Ամենից առաջ աշխատեցէք երեխային լաւ մտիկ տալ, բժիշկ վարձեցէք դորա համար, որովհետև շուտ շուտ հիւանդանում է դա, ասաց սիր Թովմասը: Նայեցէք նորա դժգոյն ու նիհար դէմքին: Բացի դորանից խնդրում եմ, որ իւրաքանչիւր շաբաթ կամ մինչև անգամ աւելի յաճախ նամակաւ տեղեկութիւն տաք ինձ սորա առողջութեան, յառաջագիտութեան և ամեն բանի մասին, ինչ որ սորան է վերաբերում: Այն բոլորը պիտի հաղորդեմ ես իմ եղբայր Լորդ Էննէսէլին, որ յանձնեց ինձ Արտուրին ուսումնարան տալ:

Կառավարիչը յայտնեց, որ պատրաստ է սիր Թովմասի բոլոր ցանկութիւնները կատարել և նա մնաս բարեաւ ասելով իւր կեղծ եղբորորդուն՝ բաւականացած զնաց տուն:

Մինչև այստեղ սիր Թովմասի գաղափարը բոլորովին յաջողում էր և նրան մտում էր միայն հոգալ, որ իւր յանցանքը չյայտնուի:

— Դեհ, փառք Աստծու, Ջօն Սմիտի բանն էլ վերջացրինք, ասաց նա իւր սենեկապետին, երբ վերադարձաւ տուն: Բայց ի՞նչ անենք իսկական Արտուր Էննէսէլին: Նա դեռ ևս կարող է պատահամբ թէ զիտութեամբ շատ նեղութիւններ պատճառել մեզ: Ես բոլորովին վախենում եմ նորան ձեռներկցողուք թողնել. բանն այնպէս է, որ ոչ ոքի չէ կարելի հաւատալ:

— Էհ, ձերդ ողորմածութիւն, այդ ցաւին էլ հեշտ է դեղ անել, ասաց Ժանը: Նորան աչքից մի հեռացնէք, թող բանտը նստի, մինչև որ նորա

հայրը կամ կեղծ — Արտուրը կ'ննջին յաւիտենական քնով: Երկար չենք սպասի. վեց, եթ զամսից յետոյ երկուան էլ չեն լինի աշխարհումս: Ոչ որ չի խմանալ թէ երեխան բանտարկուած է. նորա բանտը միայն մի դուռն ունի դէպի ձեր սենեակը, ուր բացի ինձանից ոչ որ չի կարող մտնել: Եթէ պատահմամբ էլ մէկը կարողանար այդ կողմերը մտնել. այն ժամանակ կասկածանքը ցրելու համար, բաւական է միայն, որ ձերդ ողորմածութիւնը նախասնեկի բանալին հետը պահէր: Կալանաւորն իւր ուտելիքը ձեր սեղանից է ստանում և այս էլ ոչ որին կասկածի մէջ չի ձգի — ուղղակի կ'կարծեն, թէ դուք այժմ աւելի լաւ ակորժակ ունիք, քան թէ առաջ: Բայց վերջապէս, սիր թովմաս, մինչև ես այստեղ եմ, դուք կալանաւորի վերաբերութեամբ կարող էք բոլորովին ապահով լինել. յոյսներդ բոլորովին ինձ վերայ դրէք, ևս նորան աչքի բքի պէս կ'պահէմ:

— Հաւատում եմ, բոլորովին հաւատում եմ քո հաւատարմութեանդ, պատասխանեց սիր թովմասը: Առհասարակ քեզ շատ պարտական եմ ժան: Քո սերն ու բարեկամութիւնը յիրաւի այնքան մեծ է դէպի ինձ, որ ես բոլորովին հանդիստ կարող եմ լինել: Զջմարխտն ասեմ, ես չեմ իմանում, թէ ինչպէս արժանացայ այդ ամենին:

— Ո՛հ, ողորմած տէր, պատասխանեց սենեկակետը, դուք միշտ ինձ հետ այնպէս բարի ու ողորմած էիք վարում, ձեզ մօտ ես երբէք մի բանի պակասութիւն չեմ զգացել և բացի դորանից իմ սեպհական օգուտներս կապուած են ձեր զիտաւորու-

թիւնների յաջողութեան հետ: Դուք չ'գիտէք այն առածը, թէ որքան տէրը հարուստ է, այնքան էլ ծառաները լաւ են ապրում:

— Հըմ, այդ առածը բոլորովին իրաւացի է, ես քեզ հասկանում եմ, ճիծաղելով պատասխանեց սիր թովմասը: Բայց Արտուրի վրայ խօսեմք. — ուրեմն դու կարծում ես, որ ամեն բան լաւ կլինի, եթէ որ նա մի ժամանակ այստեղ մտնի:

— Անկասկած, ձերդ ողորմածութիւն, ասաց Փանը, մանաւանդ որ շարունակ բանտարկութիւնը բարեբեր հեռեանք կունենայ, նա կ'դառնայ հնազանդ, խոնարհ և մինչև այն աստիճանի երկիւղած, որ նորա յանդգնութիւնն ու քաջութիւնը բոլորովին կ'անհետանան: Վեռ այժմն էլ նա էն Արտուրը չէ, նորանում կամակորութեան հետք անգամ չկայ. նա կարծես բոլորովին ընտելացել է իւր վիճակին:

— Այդ շատ լաւ է, ասաց սիր թովմասը, բայց գիտեն որ ես չեմ կարող նորան տեսնել: Կնա նորա մօտ, ժան: Թող նա ոչինչ բանի պակասութիւն չ'զգայ, եթէ միայն հնազանդ կլինի. ամենափոքր անհնազանդութեան ժամանակ թոյլ եմ տալիս քեզ մինչև անգամ թեթեւ ուղղիչ միջոցներ գործ դնելու: Ես նորան չեմ կամենում շարշարել ու խիստ վաբուել նորա հետ, բայց ինձ անպատճառ հարկաւոր է նորա կամակորութեանը յաղթել:

Քանը դուրս տուեց ի նշան հնազանդութեան, և Արտուրի վիճակը առ ժամանակ որոշուեցաւ: Ատենակապետը կարճ խօսքերով խնայրեց մանկան՝ սիր թովմասի վճիռը, և խեղճ կալանաւորը սառնասրբ-

առեթեամբ լսում էր նորան, ոչ մի անգամ ախ չքաշելով, և ոչ մի կաթիլ արտասուք չթափելով:

Ճշմարիտ որ Արտուրի քաջութիւնը սկսել էր թուլանալ այն օրուանից, երբ իւր հարստաւ հօրեղբայրը անարգեց իրան և երբ նա համոզուեց, որ հօրից երբէք չի կարող օգնութիւն սպասել: Արտուրը խորը մտածման մէջ ընկաւ և ամբողջ օրերով նոյնպէս մտածելով նստած էր աթոռի վերայ, խորհելով իւր վեճակի յանկարծակի փոխուելու մասին: Երբեմն նա աղաղակում էր ու լաց լինում, այնպէս որ քարերն անգամ կ'խղճային նորան, բայց ժանր բոլորովին ուշադրութիւն չէր դարձնում տղայի այդպիսի ողորմելի դրութեան վերայ: Նա անողորմ խստութեամբ ծեծում էր նորան, չնայելով որ սիր Թովմասն արգելել էր այդ, կարծելով որ այդպէս աւելի նպատակին կ'հասնի և նորան երկչոտ ու բոլորովին հնազանդ կ'դարձնի: Արտուրը փոխուեց, երբ Ձօնի անունը տուին, և իւրաքանչիւր հարցին այնպէս պատասխանեց, ինչպէս որ իւր տանջողը պահանջում էր: Ժանր ամեն օր քննում էր նորան և խեղձ տղան, իհարկէ, պէտք է հնազանդուէր նորան, որովհետև հակառակ դէպքում զրկւում էր ճաշից ու ընթրիքից:

— Անունդ ի՞նչ է, հարցնում էր առհասարակ ժանր ամենից առաջ, և Արտուրը իսկոյն պատասխանում էր, ինչպէս որ իրան պատուիրել էին:

- Ձօն Սմիտ:
- Ո՞վ է քո հայրը:
- Նա մեռած է:

- Ի՞նչով էր պարապում:
- Խեղճ բաներ էր:
- Մայր ունի՞ն:
- Ունիմ:
- Ինչո՞վ է ապրում նա:
- Լուսցք է անում և ոլորկում է:
- Ի՞նչ ինչի՞ նորան թողիր:
- Նորա համար, որ նա խեղճ է և չի կարողանում ինձ կերակրել:

— Լաւ, դու շատ լաւ թուլեցի ես, ասում էր առհասարակ ժանր՝ քննութիւնը աւարտելուց յետոյ, դու աշխարհումս չես կորչի: Մնաս բարեաւ:

Շարսթներն ու ամիսներն անցնում էին, իսկ Արտուրը դեռ բանտումն էր, ոչ մի մարդ չտեսնելով, բացի իւր տմարդի բանտապետից: Շարունակ բանտարկութիւնը սկսեց ներգործել նորա առողջութեան վերայ: Նորա այտերի նախկին կարմրութիւնը բոլորովին անցաւ, դէմքը հիւանդոտի պէս դեղնեց, նորա կարմիր շթուները դեղնեցին, երիտասարդական հրով փայլող աչքերը մթնեցան: Նա այժմ միայն երեւոյթն էր, ստուերն էր առաջուայ Արտուրի. նորա մտքերն էլ սկսուեցան խանգարուել: Այնպիսի բուպէներ էին լինում, երբ ինքը մանուկը կասկածում էր, թէ ճշմարիտ է, որ ինքը հարուստ ու երևելի Լորդի զաւակ է: Անցեալը նորան մի քաղցր երազ էր թւում, իսկ ոչինչ ապագայ չէր տեսնում նա իւր առաջ: Նա մի տեսակ արհամարհանք ու զգուանք էր զգում դէպի ժանր և վախենում էր նորանից, ինչպէս մի վայրի զազանից. իսկ սենեկա-

պետք ամեն կերպ աշխատում էր աւելի զօրացնել այդ զգացողութիւնը: Նա տղայի հետ երբէք քաղցրութեամբ չէր խօսում: Նորա դէմքը միշտ մնայլ էր, անհարկու և խիստ, երբ մտնում էր խեղճ կալանաւորի մօտ: Նա առանց հաստ կաշուէհիւս մտրակի չէր դնում նորա մօտ: Տղայի ամենափոքր անհնազանդութեան ժամանակ, ժանր անխնայ ծեծում էր նորան: Արտուրը դողում էր, երբ բանտի դռնից տեսնում էր սենեկապետի դէմքը, և մի քանի շաբաթից յետոյ նա դառաւ հնազանդ ստրուկ իւր բռնակալին, առանց ընդդիմութեան կատարելով նորա ամեն ցանկութիւնները: Ժանին էլ հենց այս էր հարկաւոր: Նա մեծ յաղթանակով յայտնեց իւր տիրօջ, որ այժմ Լորդ Կեննէսլէյն ու կեղծ Արտուրը երբ կամենան կարող են մեռնել, որովհետև խկական Արտուրից երկիւղ չ'կայ, եթէ մինչև անգամ ազատէին էլ:

Սիր Փովմասը այն ինչ իւրաքանչիւր շաբաթ տեղեկութիւն էր ստանում կեղծ — Արտուրի դաստիարակ Միստեր Բրոմլից և բաւականութեամբ նկատում էր, որ նա միշտ գրում էր իւր որդեգրի վատառողջ դրութեան մասին: Նա միանգամ այցելեց ուսումնարանին և հաւաստիացաւ, որ հիւանդ երեխան իրաւ հեղուհեակ թուլանում է և շուտով կ'ստիպուի անկողին մտնել: Սիր Փովմասը իւր կողմից նոյնպէս իւրաքանչիւր շաբաթ տեղեկութիւն էր ապիւս Լորդ Կեննէսլէյին իւր որդու մասին, բայց գրում էր միայն նորա յառաջադիմութեան, լաւ վարքի, և առողջ լինելու մասին: Երբեմն երբեմն նա

ինքը գնում էր Կեննէսլէյ — Վաստլ և ամեն կերպ աշխատում էր եղբօրը հաւատացնել, որ նորա որդին շատ լաւ տեղ է և որ ժամանակին հօր մխիթարող կլինի: Լորդ Կեննէսլէյն ուրախանում էր այս բարի լուրերի համար և միշտ շնորհակալութիւն էր անում իւր նենգաւոր եղբօրը: Նա միայն ցաւում էր, որ ինքը երբ և իցէ չէր կարող Բրադֆօրդ գնալ: Պարզ բան է, սիր Փովմասը ամեն կերպ աշխատում էր նորան այս դիտաւորութիւնից յետ դարձնել, ասելով, որ Լորդ Չարլսը պէտք է պահպանի իւր առողջութիւնը և որ երկար ճանապարհորդութիւնը շատ վնաս է նորան:

— Դեհ, իմ եղբայրը այլ ևս երկար չի ապրի, ասաց մի անգամ սիր Փովմասը իւր սենեկապետին, հենց Կեննէսլէյ-Վաստլից վերադառնալուց յետոյ:

Նա շփալուեց: Արդէն երեք օր դորսնից յետոյ Կեննէսլէյ-Վաստլից եկած ձիաւորը իմացրեց, որ Լորդ Կեննէսլէյն մերձ ի մահ է և ցանկանում է կրկին անգամ մեռնելուց առաջ տեսնել իւր եղբօրը: Սիր Փովմասը շտապեց դէպի Կեննէսլէյ-Վաստլ: Երբ հասաւ այնտեղ արդէն ամեն բան վերջացած էր: Տղային հարուածը մի բոպէում վերջ դրաւ Լորդ Չարլսի տանջանքին, նորա կեանքի հետ միասին:

Սակայն սիր Փովմասը մնաց Կեննէսլէյ-Վաստլ եղբօր թաղմանը ներկայ լինելու համար: Հազիւ թէ հանգուցեալ Լորդ Չարլսի մարմինը պահուեցաւ Կեննէսլէյների ժառանգական ստորերկրեայ գերեզմանանոցում, երբ մի ուրիշ տխուր լուր հասաւ: Բրադֆօրդի ուսումնարանի կառավարիչ Միստեր Բրոմլը

նամակով խնայում էր սիր Քովմասին, որ փոքրիկ Արտուր Էննէսէյն բոլորովին անակընկալ կերպով զոհ զնաց իւր հիւանդութեանը: Այս լսելով սիր Քովմասը իրան բոլորովին վշտայե ու տխուր ձեւացրեց, հրամայեց ծերունի կառավարիչ Ֆրանցիսկին կանչել և տուեց նորան Միստեր Բրոմբի նամակը:

— Չարհուրելի է, զարհուրելի, գոչեց ծերուկը վախեցած. դժուար է դորան հաւատալ, ինչ, եթէ այստեղ...

Արսափելի կասկած ծագեց ծերունու հոգու մէջ, նա հազեւ թագցրեց իւր մտքերը. բայց էլե առժամանակ կարողացաւ թողնել և մի այնպիսի հայեացք ձգեց սիր Քովմասի վերայ, որ եթէ ուրիշ նորա տեղ լինէր, խիոյն գետնին կ'նայէր: Սա նորան հասկացաւ:

— Աստուած սիրէք Ֆրանցիսկ. հօ չէք ցնորուել, ասաց նա բոլորովին հանդարտ: Միստեր Բրոմբը յայտնի է, ինչպէս մի ազնիւ մարդ: Նորան ամենքը յարգում են, նա երբէք յանցանք չի գործի: Արտուրը արդէն մի քանի ամիս է ինչ հիւանդ էր, և ես նորա համար չէի ասում եղբօրս, որ չէի կամենում դառնացնել նորա վերջին օրերը: Բարեհաճեցէք Միստէր Բրոմբի ինձ գրած նամակները կարդալ, կուզարկեմ նրանք ձեզ մօտ, ինձ մօտ են զրուհուս Լօուվէլ-Վաստլուս: Բացի դորանից տեսէք, ասհ մեր խեղճ Արտուրի հիւանդութեան պատմութիւնը, նա ստորագրած է քաղաքային բժիշկների ձեռքով և ասհ դատաստանական վկայութուղթն էլ

նորա մահուան մասին, արքունի կնքով վաւերացրած: Այս բոլորը նամակի հետ էին ինձ ուղարկել:

Կառավարիչը դողդոջուն ձեռքով վերցրեց ուղարկուած վկայագրերը, շուտով նայեց նոցա վերայ և տխուրութեամբ շարժեց իւր ալեւոր գլուխը: Արտասուքը թափուեցան նորա դժոյն այտերի վերայից:

— Աւրեմն, ճշմարիտ է այս, ասաց նա ծանր ախքաշելով: Արդին էլ հօրը հետեւեց, երկուսն էլ միասին: Ներեցէք նեղանալուս համար, Միլօրդ, ես ծեր, հաւատարիմ ծառայ եմ, ձեզ էլ և հանգուցեալ Լօրդ Չարլսին էլ ձեռներիս վերայ եմ կրել: Այժմ դուք էք այստեղի հրամանատարը, դուք նոր Էննէսէյ Լօրդն էք: Թոյլ տուէք ամենից առաջ շնորհաւորել ձեզ, բայց ներեցէք, ես այս ուրախ սրտով չեմ ասում— ես բարի տէր ունեի:

— Ես էլ այնպիսին կ'լինեմ, պատասխանեց սիր Քովմասը:

Շեր ծառան չպատասխանեց: Նա խոնարհութեամբ ողջունեց և իւր նոր հրամանատարին թողեց միայնակ: Այժմ վերջինս կարող էր դիմակը վերցնել և իւր զգացմունքներին ազատ ճանապարհ բանալ:

— Ահրջապէս, գոչեց նա, վերջապէս հասայ նպատակիս: Ես Լօրդ եմ. ես հարուստ եմ. ես երեւելի եմ: Իմ բաղաւորութեան արեգակը դուրս է գալիս: Ո՞վ կ'համարձակի այժմ իմ մեղադրել: Ո՞վ կ'համարձակի կասկածել ինձ վերայ:

Արդարև, ոչ ոք չէր համարձակու՛մ կասկածել և մեղադրել սիր Քովմասին: Նա այնպէս ճարտարութեամբ իրագոյ ծեց իւր գաղափարը, հենց հանգամանքը այնքան օգնեց նորա դիտաւորութիւնների կատարմանը, որ նոր Լօրդը այլ ևս գորանից լաւ բան չէր կարող ցանկանալ: Ի հարկէ կարող էր հանգուցեալ Լօրդի ծառաների մէջ մի անորոշ ձայն տարածուիլ, բայց ո՛վ կ'համարձակէր բան խօսել դորա մասին: Չնայելով, որ լսող չկար, այնու ամենայնիւ ծառաները շնչում էին մի անսովոր դէպքի մասին, որ հայրն ու որդին համարեա միասին մեռան, որպէս զի իւրեանց մեռնելով մի երրորդի համար տեղ բանան: Նստ անգամ այս պատմութիւնն անելիս զլինները շարժում էին, բայց ոչ ոք չէր կարողանում իւր զգացմունքների մասին մի բան ասել: Սիր Քովմասը էր և մնայ անվիճելի տիրապետ Էնէսլէյ-Վաստլե, որովհետև իսկական Արտուրի մահուան մասին ոչ ոք չէր կասկածում: Մերունի Պրանցիսկը տեսաւ Արտուրի մահուան դատաստանական վկայագիրը. ուրեմն Արտուրը մեռած էր և սորա համար պէտք էր հանդատանալ: Սիր Քովմասը մի քանի օրից յետոյ թողեց Էնէսլէյ-Վաստլը իւր նախկին կալուածը վերադառնալու համար, տարաւ իւր հետ ծերունի Պրանցիսկին: Նա ցոյց տուեց նորան Միստեր Բրոմլի բոլոր նամակները և վերջապէս բոլոր կասկածանքները ցրելու համար առաջարկեց նորան անձամբ գնալ Բրադֆօրդ և նոյն իսկ կառավարչի բերանից իմանալ Արտուրի հիւանդութեան մասին տեղեկութիւններ: Մեր, հաւատարիմ

ծառան մի տեսակ անիմանալի անհանգստութիւնից շարժուած, գնաց Բրադֆօրդ և նոյն իսկ կառավարչից տեղեկացաւ, թէ ինչպէս Արտուրը հիւանդացաւ, ինչպէս նա հեղհեղեղ թուլանում էր և վերջապէս մեռաւ: Միստեր Բրոմլը իւր կողմից չկարողացաւ գովել Սիր Քովմասի այդպիսի հայրական հոգացողութիւնը դէպի Արտուրը: Թէպէտ և ծեր Պրանցիսկը դեռ էլի շարժում էր իւր արեւարդ գլուխը, սակայն նորան աւելի բան չէր մնում անել, բայց եթէ հաւատալ այսքան արժանահաւատ մարդկանց վկայութիւններին և վերադառնալ Էնէսլէյ-Վաստլը: Նորա վերադառնալուց յետոյ միւս օրը երևեցաւ այնտեղ նոր Լօրդի սենեկապետ Փանը, ծառաներին հաւաքեց և յայտնեց նոցա իւր տիրօջ հրամանը, որ նոքա բոլորը նոյն իսկ օրը թողնեն ամրոցը: Նոցա իւրաքանչիւրին տրուեցաւ ամբողջ տարեկան ռոճիկը: Այսպիսով սիր Քովմասը մի անգամից ազատուեց բազմաթիւ վկաներից, որոնք վաղ թէ ուշ կարող էին վտանգաւոր լինել: Այժմ՝ նոր Լօրդին մնում էր միայն իւր կալանաւորի վեճակը որոշել և նորան մի այնպիսի տեղ թաղցնել, ուր նա բոլորովին անվտանգ լինէր: Սորա կատարելն էլ դժուար չէր. Փանը շատ վաղուց կազմել էր Արտուրին դաստիարակելու զաղափարը: Մնացել էր միայն նորա կատարումը:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑՆԵՐՈՐԻ

Ուսումնարան:

Բացի էննէսէյ— Կաստից՝ սիր թովմասը եղբոր մահից յետոյ իբրև ժառանգութիւն ստացաւ այլ ևս հարուստ կալուածներ Երլանդիայում: Նոր լորդը հինց այստեղ կամեցաւ փոխադրել իւր եղբորորդուն և կրթել նորան հայրենիքից հեռու: Սիր թովմասը վերցնելով իւր հետ Ձօն Սմիտի ծագման, ճննդեան և մկրտութեան մետրիքական վկայականները՝ մի մուծ, մառախլապատ գիշեր դուս գնաց Լօռվէյ— Կաստից. նորան ուղեկցեց և իւր հաւատարիմ ծառայ ժանր: Իեղճ Արտուրի ձեռներն ու սաները կապեցին և դրին մի արկղի մէջ, որի միջից անցք կար օդ մտնելու համար: Ճանապարհին մեծ գզուշութիւն՝ գործ դրին, մինչև անգամ խեղճ տղայի բերանն էլ կապեցին՝ խօսելն արգելելու համար: Մութը գիշերով հասան նոքա սիր թովմասի կալուածքին, որ գտնուում էր Երլանդիայի մի ցուրտ ու առանձնացած տեղ: Լօրդը բնակուում էր իւր հին, կիսաւեր ամրոցում, որը շուտով նորոգուեց, երբ իմացան, որ սիր թովմասը գնում է այնտեղ: Ամրոցի կառավարիչը խորին խոնարհութեամբ դիմաւորեց նոր լորդ էննէսէյին, տարաւ նորան առանձնատեղակի և երբ ճանապարհի բոլոր բաները ներս բերին, սիր թովմասը կառավարչին հրամայեց դուրս գնալ: Հագլել թէ նա հեռացած էր, խփոյն ժանր

բացեց արկղը, որի մէջ գտնուում էր կիսաշունչ Արտուրը, նորա ձեռներն ու սաները քանդեց, թողեց մի փոքր ուշքի գալու և ամրոցում մի տնակ գտնելով— բանտարկեց նորա մէջ:

Միւս օր սիր թովմասը հրամայեց իւր մօտ կանչել կառավարչին և սխեց հարց ու փորձ անել մի գիւղական ուսումնարանի մասին, որը կառավարւում էր Միստեր Վօտեր անունով մէկը:

— Ո՛հ, մեյժորդ, պատասխանեց կառավարիչը, նա մի ուրիշ տեսակ մարդ է— Միստեր Վօտէրը ամբողջ շրջակայքում յայտնի է, նորա ուսումնարանը այստեղ մօտիկ մեր գիւղումն է: Նա բաւական արժան է վերցնում, բայց ասում են, որ խեղճ երեխաների հետ այնպէս է վարւում, ինչպէս շների հետ. մանուկները քիչ է մնում, որ սովից մեռնեն: Ամենաչնչին բանի համար անողորմաբար ծեծում է նոցա: Մեր գիւղում ո՛վ ուզում է, որ մի անպիտանի ձեռքից ազատուի, տալիս է նորան միստեր Վօտէրի մօտ:

Սիր թովմասը ուշադրութեամբ նայեց իւր սենեկապետին, այս վերջինը գլուխը կախեց: Յետոյ Լօրդը ասաց կառավարչին.

— Ես ցանկանում եմ այդ մարդուն տեսնել: Երբ որ կ'մթնի, ուղարկեցէք նորան ինձ մօտ:

— Ծառայդ եմ, Միլօրդ, պատասխանեց կառավարիչը. էլ ոչինչ չէք հրամայում, ձերդ ողորմածութիւն:

— Հրամայեցէք նախաձաշիկ բերել ինձ համար և թող երկու ձի թամբեն:

Կառավարիչը հեռացաւ:

— Ամեն բան կարելոյն չափ լաւ է զնում, ասաց սիր Թովմասը ժանին: Այսօր մենք կ'տեսնենք այն ուսումնարանը, Միստէր Վօտերին չասելով, թէ ովքեր ենք մենք, և յետոյ հանգամանքներին նայելով կամ երեկոյն կընդունենք ուսումնարանի կառավարչին և Արտուրին կյանձնենք նորան և կամ կ'բաց ասենք:

Միստաճաշելուց յետոյ սիր Թովմասը հրամայեց, որ իւր բացակայութեան ժամանակ ո՛չ որ չմանի նորա առանձնասենեակը և ժանին իւր հետ վերցնելով՝ ձիով գնաց գիւղը: Մի պատուած շորերով տղայ ցոյց տուեց ուսումնարանի շինութիւնը: Սիր Թովմասը կանգնեց մի երկաթէ վանդակի առաջ, որի միջից երևում էր ընդարձակ հրապարակ, շրջապատած հաստ ու բարձր պատերով: Հրապարակի մէջ տեղ գտնուում էր գիւղական երկյարկանի տուն: Նորա պատուհանները ծածկուած էին երկաթէ վանդակներով: Այս բոլորը նորան աւելի բանտի տեսք էին տալիս, քան թէ ուսումնարանի: Սիր Թովմասին էլ հենց այդպիսի դպրոց էր հարկաւոր: Նա ձիուց վերթաւ, ձին յանձնեց ժանին և զանդահարեց: Տան դռնից իսկոյն դուրս եկաւ մի պառաւ, վատ հագնուած կին և դռները բացեց: Նա երբ տեսաւ երեկել ու լաւ հագնուած մարդ, յետ քաշուեց, խորը գլուխ տուեց և հարցրեց:

— Ի՞նչ էք կամենում, Միլօրդ:

— Միստեր Վօլերը տա՛նն է, հարցրեց սիր Թովմասը. կամենում եմ նորա հետ խօսել:

— Կկամենայի՞ք ինձ հետեւել: Ամուսինս մեծ պատիւ կ'համարէ իւրեան Միլօրդի հետ խօսել:

Մա դուռը նորից փակեց և առաջ գնաց: Սիր Թովմասը հետեւեց նորան և մտաւ մի մեծ դահլիճ, որ ըստ երևութին դասատան տեղ էր ծառայում: Տասներեք թէ տասնուչորս երեխաներ ուտում էին մի տեսակ անպիտան արգանակ, որ բերում էր նոցա մի բարձրահասակ, նիհար մարդ խիստ ու տխուր դէմքով: Իւրաքանչիւրը վերցնում էր կաւէ ափսեով իւր բաժին արգանակը և ազահութեամբ ուտում էր անագէ զրգալով: Գրէթէ բոլոր երեխաները դժգոյն ու նիհար դէմք ունէին, նոքա համարեա մի մի վերարկու ունէին հագին և ահուգողով էին մտիկ տալիս արգանակ բաժանող մարդու վերայ:

— Սա իսկապէս այնպիսի մարդ է, ինչպիսին ես ուզում եմ, մտածեց ինքն իրան սիր Թովմասը: Այս ուսումնարանն էլ շատ լաւ է Արտուրի համար: Արգանակ բաժանելը վերջացնելուց յետոյ այն նիհար մարդը մօտեցաւ սիր Թովմասին և խոնարհութեամբ ողջունեց նորան:

— Ո՛րձ հետ արդեօք պատիւ ունիմ խօսելու, հարցրեց նա, դարձեալ գլուխ տալով:

— Ես կ'ցանկայի առժամանակ չիմանայիք այդ, պատասխանեց սիր Թովմասը հպարտութեամբ: Անկասկած դուք էք Միստեր Վօտերը, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, ծառայդ է, Միլօրդ:

— Այս ուզում եմ ձեր ուսումնարանը տեսնել:

— Հրամայեցէ՛ք, ձերդ ողորմածութիւն: Միայն առաջուց պէտք է ասեմ, որ մեր ամեն բանը պարզ է և անշուք: Մենք չենք կարող ձոխ ապրել, եկամուտը շատ աննշան է, իսկ երեխաներին կերակրելն ու

սովորցնելը շատ թանգ է նստում: Սեր արհեստով մարդ երբէք չի հարստանայ:

Այ աւազակ, մտածեց սիր Թովմասը: Դու փողը վերցնում ես, իսկ երեխաներին կերակրում ես միայն մի տեսակ սպարտական արժան արգանակով: Մտնուկների դէմքերից իմացւում էր, որ նոցա լու չեն կերակրում:

Սակայն նա զգուշացաւ իւր զգայմունքներն արտայայտելու, և միայն ուսերը վեր քաշեց:

— Առջ գնացէք, ասաց նա:

Միտեր Վօտերը տարաւ նորան զանազան սենեակներ: Ամեն տեղ երևում էին աղքատութեան ու խիստ ժլատութեան հետևանքներ: Տղայոց ննջարանում զտնւում էին մահճակալներ, ծածկուած ցեխոտ ու պատուտած վերմակներով. դաստանը ոչ կարգ կար և ոչ մաքրութիւն. ուսումնարանը մի ախուր տեսարան էր ներկայացնում:

— Գուցէ որ ես մի տղայ յանձնեմ ձեզ, ասաց սիր Թովմասը, բոլոր սենեակները մանգալուց ու բաւական նայելուց յետոյ: Տարեկան որքան պէտք է վճարել:

— Հարիւր Փունդ ստերլինգ, ձերդ ողորմածութիւն. — առանց սակարկելու սա դեռ քիչ էլ է, նայելով այս կոյւմերում ուտելիքի պաշարի թանգութեան:

Այ անպիտան, մտածեց նորից սիր Թովմասը: Դու երեխաներին կերակրում ես միայն դեանալանձորով և վարսակի հացով, իսկ իւրաքանչիւրից ամենայնախնար ութսուն Փունդ օգուտ ես ստանում:

— Լաւ, ասաց նա. կտեսնուենք: Այս ստերլով սիր

Թովմասը դուրս գնաց հայաթից, ձի նստեց և Թանի հետ գնաց տուն:

— Բանը վերջացած է, ասաց նա ճանապարհին: Միտեր Վօտերը անկասկած մի խաբեբայ է, որ փողէ համար ամեն բան կանէ: Նս չեմ խնայի մի քանի հարիւր Փունդ ստերլինգ: Օրը առանց մի առանձին դէպքի անցաւ և երեկոյին երբ մթնեց Միտեր Վօտերին բերին ամրոցը՝ սիր Թովմասի մօտ: Նրա զարմանքը քիչ չէր, երբ տեսաւ, որ Լօրդ Էննէսլէյն նոյն ջէնայմէնն է, որ սուաւօտը այցելել էր իւր դպրոցին:

— Չերդ ողորմածութիւնը բարեհաճեց ինձ կանչել... ասաց նա խորին խոնարհութեամբ:

— Այո, պատասխանեց սիր Թովմասը, ես կամենում եմ ձեզ հետ խօսել: Նստեցէք և պատասխանեցէք ինձ: Առհասարակ քանի տարի են մնում մանուկները ձեր ուսումնարանում:

— Այդպէս մինչև տասնևչորս կամ տասնուհինգ տարին:

— Եւ կարողանում են շատերը մինչև այդ տարիներն ապրել:

Միտեր Վօտերը այս խօսքերը լսելիս՝ դողաց և զարմացմամբ նայեց սիր Թովմասին: Բայց նորա ճակատին որ նայեց՝ իսկոյն բոլորովին հանգրստացաւ:

— Էհ, ասաց նա անհաստատ կերպով, մահը նոցա մէջ շատ չէ պատահում, սակայն մի քանի երեխաներ յաճախ տանջւում են այստեղի սառն կլիմայի ազդեցութիւնից:

— Հասկանում եմ, շարունակեց սիր Թովմասը:

Ձեր աշակերտները ուսուցնարանից դուրս գալուց յետոյ ո՛ւր են մտնում:

—Նորք, բացի հարուստներից, որոնք շատ փոքր են թւով, առհասարակ կամ զինուոր են դառնում և կամ մտնում են նաւային ծառայութեան մէջ:

—Ուրեմն նորք ոչինչ կրթութիւն չեն ստանում ձեզ մօտ, և կամ շատ փոքր:

—Ես անում եմ այն ամենը, ինչ որ միջոցներս ներում են, Միլօրդ, բայց շատ երեխաներ բոլորովին անհասկացող են լինում:

—Լաւ, հասկանում եմ ձեզ, կրկնեց սիր Քովմասը: Նս ինքս էլ ունիմ մի այդպիսի անհասկացող երեխայ, ես շատ կ'ցանկայի նորան մի տեղ տալ: Նա որք է, անունը Ջօն Սմիտ է. ահա նորա վկայագրերը: Ոչ ոք նորա մասին չի անհանգստանայ. վերջը նորան ո՛ւր կամենաք կարող էք տալ: Տարեկան կ'ստանաս երկու հարիւր ֆունդ ստերլինգ, լո՞ւմ ես—երկու հարիւր ֆունդ. դորա համար ձեզանից կ'պահանջուի միայն, որ խիստ վարուէք նորա հետ, նորան տան բազից դուրս չթողնէք, և զրկէք նորան թէ հարեւանների և թէ ուրիշ որեւիցէ մէկի հետ յարաբերութիւն ունենալուց: Փողը կ'ստանաք մինչև տղայի տասնեւչորս տարեկան դառնալը, թէպէտև նա այդ հասակին հասնելուց առաջ մեռնէր. չմտանաք այս: Բացի դորանից, ձեր ուշադրութիւնը պիտի դարձնեմ մի հանգամանքի վերայ: Նա երբեմն մի տեսակ տկարութիւն ունի, և այն ժամանակ դուրս է տալի ամեն բան, երեւակայում է թէ ինքը մի Լօրդի զաւակ է և այլ այնպիսի բա-

ներ: Երբ նորան այդպիսի մի բան պատահի, իսկոյն նորան մի տեղ բանտարկեցէք և ամենախիստ կերպով պատժեցէք: Հասկացա՞ք:

Միստէր Վօտերը երկու հարիւր ֆունդի անունը լսելու պէս՝ ականջները չորս էր շինել: Նա նենգութեամբ ծիծաղեց ու պատասխանեց:

—Լսում եմ, Միլօրդ: Ձեր հրամանները ճշտութեամբ կ'կատարուին: Վաշխատեմ արդարացնել իմ վարկը ձերդ ողորմածութեան առաջ: Երբ կ'յանձնէք ինձ այն մանկան:

—Չենց իսկոյն: Այստեղ բեր Ջօնին, փան:

Մենեկապետը դուրս գնաց և մի քանի րոպէից յետոյ բերեց Արտուերին, որը իւր հայեացքը դէպի ներքև դարձրեց և չհամարձակեց ոչ հօրեղբօրը նայել ոչ Միստէր Վօտերին:

—Այստեղ արի, Ջօն, ասաց նորան Քովմասը: Ահա մի պարոն, որ կամենում է քեզ լուսաւորեալ մարդ դարձնել: Սորա հետ կերթաս, լո՞ւմ ես:

—Լաւ, շնչաց մանուկը: Այժմ այս պարոնին ասա, թէ ի՞նչ է անունդ:

—Ար..... ո՛չ, Ջօն Սմիտ, պատասխանեց դժբաղտ երեխան, վախենալով այն խիստ հայեացքից, որ ձգել էր նորա վերայ բռնակալը:

—Լաւ, ասաց սիր Քովմասը: Իսկ հայրդ ո՞վ է:

—Նա մեռած է:

—Մայրդ:

—Նա շատ խեղճ է և ինձ չէ կարողանում կերակրել:

—Լաւ, կրկնեց սիր Քովմասը և նորից դարձաւ

դէպի Միստեր Վօտերը: Վեր առէք ձեր սանիկին
 և ահա մի տարուայ վարձն էլ: Երբեմն երբեմն դո-
 րա մասին տեղեկութիւններ կհաղորդես ինձ: Մնաց
 բարեաւ: Ես բոլորովին հաւատացած եմ ձեր բարե-
 կամութեան:

— Բոլորովին հանգիստ կարող էք լինել, Միլօլդ, ես
 հասկանում եմ, որ եթէ ես ձեր բոլոր հրամանները
 կատարեմ, ինձ էլ օգտակար են դոքա:

Միստեր Վօտերը խորին խոնարհութեամբ
 գլուխ տուեց, Արտուրին ձեռքից բռնեց և դուրս
 գնաց: Մանուկը, առանց ընդդիմութեան, բոլորովին
 մեքենայաբար հեռուեց նորան, ինչպէս ոչխարը դէ-
 պի վենուճն: Ժանը չբաժանուեց նորանեց, մինչև որ
 նա դռներից դուրս գնաց, որ և իսկոյն փակեց:

— Այդ էրպէս, այժմ ոչինչ երկիւղ չունիս, մի՞նչ ջաց
 ժանը, ուրախ ուրախ ձեռները արօրելով: Այժմ
 դու ամբողջ աշխարհից հեռու ես և չես կարող մեզ
 փնասել: Միլօլդը հանգիստ կ'վայելի մեր խորաման-
 կութեան պտուղները: Նա ծանր քայլերով վերա-
 դարձաւ ամրոցը, ուր յայտնեց իւր տիրօջը, որ Ար-
 տուրը արդէն աչքից կորաւ պատի ու երկաթի
 վանդակի ետեւը:

— Ուրեմն, ամեն բան վերջացած է, ասաց սիր
 Թովմասը, իրան խիստ բաւական ցոյց տալով. ար-
 դարև մի անսովոր բան կ'լինէր, եթէ մանուկը կա-
 բողանար Անգղիայ վերադառնալ: Միստեր Վօտերը
 երբէք չի դուրս թողնի նորան ուսումնարանի դռնե-
 րիցը, որովհետև այդ նոյն իսկ իւր օգտին փնաս էր:
 Այժմ մենք այլ ևս բան չունենք անելու: Վաղը լու-

սանալուն պէս՝ այստեղից դուրս կերթանք: Ըննա-
 պարհի բոլոր պատրաստութիւնները տես: Ես մշտա-
 պէս պիտի տեղափոխուեմ էննէսլէյ—Աաստլ:

Ժանը ողջունեց ու դուրս գնաց, իսկ սիր
 Թովմասը, ամենաբաւական կերպով պատկեց և շու-
 տով էլ քնեց:

Իսկ հանգիստ քնեց նա արդեօք:

Ի՞նչպէս իմանալ:

Ճշմարիտ որ միւս առաւօտ նորա դէմքը սովո-
 րականից աւելի դժգոյն էր, նա տկար էր երևում.
 բայց սա կարող էր շատ վաղ ճանապարհորդութեան
 հեռուանք լինել: Ամրոցից դուրս գալով նա մի հայեացք
 էլ ձգեց այն կողմը, ուր գտնուում էր Միստեր Վօ-
 տերի պարսպապատ ուսումնարանը, և յետոյ թեք
 ընկաւ կառքի բարձի վերայ:

— Բշեր, գոչեց սիր Թովմասը կառափարին և
 կառքը սահեց ու անյայտացաւ ոլորուն ճոնապարհ-
 ների մէջ:

Մենք էլ առժամանակ կ'թողնենք սիր Թովմա-
 սին և կ'դառնանք դէպի խեղճ խաբուած Արտուրը:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Փ ա խ չ ե լ լ ր :

Միւր Թովմասի և մանուկանոց նորա սենեկապետ
 Փանի խիստ վարմունքը Արտուրի հետ, դարձ-
 րեց սորան բոլորովին հնազանդ: Նա առանց բոլը-

ըովին ընդդիմանալու, առանց մի խօսք անգամ ասելու հնազանդուեց հօրեղբոր հրամաններին, լուռ ու մունջ անտրտունջ Միստեր Վօտերի հետ գնաց ուսումնարան, անտրտունջ շորերը հանեց և անտրտունջ պառկեց կոպիտ անկողնում, որ ցոյց տուին նորան դպրոցի ընդհանուր ննջարանի մէջ: Նա միւս առաւօտ մի հետաքրքրութեան առարկայ դառաւ իւր նոր ընկերներին, որոնք շրջապատեցին և ամեն կողմից նայում էին նորան, առանց խօսելու նորահետ: Նոքա այսպէս էին վարվում ամեն նորեկի հետ, այսպիսի անխոհեմութեամբ ցանկանալով վրէժխնդիր լինել իւրեանց խիստ վերատեսչին, որ առհասարակ ընդունում էր ամեն նորեկներին իւր հովանաւորութեան տակ և նոցա անպատուելու համար խիստ պատժում էր ուրիշ մանուկներին: Սակայն խեղճ նորեկը երբէք չէր համարձակում գանգատուել Միստեր Վօտերին, նորան ձեծելով հողին կ'հանէին. և առհասարակ տղերքը չէին համբերում այն մանուկներին, որոց յաճախ պաշտպանում էր վերատեսուչը: Նստ ժամանակ էր ինչ Միստեր Վօտերի սանիկները նորեկներին չարչարելու բաւականութիւն չէին ունեցել, դորա համար էլ խիստ մեծ բարկութեամբ սկսեցին չարչարել իւրեանց նոր զոհին:

Միստեր Վօտերը առաւօտը վաղ մտաւ տղայոց ննջարանը և զարթեցրեց նոցա: Արտուրը միւսների հետ 'ի միասին զարթնեց, բայց ոչ մի կերպ չկարողացաւ հագնել այն շորերը, որ գրուած էր նորա մահճակալի մօտ դրուած սեղանի վերայ: Վա այն բաձկոնը չէր, որով երեկ ուսումնարան մտաւ, այլ

մի ուրիշ, որ կարուած էր կոպիտ բրդէ կտորից: Արտուրը չ'զիտէր ինչ անէր և շփոթուած նայում էր երբեմն այն բաձկոնին և երբեմն իւր ընկերներին, որոնք ծաղրելով շրջապատել էին նորան:

— Դէ՛հ, շուտ արն, աղաղակեց մինը: Երեւի դու ամեն օր քո հանդերձն ես կամենում հագնել:

Այս խօսքերին հետեւեց տղայոց բարձրաձայն ծիծաղը: Արտուրը բոլորովին շփոթուեց և վերջապէս լաց եղաւ:

— Զէ՛ որ այս իմ հանդերձս չէ, ասաց նա լաց լինելով:

— Տեսէ՛ք է՛, սա վախենում է, ուսումնարանական բաձկոնից, գոչեց ձայնը: Ա՛յ քեզ խելօք տղայ. սա զգում է, որ իւր առաջ ոչինչ լաւ ապագայ չկայ: Բան չկայ, սիրելիս, այստեղ քեզ ուրիշ հանդերձ չեն տալ, ուստի և պէտք է դորանով բաւականանալ: Արտուրը լուռ ու մունջ հնազանդեց: Բայց նա սովոր չէր ինքն իրան հագնելու, տանը միշտ ծառան էր հագցնում: այդ բանի մէջ նա շատ դանդաղ էր: Տղայքը առաջուանից աւելի սաստիկ սկսեցին ծիծաղել: Մէկը նորա քիթն էր ձգում, միւսը ականջը: Արտուրը չ'հակառակեց նոցա, մինչև անգամ չ'պաշտպանուեց. ընկերները չարչարեցին նորան, մինչև որ վերջապէս իրանք դադարեցան:

— Է՛հ, դա ցնորուած է, թողէ՛ք դրան, գոչեց մէկը:

— Ի՛նչ յիմարութիւն, աղաղակեց միւսը, թէ պէտեւ ցնորուած է, սակայն կարող է կոշիկներս մաքրել: Այստեղ արի, ի՛նչ է անունդ:

— Զօն Սմիտ, պատասխանեց խեղճ տղան հազիւ լսուող ձայնով:

— Զօն, դեհ լաւ. Զօն, այստեղ արի: Դեհ, խո՛ւլ ես ինչ է. երբ կանչու՞մ են՝ արի էլի:

Արտուրը տեղեց չշարժուեց: Յանկարծ նա այն մեծ յիմարների մէկից մի լաւ ապտակ ստացաւ դէմքին:

— Քեզ որ ստում են՝ լսիր. ականջներդ ո՛ւր են, գոչեց վերջինը: Այստեղ արի ու կոշիկներս սրբիր:

Արտուրը երկիւղով նայեց նորան:

— Ես չեմ կարող այդ անել, ես այդ երբէք չեմ արել, ասաց նա:

— Տեսնում են, ծաղրելով գոչեց առաջինը, չես կարող. երեւի Լօրդի զաւակն ես դու, կէս գիւժին ծառաներ ես ունեցել, որ քեզ հազցրել են, այնպէս չէ՞: Ճշմարիտ է, իսկ և իսկ այդպէս ես եղել դու, զանգաղ ու յիմար:

Արտուրը զայրացաւ, երբ ստացաւ հարուածը. նորա դէմքը կարմիր վարդ դառաւ. նա այդ անպատուութեան փոխարէնը կհատուցանէր, սակայն տեսաւ, որ անօգուտ կլինէր: Խեղճը տասն և հինգ տղայոց դէմ ոչինչ չէր կարող անել: Բայց այժմ, երբ նորա սկսեցին աւելի խիստ ծաղրել նորան, նա չք համբերեց և կամակորուժեամբ աղաղակեց.

— Այո՛, ես Լօրդի զաւակ եմ. հայրս հարուստ Լօրդ Էննէսլէյն է:

Նորա ընկերները զարմացան և իւրեանց ականջներին չէին հաւատում. բայց առաջ քան թէ նորա կկարողանային իւրեանց զարմանքը արտա-

յայտել բարձր ձայնով, երևաց Միստեր Վօտէրը, որի մօտենալը նորա շատ զարմանալուց չկարողացան նկատել:

— Ի՞նչ ասացիր այժմ, որդիս, հարցրեց վերատեսուչը Արտուրին. դու Լօրդի՞ զաւակ ես. կարծեմ դու ասացիր այս, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, պատասխանեց մանուկը, ճշմարիտ է, ես Լօրդի զաւակ եմ:

Միստէր Վօտէրը բարձր ձայնով ծիծաղեց:

— Ուրիմն ցնորքդ այդպէս շուտ է սկսում, պատասխանեց նա: Ինչպէս երևում է, քեզ այստեղ բերող պարտի խօսքերը ճշմարիտ են եղել: Նա ինձ յայտնեց, որ ժամանակ առ ժամանակ դու ցնորուում ես և որ այդ ժամանակ ինչ ասես դուրս ես տալի: Տես, զգուշացիր, բարեկամ: Ի՞նչպէս ասացիր, ինչ է՞ անունդ:

— Անունս է Արտուր Էննէսլէյ, համարձակ պատասխանեց մանուկը. իմ հայրս Էննէսլէյ Լօրդն է և բնակուում է Էննէսլէյ-Վաստիլ մէջ: Ես էլ չեմ ուզում այստեղ մնալ, ուզում եմ գնալ հօրս մօտ:

— Ճշմարիտ է, միանգամայն ճշմարիտ է, սորան մի բան է պատահել, ինքն իրան ասաց Միստէր Վօտէրը: Սորան պիտի սառն բաղանիք տանել, գուցէ այն ժամանակ խելքի գայ: Սա՛մ, գոչեց նա բարձր ձայնով, այստեղ արի: Դուռը բացուեց, և միտաւ այնտեղ մի բարձրահասակ ու լայնաթիկունք զիւղացի մարդ: Նորա ձեռքին էր ուսումնարանի վերատեսչի կատարողական իշխանութիւնը, մանուկները զողում էին նորանից, որովհետեւ նոցանում

մէկը չկար, որ փորձած չլինէր իւր վերայ Վօտերի հրամանների այս արժանաւոր կատարողն ձեռքերի ոյժը:

— Սամ, ասաց Վօտերը: Վերառ այս տղային ու ջրհանի տակ դիր և խաչեր, մինչև խելքի գայ: Յետոյ տաննեհինդ հարուած տուր մարակով և մի օր ու գիշեր բանտարկիր: Ես այնպէս եմ կարծում, որ այս միջոցները կօգնեն դորան:

Սամը առանց խօսելու մօտեցաւ Արտուրին, որը երկիւղեց աղաղակեց, մի բոպէի մէջ կապեց նորա ձեռներն ու ոտները, այնպէս, որ նա չէր կարողանում շարժուել և դուրս տարաւ նորան: Միտեր Վօտերը և բոլոր աշակերտները հեռեցին նորան: Արտուրին պառկացրին գետնի վերայ այնպէս, որ նորա գլուխը դրած էր ուղղակի ջրհանի տնցքի տակ: Սամը բռնեց նորա կոթը և յանկարծ Արտուրի գլխին սառցի պէս սառը ջրի արուակ թափուեց: Ինք՛ տղան շնչասպառ եղաւ և սկսեց ողբազին ձայներ արտայայտել: Մի քանի բոպէ շարունակուեց այս փորձը, յետոյ Սամը, Միտեր Վօտերի նշանով, թողեց ջրով չարչարելը: Արտուրը գունատ ու կիսամեռ պառկած էր գետնին ու հագիւ էր շնչում:

— Դեհ ի՞նչ է, որդիս, խելքի՞ եկար թէ չէ, ծաղրելով հարցրեց վերատեսուչը: Այժմ կասես ինձ քո խկական անունը:

— Չօն Սմիտ, գոչեց Արտուրը:

— Լաւ, լաւ, սիրելիս, այ եդպէս, ասաց Միտեր Վօտերը: Ես արդէն գուշակեցի, որ դու կ'ուշաբերուէիր: Սառը ջուրը հրաշալի զօրութիւն ունի խել-

քի բերելու: Բաւական է, Սամ: յետ արն սորա կապանքները և մի ամբողջ օրուգիշեր անհաց ու անջուր բանտարկած պահիր: Այդ աւելի լաւ կ'օգնէ բոլորովն ուշքի գալուն:

Սամը լռութեամբ հնազանդուեց իւր հրամանատարին և փակեց Արտուրին մի սենեկում, ուր ոչ մահճակալ կար և ոչ նստարան: Ինք՛ տղան ամբողջ քսան և չորս ժամը բաց գետնի վերայ պիտի անցկացնէր: Երբ նորան միւս օրը բաց թողին, նորա դէմքի վերայ երեկուայ համարձակութեան հետքն անգամ չէր երևում:

Առաջին հայեացքից կարելի էր նշմարել, որ նա ամեն ընդդիմութիւնից խորշում էր: Միտեր Վօտերը բաւականութեամբ նկատեց այս, սակայն մի անգամ էլ հարցրեց նորան իւր անունը ասելու: Յարգելի վերատեսուչը իւր ցանկացած պատասխանը ստանալով իւր սանիկի գլխին ձեռը քսեց ու ասաց.

— Գնա ընկերներիդ մօտ ու զգուշացիր միւս անգամ աւել պակաս խօսելուց: Այժմ արդէն դիտես, թէ դա ի՞նչ հեռեանք է ունենում:

Արտուրը լռու ու մունջ հնազանդեց և լռութեամբ տանում էր այն ծաղրածութիւններն ու անարգանքները, որ նորից սկսեցին բերել նորան իւր ընկերները:

Ինք՛ երեխան սկսեց այժմ զարհուրելի կեանք վարել, նա ամենի ստրուկ դարձաւ և այս ամէնը մի տեսակ մռայլ սառնասրտութեամբ էր տանում, որովհետև գիտէր, որ ոչ ոք չի օգնի իւրեան: Միտեր Վօտերը արհամարհանքով էր վարւում նորա

հնա և համարեա բոլորովին չէր հոգում նորա մասին: Նորան ուսուցանելու խօսք անգամ չկար— Արտուրին մինչև անգամ դասատանն էլ չէին թողնում: Միտորիս Վօտէրը նորան իւր խոհարար դարձրեց: Բացի դորանից նա պարտաւոր էր կրակ վառել, ջուր բերել, ամաններ ու դանակներ սրել, և առ հասարակ կատարում էր տան ամենաստոր պաշտօնները: Աւտելու նորան միայն մնացածներն էին տալիս: Եթէ բան չէր մնում, որ շատ յաճախ էր պատահում, նա սոված էր մնում: Բացի դորանից, ընկերները ստիպում էին Արտուրին իրանց շարերն ու կոշիկները մաքրել, իսկ Միտէր Վօտէրը անտարբեր նայում էր սորա վերայ և երբէք չէր մտածում խեղճ նորեկին պաշտպանելու: Եթէ Արտուրը չէր կատարում նոցա կամքը, այն ժամանակ նոցա անխնայ ծեծում էին նորան: Նորան երբէք չէր թող տրոււմ նոցա խաղին մասնակցելու:

Այսպէս անցաւ երկու թէ երեք տարի: Արտուրը դեռ էլն այս դրութեան մէջ էր և անտարակոյս նորա վիճակը երբէք չէր փոխուի դէպի լաւը, եթէ մի հանգամանք չպատահէր, որ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ նորա ամբողջ ապագայի վերայ:

Միտէր Վօտէրի ուսումնարանը մտաւ մի տասնեւհինգ թէ տասնեւվեց տարեկան նոր աշակերտ: Կա իրլանդիայի մի գիւղացի Բրիւսի որդին էր: Նա պիտի կարգալ—գրել սովորէր, որ յետոյ օգնէր իւր հօր հաշիւները պահելու, որ մի հարուստ մարդ էր:

Վէորգը— այս էր նորա անունը— բարձրահասակ

և առողջ երիտասարդ էր. նորա ջղոտ ձեռները մի անբնական քաջութիւն էին ցոյց տալիս, իսկ նորա երեսի վերայ արտայայտուում էր բարեսրտութիւն և կարեկցութիւն: Հին աշակերտները իրանց սովորութեան համաձայն սկսեցին կատակել և ծաղրել նորան: Կէորգը առանց խօսելու նրանցից երկուսին վզեց բռնեց, մէկին մի լաւ հարուած տուաւ շնքին, իսկ միւսին ոտով դին ձգեց այնպէս, որ նա մի քանի քայլ դէն ընկաւ: Յետոյ երրորդին բռնեց և բողբոջեց հուփ տալով սկսեց խեղճել, այնպէս որ նա սկսեց օգնութիւն խնդրել: Կէորգը իսկոյն կանգնեց և ծիծաղելով ասաց:

— Այժմ ինձ ճանաչում էք, աղայք, և ես յոյս ունիմ, որ այսուհետեւ ձեր յիմարութիւններով չէք ձանձրացնի ինձ:

Այսպէս Կէորգ Բրիւսը մի հարուածով ապահովացրեց իւրեան ապագայում իւր ընկերների կողմից և ստիպեց նոցա վախենալու իւրեանից:

Ի հարկէ Կէորգին հենց սկզբից խորթ թուաց, որ Արտուրը ամենքին սարկի պէս էր ծառայում և ծեծ ու հայհոյանք էր կրում նոցանից: Նա խղճաց խեղճ տղային և վճռեց նորան իւր հովանաւորութեան տակ առնելու:

Մի անգամ Արտուրը նստած էր հեռու դռան անկիւնում իւր սովորական ճաշի, որ կազմուում էր մի աման անհամ արգանակից, մինչդեռ միւս տղայք խաղում էին ու վազվզում Միտէր Վօտէրի պարտիպում: Կէորգը մօտեցաւ խեղճ մանկան և կարեկցութեամբ հարցրեց նորան:

— Ինչո՞ւ դու էլ չես խաղում և չես վազվզում միւսների հետ:

Արտուրը ափշաճ նայեց Գէորգի բարեսիրտ ու բայց դէմքին: Նա խիստ զրգռուած էր իւրեան անձանօթ պատանու փաղանքշանքներով, որովհետև իւր երեքամեայ աշակերտութեան միջոցին Միստէր Վօտէրի մօտ՝ ոչ մի քաղցր խօսք չէր լսել: Խեղճի աչքերից արտասուք կաթեցին և նա վախով պատասխանեց:

— Ես չեմ համարձակում նոցա մօտենալ—նոքա ինձ կծեծեն ու դուրս կանեն:

— Ո՛հ, եթէ ես քեզ հետ լինեմ, նոցանից ոչ մէկը չի համարձակի քեզ անարգել, ասաց Գէորգը հաստատութեամբ: Բայց ես նկատում եմ, որ քեզ հետ առհասարակ շատ վատ են վարուում: Այդ ինչիցն է: Մի յանցանք հօ չե՞ս գործել ընկերներիդ մօտ:

— Ո՛չ, ոչ, պատասխանեց Արտուրը արտասուելով: Նոքա ուզում են միայն ինձ մինչի մահ չարչարել, աւելի ոչինչ:

Նա դառնութեամբ լաց եղաւ:

— Խեղճ տղայ, խեղճ երեխայ, ասաց Գէորգը աւելի քաղցր ձայնով: Հանգստացիր, սիրելիս: Եթէ դու մի վատ բան չես արել, ուրեմն ես այսուհետև իմ հովանաւորութեան տակ կվերցնեմ քեզ և կ'պաշտպանեմ քեզ. էլ մի լաց լինիր: Պատմիր ինձ, ո՞վ ես դու և ո՞րտեղացի ես:

Նա այնպիսի քաղցր ձայնով էր խօսում ու այնպէս քաղցրութեամբ ձեռք քսեց տղայի գու-

նատ ու նիհար այտի վերայ, այնքան բարի էր թւում, որ Արտուրը շուտով հաւատ ընծայեց նորան:

— Լաւ, ես կ'պատմեմ քեզ ամենը. միայն խոստացիր ոչ ոքին չասել այն. եթէ Միստէր Վօտէրն իմանայ, խեղոյն ջրհանի տակ կ'դնի ինձ. իսկ այս զարհուրելի է:

— Ջրհանի աճիկ, այդ ի՛նչ է նշանակում, հարցրեց Գէորգը հետաքրքրութեամբ. բայց այս հետաքրքրութիւնը զարհուրանքի ու ատելութեան փոխուեց, երբ Արտուրը նկարագրեց այն չարչարանքները, որ նա պիտի կրէր:

— Այդ տմարդութիւն է, այդ զգուշի բան է, աղաղակեց շփոթուած պատանին: Բայց ասա ինձ, ինչե՞ն համար են քեզ այդպէս չարչարում: Արտուրը կպաւ նորա կրծքին և ահուդողով համարեա շընչելով սխեց պատմել: Նա ոչինչ չը թագրեց Գէորգից. պատմեց նորան, թէ ինչպիսի ստոր խարէութիւն գործ դրեց նորա հօրեղբայրը, որպէս զի նորան իւր ցանցի մէջ ձգի, ինչպէս նորան բանտարկեց, ինչպէս վախեցնում էր սպառնալիքներով և ինչպէս վերջապէս տուաւ նորան Միստէր Վօտէրի ուսումնարանը: Բարի Գէորգը իւր ականջներին չէր հաւատում, կարծում էր, թէ այս բոլորը հրազունն է լսում և աշխատում էր տղայի պատմածներից ոչ մի խօսք անուշադիր չթողնել:

— Մի՞թէ այս բոլորը ճշմարիտ է. Տէր իմ Աստուած. խոստովանւում եմ, որ ես ոչ մի կերպ չեմ

երևակայել, թէ աշխարհումն կարող էին այդպիսի չար մարդիք լինել:

— Բոլորը ճշմարիտ է, Գէորգ, պատասխանեց Արտուրը ծանր հառաչելով: Երանի՛ թէ կարողանայի այստեղեց ազատուել, իսկ յետոյ ես ինքս կ'զանեմ հօրս ամբողջ. միայն նորա գրկում ես կարող եմ խիստ հօրեղբօրս դէմ պաշապանուել:

— Եթէ բանը միայն դորա մէջ է, ասաց Գէորգը քաղցրութեամբ, ուրեմն արդէն աղատուած ես: Ես քեզ կ'օգնեմ այստեղեց դուրս գալուն, բայց ինքս բացի դորանից ոչինչ չեմ կարող քեզ անել: Այլ գիտե՞ն ինչ է, դարձիր հօրս: Նա այստեղեց շատ հեռու չի կենում, նորա տունը դժուար չէ գտնել: Նորան բոլորովին կարող ես հաւատալ և նա անպատճառ կ'օգնէ քեզ: Խեղճ տղայ. ի՛նչպէս խիստ են վարվում նոքա քեզ հետ: Այո, դու անպատճառ պիտի փախչես, որքան շուտ՝ այնքան լաւ: Կաշիստեմ այս գիշեր դուրս տանել քեզ. յոյսդ ինձ վերայ դիր: Այստեղ էլ չես կարող մնալ, քեզ իրաւ որ այնքան կ'տանջէին, մինչև որ կրմեռնէիր: Ա՛չ ոքի բան մի ասիր—կէս գիշերին դու ազատ կ'լինիս, թէչէ ու ես Գէորգ Բրիւսը չեմ լինի:

Նա վերկացաւ և Արտուրին թողեց միայնակ: Վերջինը երկար նստած էր իւր առաջուայ աեղը մի տեսակ հիացած դրութեան մէջ, նորան թուում էր, թէ այս բոլորը երազ էր, նա չէր կարողանում այսպիսի մերձակայ ազատութեանը հաւատալ: Բայց յետոյ Արտուրը խելքի եկաւ, ներկայացրեց իրան, թէ որքան հաճելի կլինի հօրը գրկել, հայրը ինչքան

կուրախանայ, երբ կիմանայ, թէ որպիսի տանջանքներից է ազատուել իւր որդին: Խեղճ տղայ. նա դեռ ևս չգիտէր, որ իւր հայրը վաղուց արդէն գերեզմանումն էր և մտածել անգամ չկարողացաւ, որ Կնէսէյէյ—Կաստը զնալով, նա ուղղակի մանում է վայրի գազանի բերանը, և որ ուղղակի կ'ընկնի իւր հօրեղբօր, նոր Կնէսէյէյ Լօրդի ձեռքը:

Արտուրը անհամբերութեամբ սպասում էր մթնելուն և նորա կուրծքը աւելի խիստ սկսեց զարկել՝ երբ նա իւր ընկերներին հետ պառկեց քնելու: Նորա ներքին ալեկօծութիւնը այնքան մեծ էր, որ չկարողացաւ աչքերը կպցնել, թէպէտ և շատ ուզում էր այդ, որովհետև գիտէր, որ միւս օրը երկար ճանապարհորդութիւն պիտի անէր և որ, այժմ առանձին կարևորութիւն ունի իւր նյժերի: Արտուրը առանց քնելու պառկած էր մահճակալի վերայ և վախով ահանջ էր դնում իւր ընկերների շնչառութեան ձայնին, որոնք խորը քնած էին: Կէս գիշերի մօտերքը նա թեթեւ քայլերի ձայն լսեց. և խիղջն բարձրացաւ:

— Արտուր, քնած չես, ցածր ձայնով հարցրեց մի ձայն:

— Ո՛չ, պատասխանեց Արտուրը, նոյնպէս ցածր:

— Լաւ, վերկաց ու հագնուիր. ամեն բան պատրաստ է: Արտուրը կամոց վերկացաւ անկողնից և շտապով հագնուեց. նա իւր կոշիկները բռնեց ձեռքին, որպէս զի աղմուկ չհանի նորանով, որով կարող էին ընկերները կամ ո՞վ և իցէ զարթնել:

— Դեհ, գնանք էլի, շնչաց Գէորգը:

Արտուրը մօտեցաւ Գէորգին: Սա բռնեց նորան ձեռքից և զգուշութեամբ դուրս տարաւ նորան դահլիճից նախասենեակը: Այստեղ նորա սանդխտով ներքև իջան և դուրս գնացին: Նրկուսն էլ շտապով դուրս գնացին դռնից դէպի բակի դուռը: Գէորգը բաց արեց այն մի բանալիով, որ գրպանից հանեց և Արտուրին դուրս թողեց:

— Այժմ բոլոր ուժովդ վազեր, սիրելիս, ասաց նա: Միշտ ուղիղ գնա, մեծ ճանապարհով, մինչև որ գիւղին կհասնես: Ձախ կողմի երրորդ տունը հօրս է պատկանում: Պատուհանը թխկթխկացրու և խփոյն ներս կթողնեն քեզ: Բարեկիր իմ կողմից հօրս և ասա, որ ես առողջ եմ:

— Իսկ դու, Գէորգ, Ասաց Արտուրը— քեզ էլ անկարելի է այստեղ մնալ. քեզ չե՞ն պատժի, երբ իմանան, որ ինձ փախցրել ես:

— Երբեք ոչ ոք չի իմանայ այդ, պատասխանեց Գէորգը: Ես Սամին մի շեշ փառաւոր օղի խմացրի և այդպէս հարբած ժամանակ նորա գրպանից հանեցի բակի դռան բանալին. Սամը այնքան հարբած է, որ յիրաւի մինչև առաւօտ չի արթնանայ. եթէ նա կասկածի էլ, այնուամենայնիւ ինձ չի կարող մատնել, որովհետև ինքը ձեռիցս խլեց զինին: Մանաւանդ որ ես այստեղ երկար մնալու չեմ: Նրբ հայրս քեզանից կիմանայ, թէ ի՞նչպէս եմ այստեղ երեսնաների հետ վարւում, անպատճառ խփոյն դուրս կտանն ինձ և մի ուրիշ ուսումնարան կտայ: Ասանորոյ դու իմ մասին հանգիստ կաց, իսկ լաւ մտածիր քո սեւզհական ապահովութեան մասին:

— Ենորհակալ եմ, շնորհակալ բարի Գէորգ, ասաց Արտուրը զբացմունքով և կպցնելով իւր կրծքին բարեգործ ու քաջասիրտ պատանու ձեռքը: Աստուած վարձատրէ քեզ այն ամենի համար, ինչ որ դու ինձ խեղճիս համար արեցիր:

— Ինչ, լաւ, բարեկամ, քաղցրութեամբ պատասխանեց Գէորգը: Շտապիր, չպէտք է ժամանակ կորցնել: Բարի ճանապարհ եմ ցանկանում քեզ:

Արտուրը մի անգամ էլ սեղմեց նորա ձեռքը և յետոյ արագ քայլերով դնաց դէպի դիւղը: Մի ժամ ճանապարհորդելուց յետոյ նա շնորհի հաշելու ձայն լսեց. սորանից իմացաւ, որ դիւղը հեռու չէ արդէն: Նա շուտով մօտեցաւ առաջին տանը, անցաւ երկրորդը և վերջապէս կանգնեց երրորդի մօտ և պատուհանը բաղխեց:

— Ո՞վ է, տան ներսից հարցրեց մի ձայն:

— Գէորգ Բրիւսից լուր, պատասխանեց Արտուրը: Իսկոյն տան ներսը աղմուկ լսուեց: Դուռը բացուեց և Արտուրը մտաւ տան չէմքը, ուր պիտի գտնէր հիւրընկալութիւն և պաշտպանութիւն:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԳ

Մատնութիւն և վաճառումն:

— Արդարև, որ դա զգուշելի ու ամարդի բան է, սիրելիս, գոչեց ծերունի Բրիւսը, երբ Արտուրը միևս առաւօտ պատմեց նորան բոլոր իւր գլխի անցածը:

Քո ասածները մէջ բոլորովին չեմ կասկածում ես և շատ սիրով կանեմ այն ամենը, ինչ որ ձեռնիցս դուրս կգայ: Քեզ փող ու ուրիշ շոր է հարկաւոր, որովհետեւ այդ ուսումնարանական հանգերձով քեզ կրթունեն ու կտանեն Միստէր Վօտերի մօտ: Բացի դորանից դու պիտի ուղեորուես Անգղիայ: Այդ բոլորը ես կանեմ: Ես մի ծանօթ ձկնորս ունեմ, որը շատ սիրով կհամաձայնէր քեզ իւր նաւակով անցկացնելու նեղուցը. իսկ մեր տանը Քէորզի փոքր ժամանակուայ շորեր շատ կան: Յերեկը պիտի իմ անակումն մնաս դու և ոչ միտեղ դուրս չգնաս, որովհետեւ քեզ անպատճառ կորոնեն զիւղումը, իսկ այստեղ ոչ ոք չի մտնի: Երբ կ'մթնի, կտանեմ քեզ ձկնորսի մօտ: Իսկ Անգղիայ հասնելուցդ յետոյ դու պիտի հոգաս քո մասին:

— Ո՛հ, դժուար չի լինիլ հօրս ամրոցը գտնել, ասաց Արտուրը: Մեծ և գեղեցիկ ամրոց է, և շատերին յայտնի:

— Ետո գեղեցիկ այժմ հաց կեր և հանգստացիր մի փոքր, որպէս զի երեկոյին ոյժդ վրէպ լինի, ասաց բարի զիւղացին: Իսկ ես իսկոյն պիտի գնամ ուսումնարան և Քէորզիս դուրս բերեմ այն տեղից: Քո պատմութիւնից տեսնում եմ, որ նա էլ լաւ հալի չի լինի: Ես տան դուռը կողպէքով կ'փակեմ, որպէս զի ոչ ոք չկարողանայ այստեղ մտնել իմ բացակայութեան ժամանակ: Քեզ էլ խորհուրդ եմ տալիս պատուհանի մօտ չգնալ, որովհետեւ քեզ կարող են դրսից տեսնել և այն ժամանակ դարձեալ պիտի հրաժարական տաս անպատուութեանդ: Ուստի զգոյշ կաց,

փրեկիս: մնաս բարեաւ, ես շուտ կ'վերադառնամ Քէորզի հետ:

Արտուրը դողաց, մտածելով թէ դարձեալ Միստէր Վօտերի ձեռքը կ'ընկնի, և խոստացաւ բարի Բրիւսի բոլոր ասածները կատարել: Երկու ժամից յետոյ Տերունի Բրիւսը վերադարձաւ իւր որդու հետ, որ շատ ուրախացաւ Արտուրին տեսնելով:

— Ուսումնարանից փախելիք ընդհանուր սարսափ ձգեց այնտեղ, ասաց նա տղային: Միտէր Վօտէրը բարկութիւնից խելքը գլխին չէ, սպառնում է Սամին սպանելու և ոչ մի կերպ չի կարողանում իմանալ, թէ ինչպէս յաջողուեց քեզ դուրս պըռել: Ես, ի հարկէ, զգուշացայ ասելու մեր յարգելի վերատեսչին այդ և շատ ուրախ եմ, որ ինքս էլ դուրս պրծայ այդ գարշելի ուսումնարանից: Ել մի շփոթուիր, սիրելիս: Չնայելով, որ Միտէր Վօտէրը, Սամը և էլի մի քանի մտորիք որոնում են, այնուամենայնիւ նոցանից ոչ մինը չի կարող գտնել քեզ: Նոցա մտքովն անգամ չի անցնի, թէ դու հօրս մօտ ես թագ կացած, իսկ երբ արդէն կ'յաջողի քեզ Անգղիայ վերադառնալ, այնժամանակ էլ ոչինչ չի կարող անել:

Սակայն Տերունի Բրիւսը հարկաւոր համարեց Արտուրին մինչև երեկոյ վերնատանը թաղցնել, ուր նա ժամանակը անցկացրեց Քէորզի հետ խօսելով գուարձալի բաների վերայ և այդպիսով չ'զգաց թէ ինչպէս անցաւ օրը: Երբ մթնեց, Տերունի Բրիւսը Արտուրին դուրս բերեց և հագցրեց նորան Քէորզի հին շորերը: Բացի դորանից բարի Տերունին դրեց նորա գրպանում 12 շելլինգ, ասեց նորան ճանա-

պարհի համար պանիր, մի մեծ կտոր հաց, և առաջարկեց իւր հետ ճանապարհ ընկնել դէպի ծովը:

Ափք բաւական հեռու է, ասաց նա, պէտք է շտապել, որպէս զի կարողանանք այնտեղ իմ կնքահօրը գտնել:

Արտուրը ամեն բոլոր պատրաստ էր բարի ձերուներն հետեւելու: Նա ողջունեց Վէորգին և ուրախ հոգեով գնաց իւր պաշտպանողի հետ: Նոքա երկու ժամից, յետոյ հասան ափին, որի մօտ շինուած էր ձկնորսի փոքրիկ տնակը: Վերջինը սիրով համաձայնեց Բրիւսի խնդիրը կատարել և վճռեց խկոյն և եթ փոխադրել մանկան Անգղիայի ափք:

— Այժմ յաջողակ քամի է, ասաց նա, պէտք է շտապել:

Նա հագաւ բրդից գործած շորը, ձգեց իւր ու Արտուրի վերայ մի բրդէ վերմակ, որ պիտի պաշտպանէր նոցա ցրտից ու գիշերուայ օդից և մօտեցաւ ափին, ուր կապած էր նորա ձկնորսական նաւակը: Արտուրն ու Բրիւսը հետեւեցին նորան:

— Գնա՛ Աստծոյ, որդիս, ասաց ձերունին, ցանկանում եմ, որ յաջողութեամբ հասնես հայրական տանդ: Մնաս բարեաւ և մի մոռանար ինձ ու իմ Վէորգին:

Նա միանգամ էլ համբուրեց մանկան ճակատը և օգնեց նորան նաւակը մտնելու, որի առագաստները արդէն բարձրացրած էին: Փոքրիկ նաւակը գնաակի պէս սահեց ծովի վերայով և կտրեց ալիքները: Նոքա շուտով Անգղիայ հասան և Արտուրը ուրախութեամբ ոտք կոխեց իւր հայրենի երկիրը:

Նորան դժուար չէր թւում կնէսէյ-Վաստլին հասնելը, ուստի և միառիտ սրտով անցնում էր մեծ ճանապարհ:

Չկնի ճաշուն չորս ժամն էր, երբ Արտուրը ափին հասաւ: Մօտ երեք ժամ ճանապարհորդելով նա հասաւ մի փոքրիկ գիւղի: Արովհետև արդէն սկսել էր մթնել, Արտուրը վճռեց այդտեղ գիշերել: Նա առանց մի մեծ դժուարութեան գտաւ մի փոքրիկ հիւրանոց, ուր խկոյն ներս թողին նորան: Նա սկսեց հարցնել պանդոկատիւրօջ և երկու, երեք հիւրերին, որոնք այնտեղ օդի էին խմում, կնէսէյ-Վաստլի ճանապարհի մասին: Բայց ոչ պանդոկատերը և ոչ էլ հիւրերը կարողացան բաւարար պատասխան տալ նորան:

Այնչ, մտածեց Արտուրը, միշտ առաջ ու առաջ կերթամ, վերջապէս մէկը կ'գտնուի, որ իմանայ կնէսէյ-Վաստլի ճանապարհը: Նա գիշերը հանգիստ քնեց և միւս առաւօտը նորից ճանապարհ ընկաւ: Արտուրը գնում էր պատահած կողմը և իւրաքանչիւր պանդոկում հարց ու փորձ էր անում կնէսէյ-Վաստլի մասին, բայց այդ օր էլ նա ոչ մի տեղ բաւարար պատասխան չ'տացաւ, նոյնպէս անցան և երկրորդ ու երրորդ օրերն էլ: Նորա քաջութիւնը փոքր առ փոքր սկսեց թուլանալ նորա քսակը սկսեց հեղհետէ թեթեւնալ և վերջապէս մի առաւօտ ստիպուած էր իւր վերջին շէլլինգը հատուցանել գիշերելու ու նախաձաշի համար:

Այժմ Արտուրը անքատ էր, նորա կեանքը միանգամայն կախուած էր օտարների ողորմածու-

Թիւնից: Սակայն նա գեռ բոլորովին չյուսահատեց:
 Աւելի լաւ է քաղցի ու ծարաւի համբերեմ,
 միևթարում էր ինքն իրան Արտուրը, աւելի լաւ է ամ-
 բողջ Անգղիան մանրամ ճանապարհից ուռած ոտներով,
 բարի մարդոց դռների մօտ մի կտոր հաց կմուրամ, բայց
 երբէք չեմ վերադառնայ ուսումնարան, — ոչ, աւելի
 լաւ է մեռնել: Նա սկսեց առաջ գնալ դարձեալ նոյն ուղ-
 ղութեամբ: Եթէ առուակ էր պատահում նորան, նա
 խոնարհում էր գետին, ձեռքով ջուր էր վերցնում
 և զովացնում էր իրան: Մտնելով որևէ գիւղ, նա
 կանգնում էր առաջին պատահած խրճիթի մօտ և
 խնդրում էր մի կտոր հաց. շատ հազիւ էր պատա-
 հում, որ մերժէին խեղճ տղային: Ընդհակառակն,
 ամենքը ցաւում էին խեղճ տղայի վերայ, որ այդ-
 պիսի փոքր հասակում ստիպուած էր թափառել
 երկրէ երկիր: Առհասարակ նորան ներս էին հրաւի-
 րում և ինչ լաւ բան ունէին տանը՝ տալիս էին նո-
 բան: Արտուրին հարցնում էին, թէ ի՞նչ է իւր ա-
 նունը, և թէ ո՞վքեր են նորա ծնողները. նա ոչինչ
 չէր ծածկում, այլ ամենքին պատմում էր իւր չար հօ-
 րեղբոր արածները և ամենի մէջ կարեկցութիւն էր
 զարթեցնում: Իհարկէ, կային մի քանիսներ, որոնք
 չէին էլ հաւատում նորան, սակայն նորան չէին ի-
 մացնում այս:

Այսպէս երեք շաբաթ անցաւ այն օրուանից,
 երբ Արտուրը Անգղիայի ափը ոտք դրաւ: Նորա բոլոր
 հարցմունքները Եննէպէյ — Վաստլի տեղի մասին ՚ի
 զուր էին: Նա յոյսը կտրեց հայրական տունը զըտ-
 նելու մասին և երբեմն նորան մի տեսակ երկիւղ էր
 տիրում. նա մտածում էր, թէ զուցէ ինքը յերաւի

սխալուած է, զուցէ ամեն բան, ինչ որ յիշում է
 իւր հօր, հօրեղբոր և ամբողջի մասին, ոչ այլ ինչ
 էին եթէ ոչ երազ: Այս մտքերը աւելի ճշմարտ
 էին թւում նորան մանաւանդ, երբ մտաբերում էր
 որ Միստէր Վօտէրը սկզբում քանիցս աշխատում էր
 հաւատացնել նորան, թէ նորա խելքը տեղը չէր:
 Արտուրը մտածում էր, թէ ինքը յիրաւի ցնորուել
 է, բայց չնայելով դորան, աւելի լաւ էր համարում
 իւր ամբողջ կեանքի մէջ շարձարուել, քան թէ վե-
 րադառնալ Միստէր Վօտէրի մօտ: Բանն այսպէս էր,
 երբ Արտուրը մի օր ամբողջապէս անբերրի տեղեր
 շրջելով՝ ուր ոչինչ մարդկային բնակարան չկար, ե-
 րեկոյին հասաւ մի փոքրիկ գիւղի: Խեղճ տղային
 խիստ տանջում էր սովը, նորա ոտները շատ ճանա-
 պարհորդելուց ուռել էր, նա սարսափելի յոգնած
 էր և ընկղմուած մեծ տիրութեան մէջ: Ամբողջ օր
 նա ոչինչ չէր կերել, ուստի և շատ ուրախացաւ,
 երբ վերջապէս տեսաւ մի գիւղ: Մեծ դժուարու-
 թեամբ հասաւ Արտուրը առաջին խրճիթին. բայց
 նորա ոյժերը բոլորովին սպառած էին, նա այլ ևս
 չկարողացաւ առաջ գնալ և թուլացած ընկաւ այդ
 խրճիթի դռան մօտ, ու խոր ախ քաշեց: Այս
 խրճիթում բնակւում էր մի խեղճ պառաւ կին: Նա
 արդէն պատրաստուում էր քնելու և արդէն գի-
 շերուայ ալօթքն էր կարդում, երբ լսեց մի թեթեւ
 լացի ձայն: Նա սկսեց ահանջ դնել և նորան թւում
 էր, թէ այդ ձայները իրան մօտ էին: Բարի կինը
 իսկոյն դուռը բացեց և զարմացաւ ու ափշեց, երբ տե-
 սաւ որ իւր տան շէմքի մօտ մի տղայ է պառկած:

— Խեղճ տղայ, խեղճ երեխայ, միմիջաց նա և սկսեց նորան բարձրացնել: Ի՞նչ է պատահել քեզ, որդիս, հիւանդ հօ չե՞ս:

Արտուրը գլուխը բարձրացրեց և թօթօպեց, — ես խիստ դապրած եմ և խիստ էլ սոված, մայրիկ:

— Ախ, Աստուած իմ, խեղճ տղայ, պատասխանեց պառաւը և ձեռը քսեց Արտուրի գլխին: Աշխատիր վերկենալ, ես քեզ կօգնեմ, գնանք, ներս գնանք: Բոլոր ունեցածս քեզ լինի, ես սիրով կծառայեմ քեզ:

Նա օգնեց տղային վերկենալու և տարաւ նորան իւր սենեակը, նստեցրեց հին բազկաթոռի վերայ և բերեց հաց, կաթն ու իւղ: Կաթը շուտով զովացրեց Արտուրին. նա այնքան կերաւ, որ լաւ կշտացաւ և հոգևով չափ շնորհակալութիւն արաւ բարի պառաւին: Բայց սա սորանով չբաւականացաւ, այլ տղայի կոշիկները հանեց և սկսեց նորա բշտբշտած ոտները քացախով ու ջրով լուլալ. վերջապէս նա Արտուրին իւր մահճակալի վերայ պառկացրեց, ցանկանալով նորան աւելի հանգստութիւն պատճառել: Իսկ ինքը բաւականացաւ մի քանի խուրձ խոտով, որ փռեց յատակի վերայ և ծածկեց վերմակով:

Միւս առաւօտ Արտուրն արգէն լաւ առողջ էր և մեծ սիրով բաւականութիւն տուաւ պառաւի հետաքրքրութեան, որ անպատճառ կամենում էր իմանալ թէ ո՞վ է իւր հիւրը: Բայց որքան զարմացաւ նա, երբ լսեց թէ այդ տղան, որ իր մօտ ապաստանարան է որոնում, Լորդի գաւակ է և այն էլ Լօրդ Էննէպէյլի գաւակ:

— Տէր իմ Աստուած, աղտոլակեց նա մեծ զարմանքով, ես շատ լաւ եմ ճանաչում քո պապին. ես դեռ ջահել ժամանակս ծառայում էի քո մեծ մայր Աէլի Էննէպէյլի մօտ և նորա մօտ էի լինում մինչև մարդու գնալս հանգուցեալ ամուսնոյս հետ: Այն ժամանակ հօրդ փոքրիկ Չարլս էին կանչում, նորան ես շատ եմ մանածել, նոյնպէս և փոքրիկ Միստեր Ռոմմասին: Աստուած քեզ բերեց խեղճ կնօջ մօտ, որպէս զի նա կարողանայ մի փոքր շնորհակալութիւն անել Էննէպէյլներին ցեղին, որը նորան շատ բարեբարութիւններ է արել: Այժմ դու ինձ մօտ պիտի մնաս, մինչև որ բոլորովն կառողջանաս, իսկ յետոյ ես քեզ կսովորցնեմ, թէ որ ճանապարհով պիտի գնաս Էննէպէյլ-Վաստլ: Ես շատ լաւ գիտեմ այդ ճանապարհը, որովհետեւ ամուսնանալուցս յետոյ էլ շուտ շուտ գնում էի մեծ մօրդ մօտ. նա ինձ միշտ սիրով էր ընդունում, մինչև իւր մահը: Եւ այժմ տեսնում եմ իմ առաջ նորա թոռան. Տէր Աստուած, շնորհակալ եմ քեզանից այս բաղտաւորութեան համար:

Արդարեւ բարի պառաւը խիստ շարժուած էր այս անակնկալ դէպքից և ամեն ջանք գործ էր դրնում համոզելու տղային, որ մի երկու օր իւր մօտ մնայ: Բայց երբ Արտուրը լսեց, որ մինչև Էննէպէյլ-Վաստլ մնացել է մօտ 40 անգլիական մղոն, չնայելով իւր անչափ շնորհակալութեան դէպի բարի պառաւը, բոլորովն հրաժարուեց այնտեղ մնալու:

— Իս անպատճառ ուզում եմ շատ շուտ գրկել հօրս, ասաց նա: Միայն նա կարող է պաշտպանել

ինձ չար հօրեղբօրս դէմ և պատժել նորան նորա ինձ հետ խիստ վարուելու համար:

Բարի պատառ (նորա անունը Մերի Բլունտ էր) վերջապէս ստիպուեց զիջանելու մանկան իրն-գիրներին և համաձայնեց թողնելու նորան, նախապէս խոստումն առնելով նորանից, որ հայրական տուն գնալուց յետոյ՝ շուտ այցելէ իրան: Արտուրը շնորհակալութեամբ տուաւ նորան այս խոստումը: Յետոյ պատառը ցոյց տուեց նորան, թէ որ ճանապարհով պէտք է գնալ Էննէսլէյ-Վաստլ, թուեց այն զիւղերի անուաները, որոց միջով պիտի նա անցնէր և օրհնելով տղային ու ստիպելով նորան վերառնել իւր բոլոր հարստութիւնը, որ ընդամէնը կազմուում էր մի քանի շէյլինգից, թողեց նորան, չմտաւնալով նորա գրպանը լցնելու ուտելիքի պաշարով: Արտուրը շնորհակալութեան արտասուքով հրաժարուեց բարի պատառից և նոր ուժով ու քաջալերուած երջանիկ յոյսերով՝ ճանապարհ ընկաւ: Նա ուրախ էր այն թռչնի նման, որ ազատուում է վանդակից. այժմ բոլոր երկիւղն ու բոլոր կասկածները անյայտացան: Արտուրը հաւատացած էր, որ մի քանի օրից յետոյ կ'հասնի իւր ծնողաց տունը և հօր գրկում կ'ըննի:

Արդարև չորրորդ աւուր երեկոյն Արտուրը հասաւ վերջապէս Էննէսլէյ-Վաստլին և ուրախ ուրախ ողջունեց զեղեցիկ ու հպարտ ամբողին: Նա ներս վազեց սրահը և հենց առաջին պատահած ծառային հարցրեց, թէ ո՞ւր է Լորդ Էննէսլէյն:

— Իւր սենեկում, իհարկէ, ուրիշ ո՞ւր պիտի լի-

նի, պատասխանեց ծառան, զարմացած նայելով փոքրիկ, պատռտած շորերով մանկան:

Բայց Արտուրը ուշադրութիւն չբարձրեց նորա վերայ, նա գիտէր ամբողի ներքին գրութիւնը, վասնորոյ նորան պէտք չէր հարց ու փորձ անել, թէ ո՞ւր է իւր հօր սենեակը: Նա սանդղատով վեր բարձրացաւ, մտաւ նախասենեակը, — բայց յանկարծ կանգնեց քարայածի պէս: Իւր առաջ նա ոչ թէ հօրը տեսաւ, այլ իւր ամենաչար թշնամի սիր Թովմաս Լուսկլին — նոր Էննէսլէյ Լօրդին և նորա սենեկապետ Մօսիօ ժանին:

Խեղճ տղան մի քանի րոպէ վախեցած կանգնեց անշարժ, առանց ձայն հանելու, և գլխից ոտը նայում էր իւր հակառակորդներին, որոնք նոյնպէս պակաս չէին նեղն ընկնել ու վախեցել, նոցա թւում էր, թէ տեսիլ են տեսնում: Առաջին անգամ Մօսիօ ժանը ուշքի եկաւ:

— Սա նա է, Արտուրնէ, գոչեց նա և կայծական արագութեամբ վրայ ընկաւ տղային: Անպիտանը ազատուել է, փախել է ուսումնարանից: Ա՛չ, այնպէս պիտի անել, որ վտանգաւոր չլինի:

— Օգնեցէք, օգնեցէք, աղաչակեց Արտուրը հոգեբաղ ձայնով: Հայրիկ, Ֆրանցիսկ, — այստեղ, այստեղ: Ազատեցէք ինձ իմ սպանողներից, օգնեցէք, օգնեցէք...

Երկար չգոռաց նա: Ժանի խիստ հարուածը նորա գլխին՝ անզգայ գլորեց նորան գետին: Իսկոյն Արտուրին ձգեցին մօտակայ սենեակը, ուր երբէք ոչ ոք չէր մտել, բացի ժանից, և որից՝ միայն մի անցք կար, այն էլ դէպի սիր Թովմասի սենեակը: Այստեղ սենեկապետը

Արտուրի ձեռներն ու ոտները կապեց, բերանը խցեց
թաշկինակով, այնպէս որ խեղճը չէր կարողանում
գոռալ, այլ միայն արձակում էր ողբալի ձայներ:

— Ահա մի գեղեցիկ պատմութիւն, Միլօրդ, ա-
սաց նա, վերադառնալով Լորդ Էննէպէյի առանձնա-
սենեակը և կողպէքով փակելով ետևի սենեկի դուռը:
— Տեսնում էք ինչ է լինում, երբ գործը կիսատենք
թողնում: Միայն մեռածները չեն խօսում և չեն ան-
հանգստացնում կենդանիներին: Ես միշտ ասել եմ
ձեզ այս:

Միր Թովմասը, այսպէս պիտի անուանենք նո-
րան, որովհետև նա ապօրինի Էննէպէյ Լորդն է,
լուռ ու մունջ կանգնած էր նոյն տեղը, ուր որ տե-
սաւ Արտուրին, նորա դէմքը մեռածի պէս զեղ-
նել էր:

— Ես երկիւղեց քիչ մնաց մեռնէի, ասաց նա,
ներքին շփոթմունքից դողդոջուն ձայնով: Արտուրը
համարձակ, առողջ և առողջ է ու այստեղ է իւր
սեպհական տանը....

— Լոր, Միլօրդ, լոր, և ոչինչ մի ասիր դորա
մասին, ընդհատեց սենեկապետը: Սա ձեր տունն է,
դուք այստեղ տէր էք և հրամանատար, և մենք պի-
տի աշխատենք, որ միշտ այդպէս լինէք:

— Բայց, Տէր իմ Աստուած, մրմնջաց սիր Թով-
մասը— Արտուրն այստեղ է և ճանաչում է իւր իրա-
ւունքները:

— Արտուր Էննէպէյն վաղուց արդէն մեռած է,
պատասխանեց չար սենեկապետը, առանձին կերպով

չեշտելով վերջին բառը, — իսկ այս խաբեբային մշտա-
պէս պիտի հեռացնել:

— Բայց ՚ի սէր Աստուծոյ առանց սպանութեան,
Փան, մրմնջաց սիր Թովմասը, որ դեռ այնպիսի չա-
րագործ չէր, ինչպէս իւր սենեկապետը: Ես կեան-
քումս շատ չարութիւն, շատ անիրաւութիւն եմ
արել, բայց էլ չեմ համարձակում անել: Ա՛չ, սպա-
նութիւն չեմ թոյլ տալ անելու, բոլորովին չեմ
թոյլ տալ:

— Պիտի անէք, Միլօրդ, պատասխանեց Փանը
հանդարտ՝ բայց հաստատուն ձայնով: Ապա թէ ո՛չ դուք
կ'կամենաք այստեղեց ծառաներով ամօթալի դուրս
գնալ ու բանտը մտնել: Բաղտը տղային դարձեալ մեր
ձեռքն է ձգել, հարկաւոր է այս յաջող հանգաման-
քից օգուտ քաղել: Ա՛չ դք չգիտէ սորա զալը, ձեր
ծառաներից ոչ մէկը նորան չի տեսել և չգիտէ, թէ
նա ձեր ազգականն է: Նա մի թափառող ստուերի
պէս երևաց և ստուերի պէս էլ պիտի անյայտանայ,
քանի որ չեն տեսել նորան: Այսպէս պիտի լինի-
նա պիտի մեռնի:

— Ա՛չ, ո՛չ, ո՛չ, աղաղակեց սիր Թովմասը: Այդ
չ'պիտի լինի: Ես նորանից ամեն ինչ խլեցի, — անու-
նը, ժառանգութիւնը, կոչումը, թողնելով նորան
միայն դատարկ կեանք, և այժմ էլ խլեմ նորանից
և այս վերջինը ու նորա զահիճը դառնամ: Ա՛չ, ո՛չ
երբէք. լսիր Փան, ես աւելի լաւ հնարք գիտեմ:
Այո, նա պիտի անյայտանայ, մշտապէս անյայտա-
նայ և մեզ համար բոլորովին անվտանգ ճանապար-

հով, բայց ես երբէք չեմ թոյլ տալ այժմ, որ նորա արիւնը թափուի:

— Ո՞րն է այդ ամենալաւ միջոցը, հարցրեց ժանը ավշած:

— Դու գուցէ դեռ չգիտես, ասաց սիր Թովմասը շտապով, որ Անգղիայի Վեստ-Ինդեայ գաղթականութեան վարելահողերի տիրապետողները չէ թէ միայն սև սարուկներ ունենալու իրաւունք ունեն, այլ և սպիտակներ, եթէ միայն կարող են սպացուցանել, որ օրինաւոր ճանապարհներով են ձեռք բերել նոցա: Քիչ չէ պատահում, որ նաւորդը չի կարողանում ճանապարհածախք վճարել, և այն ժամանակ սպրտնաց նաւի նաւապետը լիակատար իրաւունք ունի վաճառել՝ ակամայ վճարել չկարողացող նաւորդին հինգ առաջին պատահած կալուածատիրօջ (պլանտատօր): Գուցէ ժամանակով այդ փոխուի էլ իսկ այժմ, քանի որ մենք սպրում ենք տասնեւութերորդ դարու սկզբում, ոչ մի օրէնք չի արգելում նաւապետներին այս իրաւունքից շահուել: Ենչօ՞ւ մենք էլ այս կերպով չուղարկենք Ձօն Սմիտին: Բանը միայն նորանուամն է, որ մի այնպիսի նաւապետ գտնելնք, որը համաձայնէր նորան տանել Վեստ-Ինդեայ և այնտեղ վաճառէր մի պլանտատօրի վերայ: Ճշմարիտ է, այդ տղան փոքրէ և դեռ չի կարող աշխատել միւս սարուկներին հաւասար, դորա համար էլ սկզբում նոս մեծ օգուտ չի բերի իւր տիրօջ, — բայց այս ցաւին էլ հեշտ է օգնել: Ես իմ գրպանից սիրով կ'վճարեմ հինգ հարիւր Փունդ ստերլինգ, եթէ միայն կազատուիմ տղայից:

— Վատ չէ. արդարև ձեր գաղափարը լաւ է, ասաց ժանը: Բայց այն ժամանակ ի՞նչ պիտի անենք, երբ նորա վաճառման ժամանակամիջոցը կլրանայ: Մի՞թէ նա Անգլիայ չի վերադառնայ այն ժամանակ:

— Ե՛հ, պլանտատօրները դորա հնարներէ գիտեն, պատասխանեց սիր Թովմասը: Երբ արդէն մէկը ընկնում է նորա ձեռքը, նորան այդպէս հեշտ չեն դուրս թողնում, այլ ստիպում են մինչև մահ ծառայել:

— Զրմ, յիրաւի շատ լաւ բան է, ասաց ժանը: Բացի դորանից, այնտեղ գաղթականութիւնների մէջ պատահում են մահացու հիւանդութիւններ, որոնք յառաջանում են խոնաւ, տաք երկրից արտաշնչող գոլորշիներից, ինչպէս օրինակ, սարսափելի դեղին — տենդը. եթէ սորան աւելացնենք այլ և տղայի ջահիլութիւնն ու գործարանների թուլութիւնը, ծանր աշխատանքը, որով անկասկած կճանրաբեռնեն նորան, — այո՞, սիր Թովմաս, ձեր գաղափարը լաւնէ: Արտուրը միանգամ ծովն անցնելով, էլ երբէք չի կարող վերադառնալ այնտեղից: Վեստ-Ինդիայում թաղցրէք դորան:

— Այժմ միայն նաւավարին պէտք է գտնել, որ համաձայնէր յանձն առնել այդ ամենը, ասաց սիր Թովմասը:

— Թողէ՛ք ես հոգամ այդ, պատասխանեց սենեկապետը: Եթէ դուք համաձայնում էք հինգ հարիւր Փունդ ստերլինգ վճարել նորան փոխադրելու համար, ուրեմն դժուար չի այդպիսի մի մարդ գտնել: Ճշմարիտ է սա մի կեղտոտ գործ է, սակայն այս հան-

գամանքը իսկ և իսկ երաշխաւորում է մեր անվտանգ լինելը: Նոյն իսկ նաւապետի շահը կ'պահանջի, որ այս բանը թագուն մնար, ուստի և նա դժուար թէ մանկան մի կամ երկու տարով վաճառէ: Այո՞, գաղափարը լաւ է, և եթէ դուք թոյլ կտաք, ես այսօր և եթ կերթամ մերձակայ ծովեզրեայ քաղաքը և կորոնեմ այնտեղ մեր ցանկացած նաւապետին:

Միր թովմասը, ՚ի հարկէ, շատ սիրով համաձայնեց դորան: Նորան մի կերպ երկիւղ էր տիրել, երբ մտաբերեց, թէ Արտուրը այդքան մօտ է իրան և մինչև անգամ մի յարկի տակ: Նա անպատճառ ուղում էր նորան շուտով հեռացնել և մի անվտանգ տեղ ուղարկել: Մի որ և է անյաջող դէպքը կարող էր յանցանքը բանալ և այն ժամանակ սիր թովմասին սպառնում էին ամօթ և բանտ, և գուցէ կախաղանով մահ էլ: Այս պատճառաւ հարկաւոր էր վտանգը հեռացնել:

Շատ չ'աշխատեց ժանը որոնելու այն մարդին, որի շահասիրութիւնը բաւական մեծ լինէր, որպէս զի կարողանար խլացնել իւր մէջ խղճի ձայնը: Արդէն միւս օրը նա վերադարձաւ Կննէսլէյ-Վաստլ մի Անդէրսօն անունով նաւապետի հետ, որ չմերժեց իւր գրպանը լցնել հինգ հարիւր Փունդ ստերլինգով, և բացի դորանից մատաղահաս ստրկի վաճառուելուց ստանալի դրամը: Մի քանի րոպէում սակարկութեւնը արդէն աւարտուած էր: Միր թովմաս Լուէլը Արտուրին տուեց հանգուցեալ Սմիտ կնօջ որդու փոխանակ, և նկարագրեց նորան իբրև մի անուղղայ անպիտան, որին տանը ոչինչ հնար չկայ ուղղելու:

— Լաւ, լաւ, պատասխանեց նաւապետը անտաբերութեամբ. ինձ բոլորովին պէտք չէ իմանալ թէ ո՞վ է այդ տղան ու թէ ինչպիսի է. ինչ և իցէ լինէր, ես դորան կտանեմ Պէնսիլվանիայ: Այնտեղ պլանտատորների մէջ բազմաթիւ լաւ լաւ ծանօթներ ունեմ և կարող էք հաւատացած լինել, Միլօրդ, որ տղան երբէք էլ չի անհանգստացնի ոչ ձեր ուղարմածութեան և ոչ էլ ինձ: Բայց հինգ հարիւր Փունդ ստերլինգը ես սկզբից պիտի ստանամ:

Միր թովմասը մօտեցաւ պահարանին, բացեց, հանեց մի կապ դրամատոմներ և ձգեց սեղանի վերայ:

— Ահա փողը, ասաց նա. դուք կ'ստանաք այլ ևս մի հարիւր Փունդ, երբ ինձ կ'իմացնէք, որ այդ անպիտանը անվտանգ տեղ է թազցրած:

Նաւապետը ուրախ ժպիտով քսակը դրեց գրպանը և ասաց.

— Ես իսկոյն Անդրեայ վերադառնալուցս յետոյ կ'գրեմ ձեզ դորա մասին. իսկ սիրտեղ կարող եմ վերցնել նորան:

— Հենց այստեղ, բայց միայն այժմ չէ, այլ աւելի լաւ է երեկոյեան, երբ կ'մթնի:

— Շատ լաւ, — կամենաք ժամը տասին կգամ ես իմ բոտցամանիս հետ:

Բանը առանց դժուարութեան գլուխ էր բերած. մնացել էր միայն կատարումը: Երեկոյեան տասը ժամին, երբ ամրոցում ամենքը քնեցին, բացի յանցաւորներից ու նոցա զօհից, եկաւ նաւապետ Անդերսօնը և տարաւ տղային: Միւս օր Արտուրին բան-

— դատման դրամայական բնութագրումը —
տարկեցին նաև հերքանասննկի մէջ և խիստ հողմը
տարա այն տարաբաղուն հայրենիքից հեռու, դէպի
աշխարհիս մի հեռուոր մասնի անհիւրընկալ ավեր:

Երբ նաւը մտաւ ծովի մէջ տեղը, ուր այլ ևս
չէր կարելի երկիւղ կրել չար մտքերը յայտնելու հա-
մար, Արտուրին ազատեցին և թող տունն տախտա-
կամածի վերայ բարձրանալու: Նորան հազցրին նա-
ւային շորեր, պաշտօն տունն նաև մէջ և անհա-
սարակ լաւ էին վարուում նորա հետ: Ճշմարիտ է, եր-
բեմն երբեմն պատահում էր, որ մի մի բարի հա-
րուած էր ստանում նա որ և իցէ խիստ նաւատարից,
բայց նաւապետը նորա հետ քաղցրութեամբ էր վար-
ուում և միշտ պաշտպանում էր նորան: Նա պիտի
հասցնէր ազային մինչև սարուկները վաճառանոցը
առողջ ու զուարթ, որպէս զի աւելի լաւ գնով ծա-
խէր նորան: Արտուրը, որ երբէք մտածել անգամ
չէր կարող, թէ նաւապետ Անդերսօնը այդպիսի մտա-
զրութիւն ունի, փոքր առ փոքր սկսեց հաւատ ըն-
ծայել նորան, և մինչև անգամ վճռեց մի օր նաւա-
սննեակը մտնել և նորանից կարեկցութիւն և ողոր-
մութիւն հայցել: Նաւապետը հանդարտ, բայց սառ-
նութեամբ ու առանց ամենափոքր կարեկցութիւն
անգամ ցոյց տալու, լոււմ էր Արտուրի պատմու-
թիւնը, որը չթագցրեց նորանից ոչ իւր իսկական
անունը և ոչ էլ հօրեղբօր չար դիտաւորութիւնները:

— Այդ բոլորը շատ լաւ են, եթէ միայն ճշմարիտ են, ասաց Անդերսօնը: Ես դորա համար իսկոյն
Անգղիայ վերադառնալուց յետոյ կ'սկսեմ հետախու-
զութիւն անել և եթէ կտեսնեմ, որ քո ասածները

ճշմարիտ են՝ իսկոյն քեզ հետ կրեւեմ: Բայց մի ժա-
մանակ պէտք է մտերկայումս ապրես:

— Իսկ ի՞նչ պիտի շննեմ այնտեղ, հարցրեց Ար-
տուրը: Ես ուրիշ տեղ ոչ որի չեմ ճանաչում:

— Ես կաշխատեմ այնտեղ քեզ մի հաւատարիմ
մարդու յանձնել, քեզ բարեկամ ու պաշտպան կ'զրա-
նեմ, որդիս, պատասխանեց նաւապետը: Մի վախի՛ր,
այդ ամենը որքան կարելի է լաւ կանցնի, եթէ միայն
խելօք ու հնազանդ կ'լինես: Եթէ ես կարող կ'լինեմ
քեզ օգնելու, իմացիր որ իսկոյն կ'որոնեմ քեզ: Իսկ
այժմ դու պիտի վիճակիդ հնազանդուես:

Նաւապետ Անդերսօնը այնպէս քաղցր ու հան-
դարտ էր խօսում, որ Արտուրը հաւատաց նորա խոս-
տումներին և նորից յուսաց երբ և իցէ Անգղիայ վե-
րադառնալ և վեճփնդիր լինել իւր չար հօրեղբօրը:
Բայց շուտով այս քաղցր երազեց յետոյ պիտի գարթ-
նէր զարհուրելի կերպով:

Երկար ճանապարհորդութիւնից յետոյ նաւը
վերջապէս խորիսխ ձգեց Անտիլանիայի ափերի մօտ
Յելադէլֆիայի նաւահանգստում: Նաւապետը առա-
ջարկեց Արտուրին ափ դուրս գալ, ուր նա արդէն
իսկոյն կամենում է բարի մարդուն յանձնել: Ար-
տուրը առանց ընդդիմանալու հետեւեց նորան: Նոքա
անցան բազմաթիւ լայն ու գեղեցիկ փողոցներով և
վերջապէս մտան հրապարակ: Նաւապետ Անդերսօնը
Արտուրին տարաւ մի հիւրանոց, ուր շատ մարդիք
կային: Նաւապետը դահլիճ մտնելով՝ մի շուտափոյթ
հայեացք ձգեց ամբոխի վերայ և յանկարծ ուրա-
խութեամբ աղաղակեց:

— դատման դրամայական բնութագրումը —

— Ահա, ահա այն մարդը, որին ես ցանկանում էի: Մի րոպե սպասիր այստեղ, որդիս: Ես կ'ինդրեմ տրանից քեզ իւր տուն վերցնել: Նստիր այստեղ — այ կ'դպես: Ես իսկոյն կվերադառնամ: Արտուրը միանգամայն հաւատացած լինելով նաւապետ Անդերսոնի դիտաւորութիւններին անուշաբան՝ նստեց աթոռի վերայ և հանդիստ սպասում էր նորա վերադարձին: Այլ միջոցին նաւապետը մտեցաւ մի բարձրահասակ, լայնաթիկունք մարդու, որ նստած էր դահլիճի մի անկիւնում մի շեշ գինի էլ առաջը դրած և թեթեւ զարկեց նորա ուսին: Նա յետ նայեց և Արտուրը նկատեց մի երկայն ու թուլս դէմք, որի գծագրութիւնը ոչինչ բարութիւն ու կարեկցութիւն չէր արտայայտում: Կարճ ու շէկ մորուքը և փայլուն աչքերը նորան մի դժնեայ տեսք էին տալիս: Նա հագած ունէր կայրածատիք սովորական հագուստ, — լայն կիւսամոնագոյն անդրապարտիք, բամբակե շերտաւոր վերարկու (сюртук) և պանամայի գլխարկ:

— Օհ, նաւապետ Անդերսոն, դուք դարձեալ այստեղ էք, գոչեց նա հաստ ձայնով և կոպտութեամբ սեղմեց նորա ձեռքը: Հը', ինձ համար ոչինչ չեմ բերել:

— Այս անգամ շատ քիչ, Միստէր Արումանդ. — մի փոքր բան, որ կարող է քո տնկանոցի համար պիտանի լինել: Նայեցէք այն սղային, որ նստած է դռան մօտ: Եթէ ձեզ պէտք է՝ արժան կտամ ձեզ:

— Թոյլ քնքոյշ արարած է, ասաց կայրածատէր Արումանդը, նայելով Արտուրին գլխից մինչև ոտը

ձիւտ այնպէս, ինչպէս որ մեզանում մտաւաճառները նայում են իւրեանց եղներին ու հորթներին՝ գնահատելու համար: — Անանձին ոչինչ չկայ, ապրանքը աննշան է: Առաջին տարիներում շատ փոքր օգուտ կ'բերի, միայն ի զուր սեղը պիտի կերակրեմ — իսկ օգուտ ոչինչ չի տալ:

— Սակայն ժամանակով դա օգտակար կլինի, աւելացրեց նաւապետը: Թէպէտև մանուկը տեսքով թոյլ է երևում, բայց նա ամուր միսակներ ու ոսկրներ ունի: Բայց եթէ ձեզ պէտք է, կարող էք մի քանի տարով վերցնել:

— Դեհ, տասը տարուց հօ էլ պակաս չե՛ լինիլ ասաց կայրածատէրը. այլապէս ես ոչինչ օգուտ չեմ ունենայ դորա գնելուց:

— Ինձ համար միևնոյն է, ասաց նաւապետը, ես կարծում եմ, որ դուք կարող էք շարունակել և մինչև անգամ կրկնապատկել այս տաս տարին, — ինձ շատ հաճելի կլինի այդ: — Ես երբէք էլ չեմ պահանջ ձեզանից սղային. դորա ծնողները վաղուց դերեզման են մտած — դա բոլորովին որբ է. — ինչ կամենաք արէք դորան:

— Հը՛մ, այս վատ բան չէ, մրմնջաց ինքն իրան Մ. Իրումանդը: Կարելի է այդպէս քառասուն կամ յիսուն ֆունդ տալ....

— Ի՞նչ, ընդհատեց նորան Անդերսոնը-քառասուն ֆունդ: Ոչ, կամենաք հարիւր ֆունդ վճարեցէք, մի պէննի (*) պակաս չեմ անի, երբէք չե՛ կարելի.

(*) Անգլիական պղնձէ դրամ է 2¹/₂ կոպէկ արժուութեամբ: (Տ. Թ.)

եթէ չէք ուզում, Միստեր Վիլլիսը ուրախութեամբ կ'վերառնի. ինձ համար միևնոյն է:

—Օհ, ձեզ հետ սակարկել անգամ չե կարելի, քրթմնջեց Կրուամնոյը իւր հաստ ձայնով: Կա վճռական գինն է՝ պակաս չէք տալ:

—Ամենևին, հաստատութեամբ ասաց նաւապետը:

—Էհ, դուխը քարը, պիտի վատահանամ: Տեսնենք. ինչ ուզում է թող լինի, ասաց Կրուամնոյը: Սկզբում, պարզ բան է, որ մի քիչ պիտի խնայել դորան, իսկ յետոյ — էհ, յետոյ էլ ժամանակը ցոյց կտայ: Լաւ, վերցնում եմ տղային:

—Գուք հենց իսկոյն կարող էք նորան վերցնել, միստեր Կրուամնոյ, ասաց նաւապետը: Տղան այնպէս է կարծում, թէ ձեզ մօտ հիւր պիտի լինի: Իսկ դուք ուր հարկն է այնտեղ կուրարկէք դորան:

—Այսինքն իմ նեղրաների ընդհանուր կացարանը, աւելացրեց Կրուամնոյը ծիծաղելով, և զրպանից հանեց մի կաշուէ ցեխտա քսակ: Տես, պատահմամբ հետս քիչ փող եմ վեր առել ծխախոտ գներու համար, բայց ծխախոտ ուրիշ անգամ էլ կարելի է գրնել — ահա ձեզ հարիւր ֆունտ:

—Ահա ձեզ օրինաւոր հաստատագիր մի քանի ուրիշ թղթերի հետ, վրայ բերաւ նաւապետը. որոնք արդէն բոլորովին պատրաստ էին: Կնանք տղայի մօտ: Դեռ մի փոքր քաղցրութեամբ խօսեցէք նորա հետ, որպէս ղն ոչինչ կասկած չտանի, իսկ յետոյ, երբ կտանէք ձեր անկանոցը, էհ, յետոյ ուրիշ բան է:

—Պարզ բան է այդպէս կ'անեմ. ես հօ նորուս

չեմ այդ գործերի մէջ, պատասխանեց Մ. Կրուամնոյը և ծանրութեամբ վերկացաւ բազկաթոռից: Նաւապետ Անդերսօնը տարաւ նորան Արտուրի մօտ:

—Ահա Միստեր Կրուամնոյը — մի պարոն որ կամենում է քեզ իւր տուն վերցնել, ասաց նա տղային: Յոյս ունիմ, որ գոհ կլինես սորա բարութիւնից և լաւ կ'պահես քեզ մինչև իմ գալստ:

—Կաշխատեմ, ասաց Արտուրը, երկչոտութեամբ նայելով իւր նոր հրամանատարին: Այո, ես անպատճառ լաւ կ'պահեմ ինձ և խոնարհ կ'լինեմ:

—Շատ ուրախ եմ, շատ ուրախ եմ, սիրելիս, մրմնջաց կալուածատէրը իւր խրոխտ ձայնով, որին ի դուր աշխատում էր փաղաքշական ձե տալ: Նա բռնեց տղային ձեռքից և դուրս տարաւ դահլիճից: Կնանք, շարունակեց Կրուամնոյը — կառքս դռան մօտ է կանգնած:

Արտուրը չհամարձակեց ընդդիմանալու, թէպէտև խիստ վախում էր այն բարձրահասակ ու հաստ մարդուց, որի դէմքի վերայ բարեհոգութեան նշոյլ անգամ չէր երևում: Նա ողջունեց նաւապետին, որը դարձեալ մի քանի հանդարտեցնող խօսքեր շնչաց նորան և Կրուամնոյի հետ միասին գնաց կառքի մօտ: Կառավարը նստած էր կառքի ծայրին և զարմացմամբ նայում էր երբեմն իւր պարոնին և երբեմն տղային:

—Սա հիւր է, Կվիմբօ, ասաց կալուածատէրը մի առանձին տեսա՛ւ աչքով նշան տարով: Կառավարը ոչ այլ ոք էր, բայց եթէ նեղրաների գլխաւոր վերահացուն. նա իմացաւ այս աչքով նշան անելը և

նենգութեամբ ժպտելով զլուս տուեց իւր պարօնին:

Միտէր Դրուամննդը օգնեց Արտուրին կառքը նստելու և յետոյ ինքն էլ նստեց նորա մօտ:

— Քշեր, գոչեց նա. կառքը արագ ընթացաւ հրապարակի վերայ և արագութեամբ էլ անցաւ Ֆիլադէլֆիայի գեղեցիկ փողոցներով: Քաղաքից դուրս գալիս միայն մի փոքր թուլացրին ձիաների սանձերը և կառքը դանդաղութեամբ սահում էր հարթ ճանապարհի վերայով: Վեց թէ եօթ ժամուայ ճանապարհորդութիւնից յետ, որի ընթացքում միայն մի անգամ էին մի փոքր հանգստացել, արևի մայր մօտելու միջոցին հասան միտէր Դրուամննդի վարելահողին:

— Ահա այստեղ է, ասաց վերջինը ցոյց տալով մի մեծ գեղեցիկ շինութիւն, որից մի փոքր հեռու երևում էին բազմաթիւ ցածր խրճիթներ: Նորանցից էլ հեռու գտնուում էր մի ահագին շինութիւն բարձր ծխնելոյզներով— դա Միտէր Դրուամննդի գործարանն էր: Վարելահողի շուրջը մեծ տարածութեամբ գետինը լաւ մշակուած էր: Աջ կողմը երևում էր խիտ անտառ, իսկ ձախ կողմը կապտագոյն տեսնուում էր բաւական բարձր բլուրների մի կարգ:

— Այստեղ շատ ախորժեղ պիտի լինի, ասաց Արտուրը հետաքրքրութեամբ նայելով վարելահողին և նորա շրջակայքին, որոնք գեղեցկապէս լուսաւորուած էին մայր մօտոյ արեգակի ճառագայթներով:

— Այո, յոյս ունիմ, թէ այստեղ այնքան կ'հաւանես դու, որ այլ ևս չես կամենալ այստեղից վերադառնալ պատասխանեց Միտէր Դրուամննդը,

որ ամբողջ ճանապարհին ոչինչ չէր խօսացել Արտուրի հետ: Այժմ, երբ արդէն տեղ հասանք, պէտք է վերջ տանք կատակերգութեան, էլ ինչի՞ թագնենք, սիրելիս, շարունակեց նա: Դու կարծում ես, թէ ինձ մօտ հիւր ես եկել, այնպէս չէ: Բայց շատ սխալուում ես. դու իմ ստրուկն ես: Ես քեզ տասը տարով գնեցի նաւապետ Անդերսօնից՝ վճարելով դորա համար հարիւր ֆունդ և դու շատ լաւ կանես, եթէ հանգիստ քո վիճակիդ հնազանդես: Ապա թէ ոչ, մի լաւ նայիր այն կառավարին, այսուհետև նա կլինի քո գլխաւոր վերակացուն: Եւս արի, կվիմքօ, թող մի լաւ տեսնի քեզ:

Կառավարը հնազանդեց և Արտուրը տեսաւ նորա գազանային ու զզուելի դէմքը, որ ոչ մի կերպ չկարողացաւ զբաւել Արտուրին: Խեղճ տղայի երակներում արիւնը սառեց:

— Անկարելի է, անկարելի, տղաղակեց նա: Ես ստրուկ եմ: Ես էննէսլէյ Լօրդի զաւակս ծախուած եմ տաս տարով ստրուկ լինելուն: Անկարելի է, այդ անկարելի բան է:

— Կարելի է թէ անկարելի, բանը վերջացած է: Իսկ թէ ես ճշմարիտ եմ ասում, դորանում շուտ կհամոզուես, եթէ միայն անհնազանդ կգտնուես, ասաց կալուածատէրը խրոխտ ձայնով: Սակայն, ես քեզ մի լաւ խորհուրդ կտամ: Զգուշացիր երբ և իցէ փախչել փորձելուց: Քեզ անպատճառ կբռնեն և խիստ կպատժեն: Այնպէս չէ, կվիմքօ:

— Հենց այդպէս է, ձերդ ողորմածութիւն, էնքան կ'ծեծեն, մինչև որ մեռնի, պատասխանեց վե-

րակացուն դժոխային ժպիտով: Այդ առաջին անգամը է. մի քանի անգամ փորձեր եղան այստեղ, բայց ոչ մինը չ' յաջողեց: **Մ**ի քանի բուսկից յետոյ կառքը կանգնեց պարոնի տան սրահի մօտ, որտեղից խնայն դուրս վազեցին բազմաթիւ սորուկ ծառայողներ, իւրեանց տիրօջը կառքից իջնելու օգնելու համար: Արտուրը բոլորովին շփոթուեց, էլ չ'գիտէր ինչ անելը և այնպէս յուսահատ դրուժեան մէջ նստած էր:

— Դե՛հ, շուտ պիտի վերկենան թէ չէ, գոչեց սորուկների վերակացու Ավիմբօն խրոխտ ձայնով: **Չ**լինի՞ թէ ուզում ես, որ քեզ օգնեմ:

Արտուրը չ'լսեց նորա խօսքերը և դարձեալ նստած էր իւր կիսազգայուն դրուժեան մէջ: Յանկարծ նորա հենց ականջի մօտ շառաչեց վերակացուի մշտրակը, դիպաւ նորա դէմքին և այնպէս ցաւացրեց, որ Արտուրը բարձրաձայն աղաղակեց և կառքից ընկաւ գետին:

Վերակացուի նշանով նորան խնայն բարձրացրին երկու նեզը և բարձրաձայն ծիծաղելով ասրան նորան մի փայտաշէն խրճիթ, որ կառուցած էր անտաշ գերաններից: Նոքա դռնից ներս ձգեցին աղային, դուռը փակեցին և հեռացան: Արտուրը խորը մթութեան մէջ էր. խաւարը պատել էր նորան. խաւար էր թագաւորում և նորա ներսը: Նա ծանր հառաչեց և անզգայ ընկաւ գետին: Թաղութիւնը առ ժամանակ ստիպեց նորան մոռանալ իւր ողբալի վիճակը: Նա ինչպէս թւում էր, սորուկ էր— ծառայ, խիստ ու անողորմ պարոնին: Նա մատնուած

էր ու վաճառուած իւր ամենամօտ ազգականից: Արտուրը մինչև ամենաստոր վիճակի էր հասած, նորա ներկան ու անպազան ծածկուած էին անթափանցելի բողով: Բայց երանի՜ թէ նա մտած էր, որ— **«**մոռ թ դիշերին հետե ոււմ է գեղեցիկ առաւօտ:»

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԿ

Խետտի պառուար:

Խթէ մինչև հիմի Արտուրը կասկածում էր, թէ ինքը ծախուած է գերի լինելու, միւս առաւօտ Միստէր Իրումմոնդի կալուածը գալուց յետոյ՝ նա հաստատ համոզուեց դորանում: Ինքն արևը ծագելուց առաջ եկաւ վերակացու Ավիմբօն և սկսեց դէս ու դէն ձգել քնած նեզներին: Արտուրին պատուիրում էր սորուկների հասարակ շորը հագնելու. յետոյ Ավիմբօն տարաւ նորան մի հրապարակ, ուր հաւաքուած էին նորա ընկերակից բոլոր նեզները. վերջինին նորա մէջ տեղը կանգնացրին և վերակացուի նշանով բոլոր ամբոխը շարժուեց տեղից ու գնաց մօտակայ անտառը, փայտ կտրելու և տախտակները սղոցելու համար: Արտուրին էլ, ի հարկէ, ստիպեցին կացինը վերցնել և միւսներից յետ չմնալ: **Ն**որա ոյժերը շուտով նուազեցան, բայց նա խիստ սխալուած կլնէր, եթէ մտածէր, որ իւր քնքոյշ երիտասարդութիւնը կարեկցութիւն կղարթեցնէ խիստ վերակացուների մէջ: Արտուրը մտածել ան-

գամ չէր համարձակում հանգստանալու. հազիւ թէ նա թուլացած դարարեց գործելուց, և ահա իսկոյն շառաչեց Ավետիքի մտրակը ու նորա քնքոյշ մորթու վերայ արիւնտու վերք գոյացաւ. նա պիտի աշխատէր մինչև խիստ կ'նուաղէր:

Վերջապէս կէսօրի մօտերքը առ ժամանակ ազատ թողին աշխատելուց և ստրուկներին երկու ժամ հանգիստ տուին, երբ նոքա պիտի ուտէին իւրեանց խղճուկ ճաշը: Յետոյ վերակացուները նորից պատուիրեցին բանն սկսելու, և շարունակուեց մինչև խիստ մթնելու: Երբ արևը թագկացաւ մօտակայ լեռներում, բոլոր նեղրներին տարան իւրեանց խրճիթները, որոնք գտնուում էին բարձր պարսպով պատած հրապարակի վերայ. խեղճերին տուին իւրեանց ընթրիքը և փակեցին այն մեծ դռները, որոնք միաւորում էին նեղրների բնակարանը դաշտի հետ: Այժմ իւրաքանչիւրը պիտի մտածէր, թէ ինչպէս տեղաւորուեն այդ գիշեր իւրեանց բնակարանում:

Զնայելով, որ սարսափելի յոգնած էր ու խիստ խռոված էր հոգևով, սակայն Արտուրը սոված էր և ազահուլթեամբ կերաւ այն անհամ մսէ արգանակը, որ դրին նորա առաջ, ինչպէս մի շան առաջ: Յանկարծ նա խիստ ունայրու ու հաչելու ձայներ լսեց, որ լսում էին պարսպից և ահից վերթուաւ:

— Այս ի՞նչ բան է, ակամայ հարցրեց նա իւր հարևան երիտասարդ նեղրին:

— Չե՛ն լսում ինչ է, պատասխանեց նա: Սոքա մեծ չար շներ են, որոց շղթաները միշտ գիշերները քանդում են, որպէս զի արգելեն ստրուկներին փախ-

չելու. վայ նորան, ով կփորձի պարսպից դուրս թռչելու: Այդ արիւնածարաւ գազանները մի քանի ըոպէում կտոր կտոր կանէին նորան:

Արտուրը դողաց: Եթէ առաջ մտածում էլ էր փախչելով ազատուել, այժմ նա անկասկած պիտի թողնէր այդ միտքը:

Մատաղահաս նեղրը, որ պատմեց տղային շների մասին, շատ քաղցր էր վարուում նորա հետ: Նա առաջարկեց Արտուրին գիշերը իւր խրճիթում անցկացնելու, որպէս զի, թէպէտև փոքր, ազատէր նորան գիշերուայ ցրտից: Տղան չնորհակալութեամբ ընդունեց այս առաջարկութիւնը: Նորա համար մի փոքր մխիթարութիւն էր գտնել գոնէ մի մարդ, որի հետ կարողանար նա բաժանել իւր ցաւերը:

Միւս օր առաւօտ վաղ նորից սկսան աշխատել միւսնոյն ձևով և երրորդ ու հետևեալ օրերը: Միմիայն կիւրակէ օրերը ազատ էին ստրուկները, բայց այդ օրերին էլ նոքա իրաւունք չունէին պարսպից դուրս գնալու, — դռները ամբողջ օր փակուած էին: Զարհուրելի էր տղայի վարած կեանքը, սա լե էր զրկանքներով ու խղճուկ էր. հարիւր անգամ ցանկանում էր նա մեռնելով ազատուել այս զարհուրելի տանջանքներից, բայց մահը չէր գալիս ազատելու նորան: Բայց դորա համար էլ Աստուած մխիթարիչ ուղարկեց նորան, որին նա ամենից քիչ էր սպասում այս զերութեան մէջ: Մի կիւրակի Արտուրը նստած էր խրճիթի դռան մօտ ընկղմուած տխուր մտածմունքների մէջ, որ բաժանում էր մատաղահաս նեղրի հետ և դռն արտասուքներ էր

Թափում: Յանկարծ նա զգաց, որ մէկը նորա ուսին մի թեթեւ զարկեց և լսեց մի քաղցր ձայն, որ ասում էր նորան, մի՛ լար, որդի, Ամենակարող Աստուածը կ'իղծայ քեզ վերայ և քո ատրութիւնը որախուժեան կ'փոխուի: Նա չի թողնում իւր վերայ յուսացածներին:

Արտուրը գլուխը բարձրացրեց և տեսաւ մի վաթսուներեայ պառաւ կին, որ նայում էր նորան մեծ կարեկցութեամբ: Նա շատ լաւ էր ծանաչում նորան: Նա բարի Բեռտի պառաւն էր, այսպէս էին անուանում նորան Միստէր Արումմոնդի բոլոր նեղրները: Նա, ինչպէս և մանուկը, ևրոպական ծագումից էր, մի բարի, ազնիւ ու զարգացած կին էր, որի թշուառ դրութիւնը ամենի մէջ կարեկցութիւն էր զարթեցնում: Նորա իսկական ամուսինը մի սարսափելի անպիտան, գող և արբեցող էր ու երկարատե ամուսնութիւնից յետոյ չիմանալով ինչպէս վճարել իւր պարտաւորութիւնները, վաճառեց նորան ստրկուհի լինելու: Միստէր Արումմոնդը գնեց այս կնոջ: Նա ծերութեան պատճառաւ այլ ևս չէր կարողանում դաշտային աշխատանքները կատարել, ուստի և պէտք է նեղրների համար կերակուր եփէր, հիւանդներին պահէր և այլն: Նա բոլորովին բարի էր ու քաղցր և անտրտունջ տանում էր իւր թշուառ վեճակը: Նոյն իսկ վերակացուները, մինչև անգամ և խիստ Կվիմբոն, յարգում էին նորան, իսկ ստրուկները քիչ էին մնում ձեռների վերայ մանածէին նորան: Նա վաղուց արդէն նկատել էր խեղճ սպիտակ մանկան և այժմ յաջող հանգամանքներից շահուելով՝

մտնեցաւ նորան և սկսեց մխիթարել նորա վշտակոծ սիրտը:

— Մի լար, ասաց նա երկրորդ անգամ: Պատմի՛ր ինձ քո ցաւիդ ու նեղութեանդ պատճառը, զուցէ ես կարող եմ օգնել քեզ գործով կամ խորհրդով:

— Ախ, բարի Բեռտի, պատասխանեց Արտուրը խոր հոգեոց հանելով, ինձ օգնութիւն չկայ երկրիս վերայ: Մահը միոյն ինձ համար բարերարութիւն կլինէր. ես ամենքից թշուառ մարդ եմ ամբողջ աշխարհում:

— Դու դեռ ջահել ես և պիտի իմանաս, որ կայ Ամենոցորմ Աստուած, իսկ դու յուսահատուում ես, ասաց բարի պառաւը, մի թեթեւ նախատելով: Չէ, զաւակս, աղօթի՛ր երկնաւոր չօրը՝ ամեն բարութեան Աղբիւրին և նա կ'մխիթարէ քեզ, ինչպէս մխիթարում է ամեն մի իւր անունը տուողին:

Արտուրը ուշադրութեամբ լսում էր և աշխատում էր ոչինչ բան ուշադրութիւնից չթողնել պառաւ Բեռտիի ասածներից: Արբէք ոչ որի խօսքերը դեռ այնպէս սաստիկ չէին ներգործել մանկան հոգու վերայ և նա ցանկացաւ անպատճառ պատմել նորան իւր ամբողջ թշուառ վեճակը: Նա կատարեց այս և բարի պառաւը մեծ կարեկցութեամբ լսում էր նորան:

— Իսեղճ տղայ, ասաց նա, արտասուքը սրբելով, որ կամաց կամաց հոսում էր նորա ալեոր այտի վերայից. այո՛, չնայելով որ ջահել էս, այնու ամենայնիւ դու արդէն շատ ցաւ ես կրել. սակայն այդ ամենը դեռ իրաւունք չեն տալի քեզ յուսահատուե-

լու և արանցելու Աստուծոց: Աստուծոյ գործերը ան-
 քննելի են և շատ անգամ անթափանցելի խաւա-
 լից յետոյ տանում է գէպի բարեբեր լոյս: Բո դեմ
 խիստ են մեղանշել և կեղտոտ խաբեբայութիւն են
 գործ դրել բայց որովհետև Աստուած այդ թոյլ
 է տուել զու պէտք է համբերութեամբ տանես այդ
 տանջանքները և անես — ամեն բանում Նորա սուրբ
 կամքը թող լինի: Ինչ հայրական ամրոցումը մեծա-
 ցել ես առանց վերահայեցողութեան և երբէք չես
 էլ լսել Տէր-Աստուծու անունը. զու չարչարել ես հօրդ
 ծառաներին, և քո բոլոր գործերը չար ու ապօրինի
 են եղել: Ես կարծում եմ, որ Ամենաբարձրեալի Աս-
 տուածային խնայողութիւնը այսպիսի ծանր փորձե-
 րի է ենթարկում քեզ, միայն ուղղելու համար: Ինչ
 ժամանակով բարի ու ազնիւ մարդ դարձած կվերա-
 դառնաս քո ժառանգական ամրոցը և քո ծանա-
 ներից համար կլինես ոչ թէ կոպիտ ու խիստ հրա-
 մանատար, այլ ողորմած հայր: Ես կարծում եմ
 այսպէս է Աստուծոյ դիտաւորութիւնը: Ես ամենա-
 ազդու միջոցներ է ընտրել որպէս զի քո միտքը
 լուսաւորուի և սովորցնի քեզ հեզութիւն և ողոր-
 մածութիւն: Ինչ այժմ պիտի կրես շարչարանք ու
 թշուառութիւն, որպէս զի ժամանակով ընդունակ
 լինիս ուրիշ շատերին բաղաւորացնելու, որոց հետ,
 եթէ այս փորձերը չլինէին, անպատճառ խիստ ու
 անարդար կվարուէիր: Ինչ դեռ պիտի ծառայես,
 սովորես, որ ժամանակով կարողանաս Աստուծոյն
 խնայողութեամբ հրամայել:

— Աստուած սայ, որ այդպէս լինի, ասաց Ար-

տուրը խիստ շարժուած բարի պառաւի խրատներով:
 Եթէ քո խօսքերը ձշմարիտ են, եթէ ես յիշաւի
 էրբ և իցէ ազատուեմ և իրաւունքներս ձեռք բե-
 րեմ, ո՛հ, այն ժամանակ ես իմ հպատակներին հայր
 կլինիմ: ձշմարիտ ես ասում, ես յիմար ու զի՞տ սոյց
 էի և իմ ներկայ անբաղդութեանս վերայ կաշխա-
 տեմ նայել ինչպէս մի Աստուածային արդար պատժի
 վրայ:

— Եթէ այդպէս կանես, ուրեմն հիշա կարողես
 կրել բոլոր տանջանքներն ու նեղութիւնները, մինչև
 որ քո ազատութեան ժամը կ'գարկի: Յոյսդ Աստու-
 վերայ դիր, նա չի թողնի քեզ, ալօթիք Նորան
 միշտ և ամեն տեղ — դաշտում, աշխատանքի ժամա-
 նակ, անտառում, քնելիս և վերկենալիս: Աստուած
 կ'լսի քո աղօթքը: Ինչ էլ իբրև մայր ընդունի՛ր քեզ
 — ես միշտ կ'սիրեմ քեզ մայրական անկեղծ սիրով:
 Արտուրը արտասուելից աչքերով ընկաւ Նորա
 փռուած շորերի վերայ և կպաւ բարի պառաւի
 կրծքին: Նորա կեանքում այս առաջին ուրախու-
 թեան արտասուքն էր և սա շատ թեթեւցրեց
 Նորա ձնշուած սիրտը: Այս օրից նա բոլորովին
 փոխուեցաւ: Բաջութիւնն ու յոյսը Նորից վերա-
 դարձան Նորա հոգու մէջ, իսկ ստրկութիւնը, որ
 առաջ յուսահատութեան էր հասցնում Նորան,
 տանում էր համբերութեամբ և նայում էր Նորան,
 իբրև Աստուածային արդար պատժի վերայ մանկու-
 թեան յանցանքների համար: Բարի Յետոյ պառաւը
 սովորցրեց Նորան ձանաչել Աստուծուն և աղօթել Նո-
 րան և ողորմած Արարչի մասին մտածմունքը միայն:

գամից լուսաւորեց նորա հոգւոյ մթութիւնը ու նորոզեց նորա յոյսը:

— Աստուծո կամքը թող լինի, ասում էր Արտուրը այնուհետեւ, իւրաքանչիւր նոր չարչարանքի ժամանակ և Աստուծոյ մասին մտածմունքը օգնեց նորան դժուարութիւններին ու աղքատութեանը տանելու: Չնայելով իւր ստրկութեան, նա ծաղկեց ինչպէս մի գեղեցիկ բոյս: Նորա մարմինը կազդուրուեց. այտերը վարպի նման կարմրեցան. ցաւից պղտորած աչերը նորից փայլեցին կեանքի ու մարդկութեան կրակով: Բեռտին ազատեց նորան, ցոյց տալով Ա. յն, Արից բղտում են ամեն բարիք, ամեն ուրախութիւններ ու ամեն տխրութիւններ:

Բայց այստեղ ստրկութեան մէջ ով կետածէր դորա մասին: — Արտուրը լաւ կրթութիւն էլ ստացաւ: Նա սորա համար էլ պարտական էր բարի Բեռտի պառաւին: Նա, ինչպէս արդէն ասացինք, խելօք ու կրթուած կին էր: Տեսնելով, որ Արտուրը զուրկ է կրթութիւնից՝ վճռեց պարապել նորա հետ: Ամբողջ կիւրակի օրերը և մինչև անգամ հասարակ օրերն էլ, երբ ազատ ժամանակ ունէր, Արտուրը նրա տած էր բարի պառաւի մօտ, որը փոքր առ փոքր սովորյրեց նորան իւր բոլոր գիտեցածը: Արտուրը շատ ջանասէր ու ուսումնասէր աշակերտ էր և մեծ եռանդով պարապում էր այն գիտութիւններով, որի մասին առաջ չէ թէ միայն ոչինչ հասկացողութիւն չունէր, այլ մինչև անգամ չգիտէր էլ թէ գործնք գոյութիւն ունեն: Նա Բեռտիից սովորեց կարգաւ գրել, թուարանութիւն, պատմութիւն աշխարհա-

գրութիւն և այնքան մանրամասնաբար, որ հազիւ կարողանար այնպէս ուսումնարանում սովորել:

Պառաւը անդադար պարապում էր: Նա, ի հարկէ, չունէր ոչինչ դպրոցական ձեռնարկ, բայց զարձեալ չէր դադարում: Թղթի փոքրիկ կտորների վերայ նա գրում էր Արտուրի համար պատմութեան ու աշխարհագրութեան դասեր: Տղան այս թղթի կտորները հաւաքում էր դաշտից, պարապ ժամերին օգուտ քաղելու՝ դասերը կրկնելու համար: Կիւրակի օրերը Բեռտին քննում էր նորան և աւելացնում էր մի քանի նոր մանրամասնութիւններ: Այսպիսով նա փոքր առ փոքր զարգացրեց Արտուրին այնպիսի գիտութիւններով, որոց հազիւ թէ կարողանար նա ստատութիւններով, որոց հազիւ թէ կարողանար նա ստանալ տանը ապրելով: Մանուկը այնքան ջանասէր էր, որ երբեմն դասը պատրաստելիս՝ մոռանում էր աշխատանքը և յետոյ ստիպուած էր տանել այս խիստ պատիժը: Բայց նա սորա վերայ ուշադրութիւն չէր դարձնում, այլ ընդհակառակն որոնում էր ու գրանում էր իւրեան մտիթարութիւն իւր մտաւոր գանձարանը հարստացնելու մէջ:

Այսպէս անցաւ մի քանի տարի: Արտուրը գառաւ մի գեղեցիկ, բարձր ու ուժեղ երիտասարդ: Նա մօտ տանեւեւ տարեկան էր, երբ մի կիւրակի Բեռտին կամեց մօտեցաւ նորան ու ասաց.

— Լիար, որդիս: Ինձ թուում է, թէ քո փորձերիդ վերջը մօտեցել է: Ու շատ աշխատեցի, որ մի գէպք գտնեմ քեզ փախցնելու, սակայն մինչև հիմայ չյաջողուեց: Ու մի եղբայր ունեմ: Նա բարի ու ազնիւ մարդ է, միայն ցաւում եմ, որ աղքատ է,

ապա թէ ոչ վաղուց արդէն ինձ կ'գնէր այս սարր-
 կութիւնից: Եւ երեկ խօսեցի նորա հետ քո մասին: Եւ
 մի գեղեցիկ ձի ունի: Եղբայրս համաձայնեց այն
 քեզ տալ մինչև Ծիրազելֆիայ: Այնտեղ դժուար չե
 լինի մի անդդեական նու գտնել, որ կարող է քեզ
 ապաստանարան լինել: Վաղը դու պիտի փախչես:
 Երեկոյեան երբ գործը կաւարտեն և տուն կվերա-
 դառնան, դժուար չե լինի քեզ փախչելու: Զին կը
 գտնես վարեւահողից ոչ հեռու Ծիրազելֆիայի մեծ
 ճանապարհի վերայ, նա ծառից կապած կլինի: Նըս-
 տիւր նորա վերայ և դնու առանց յետ նայելու: Գի-
 շերուայ մթութիւնը կթագցնի քեզ հետախոյզներէ
 աչքից, բացի դորանից նոցա ոչ ոք էլ չի տես, թէ
 որ ճանապարհով ես ուղևորուել դու: Ծիրանդել-
 Փիայում ձին կյանձնես «Ապրիլեայ տերև» անուա-
 նած հիւրանոցում, որ հեռու չե նաւահանգստից:
 Եղբայրս էլ այնտեղ կգայ ձին վերցնելու: Իսկ այժմ
 լսիր: Լաւ մտածիր ասածներիս վերայ և ոչ ոքի
 բան մի տախ: Վաղը արեւը ծագելուց առաջ ես կը
 գամ քեզ մօտ և նշան կտամ: Այդ կնշանակէ որ
 ձին պատրաստ է: Լսիր, և շնորհակալութիւն մի
 արա ինձ: — Աստուած պահպանի քեզ:

Մինչև որ Արտուրը զարմանալուց ու ուրախաւ-
 թիւնից կ'կարողանար սթափվել, պառաւն արդէն
 անյայտացաւ: Նա գիշերն անցկացրեց խիստ աղմկած
 հոգով, սակայն միւս օրը բոլորովին հանգստացաւ, ոչ
 ոքի չցոյց տալով թէ նորա հոգու մեջ մի անբնական
 բան է անցնում: Երեկոյեան եկաւ Բեատիին և պայ-
 մանադրած նշանը տուաւ: Արտուրը մի քանի րոպէ

էլ սպասեց, մինչև որ բոլորովին մթնեց: Հագիւ թէ
 ստրուկներին հրամայածէր հաւաքուելու, նա խկոյն
 թաքեացաւ մօտակայ թփերի ետև և այնտեղեց
 ամենայն զօրութեամբ փախաւ այն տեղը ուր ձին
 պիտի լիներ: Զննարիս որ նա տեսաւ ծառից կապած
 մի ձի: Զիտ մօտ խոտի վերայ նստած էր իւրեան
 անձանօթ մի մարդ: Նա Արտուրին տեսնելուն պէս,
 խկոյն վերթաւ տեղեց, շտապեց դէպի նա և
 տուաւ նորան մի քանի ոսկի:

— Ես Բեատիի եղբայրն եմ, ասաց նա: Երես ձի
 նստեցէք և թռէք Ծիրազելֆիայ: Մի խնայէք սո-
 րան, սա առաջը ու պնդակազմ անասուն է և կա-
 րող է տեղ հասցնել: Ի՛հ հ, ձեր ընտ ձեզ:

— Աստուած օրհնի ձեզ և ձեր բարի քրօջը, իմ
 սիրելի մօրս, պատասխանեց Արտուրը՝ ձի նստելով:
 Բեատիի եղբայրը մի թիթեւ զարկեց ձիուն և
 նա խկոյն և եթ առանց յետ նայելու փախաւ:

Արտուրը հիացած էր, բայց այս հիացումը
 շուտով մթնեց՝ մտածելով թէ կարող են իրան հաս-
 նել և բռնել: Նա խիստ քշում էր ձին և սա թրռ-
 չում էր թռչունի պէս: Արտուրը դեռ մանկութիւ-
 նից լաւ ձի նստել դիտէր, այս հանգամանքը այժմ
 շատ օգնեց նորան: Նա պէտք է առանց հանգստա-
 նալու արշաւէր վարեւահողից մինչև Ծիրանդել-
 Փիայ, որին հասաւ առաւօտեան արշալուսին: Ար-
 տուրը վազեց դէպի հիւրանոցը. ձիուց վայր իջաւ,
 և յանձնեց ախոռապետին, ասելով, որ յանձնի այն
 ում հարկն է: Յետոյ առանց կանգնելու վազեց դէ-

պի նաւահանգիստը, յոյս ունենալով, որ այնտեղ կգտնի մի որևէ Անգղիական նաւ:

— Խաւարից դէպի լոյս, միմնջաց ինքն իրան երիտասարդը, անցնելով ծովե ակի մօտից: Յանկարծ նորա հայեացքը ընկաւ մի մեծ եռակայմ նաւի վերայ՝ Անգղիական դրօշի տակ: Արտուրը հիացած նստեց հենց առաջին անգամ պատահած ձկնորսական նաւակը և պատուիրեց ամենևէ իրան այն նաւի մօտ: Այժմ այլ ևս պէտք չէր հետախուզութիւնից զխսենալ: — Խաւարից դէպի լոյս, նորից աղաղակեց Արտուրը, թռչելով նաւի տախտակամածի վերայ: Նա ձեռները ծալեց, աչքերը բարձրացրեց դէպի երկինք և ասաց. Աստուած, Հայր երկնաւոր— շնորհաւ կալ եմ քեզանից: Ինչ մինչև ցայժմ օգնեցիր ինձ— օգնիր և այժմ էլ:

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Լ Ո յ Ա:

Արտուրը կանգնած էր տախտակամածի վերայ և աչքերով որոնում էր մէկին, որ կարողանար տանել նորան նաւի կառավարչի մօտ: Յանկարծ նա նկատեց, որ մի ալեուր մարդ դուրս եկաւ նաւասենեկից և սկսաւ բարձրանալ սանդխտով տախտակամածի վերայ: Մերունին կամաց բարձրանալով տախտակամածի վերայ՝ կանգնեց, ու կամենում էր իմանալ թէ որ կողմից է հողմը փչում և յետոյ պատահմամբ դարձաւ այն կողմը, ուր Արտուրն էր

կանգնած: Արտուրը ապշեց: Մերունու դէմքը նորան ծանօթ թուաց. նա աշխատում էր մտաբերել, թէ ո՞ր է տեսել նորան:

— Տէր իմ Աստուած, յանկարծ գոչեց Արտուրը, սա Ֆրանցիսկն է, ծեր, բարի Ֆրանցիսկը, հօրս ամբողջի կառավարիչը: Ֆրանցիսկ, Ֆրանցիսկ, աղաղակեց նա աւելի բարձր և արագ քայլերով սկսաւ մօտենալ ձերունուն: — Ֆրանցիսկ, մի թէ ինձ չես ճանաչում:

Նշակին կառավարիչը մինչև այդ ժամանակ դեռ չէր նկատել տախտակամածի վերայ կանգնող անծանօթին, այժմ էլ զարմացմամբ նայեց նորան, յանկարծ դողաց և յետ ու յետ գնաց:

— Ո՛վ սուրբ խաչի զօրութիւն, գոչեց նա: — Մեռելները գերեզմաններից վեր են կենում: Աստուած սիրես, այ մարդ, ասա ո՞վ ես դու:

— Իրաւ չես ճանաչում ի՞նձ, Ֆրանցիսկ, աղաղակեց Արտուրը: — Ես աւելի լաւ յիշողութիւն ունեմ քեզանից: Ես հենց առաջին նայելուց իմացայ, որ դուք մեր ամբողջի կառավարիչն էք:

— Տէր իմ Աստուած, սա նա է, Արտուրն է, իմ հանգուցեալ Լօրդիս կենդանի պատկերը, գոչեց այժմ ձերուկը և իւր դողդոջուն ձեռները տարածեց դէպի երիտասարդը: — Այս նորա աչերն են, ահա էննէսէյ Լօրդի ժառանգական ճակատը, այս նոյն իսկ քիթն է, որ նա մի անգամ ձիուց վայր ընկնելիս ջարդեց: Տէր իմ Աստուած, — ի սէր Աստուծոյ, այ մարդ, ասա ո՞վ ես դու:

— Ես Արտուրն եմ, Լօրդ էննէսէյի զաւակը, իսկ

դու բարի Ծրանցիսն ես, որ շատ անգամ ձեռքին ման է ածել ինձ, պատասխանեց Արտուրը:

Ծերուկը բարձր ձչաց, իսկ երիտասարդը ընկաւ նորա գիրկը:

— Այո՞, դու ես, — սա իմ Լօրդիս զաւակն է, իսկ և իսկ նա է, գոչեց Ծրանցիսկը: Գերեզմանները բացուում են. կամ չէ, Աստուածային ողորմութիւնն ու իմաստութիւնը բաց են անում մեզ մի խիստ ու չսուած չարագործութիւն: Ահ, ես նախագացի, որ այստեղ մի անազնիւ բան կայ: Ես ոչ մի կերպ չէի կամենում հաւատալ քո մահուան լուրին. ինքս գնացի Բրադֆօրդ և միայն նոյն իսկ վերատեսչի բերանից լսելով այս՝ վերջապէս ստիպուած էի հաւատալ, որ դու մեռել ես: Սակայն ես էլե՛ կասկածում էի, կասկածում էի միշտ, կասկածում էի մինչև ցայժմ էլ: Եւ ահա, — իմ գաղտնի յոյսը կատարուեց: Պատմի՛ր ինձ, կամ չէ, աւելի լաւ է պատմես իմ նոր պարոն ծովապետ Համիլտօնի մօտ: Նա քեզ կպաշտպանի և կօգնի քեզ ժառանգութիւնդ վերագարձնելու: Գնանք նորա մօտ: Տէր Աստուած, ինչպէս անիմանալի են Քո ճանապարհները և ինչպէս հրաշալի կերպով անց ես կացնում նորա վերայով Քո մանուկներին: Սիր Թովմաս Լօուվէլը՝ քո անամօթ հօրեղբայրը, գիտութեամբ հեռացրեց ամբողջից իւր եղբօր բոլոր հաւատարիմ ծառաներին, որպէս զև ապահովի իւրեան բազմաթիւ կասկածաւոր մարդերից, որոնք կարող էին բռնալ նորա յանցանքները և սոյն այս հանգամանքը, որ ստիպեց ինձ համար ուրիշ տեղ գտնել, իմ կեանքիս արևմտի

ժամանակ բերեց ովկիանոսի այս կողմը՝ մի ուրիշ աշխարհ, որպէս զև կարողանամ վկայել քո օգտի մասին: Այստեղ պարզ երևում է, որ Աստուծոյ մատը խառնէ սորանում: Առանց իմ վկայութեան դժուար կարող էիր համոզել ծովապետ Համիլտօնին, թէ դու Էննէսլէյների ծագումից ես: Բայց գնանք նորա մօտ: Նա հեռու բարեկամ է հօրդ և խղճաւոր վերցրեց ինձ իւր մօտ ծառայելու, նա անպատճառ կ'կարեկցի և քո վիճակից:

Ծերունին մի տեսակ երիտասարդական եռանդով ոգևորուած՝ տարաւ Արտուրին ծովապետի նաւասենեակը:

Համիլտօնը զարմացմամբ վեր կացաւ տեղից, երբ Ծրանցիսկը ներկայացրեց նորան երիտասարդին և արտաբերեց Արտուր Էննէսլէյնի անունը և հրաւիրեց նորան նստելու:

— Խօսեցէ՛ք, խօսեցէ՛ք, երիտասարդ, ասաց նա: Արովհետև իմ ծեր Ծրանցիսկը վկայում է ձեզ համար, ես երբէք չեմ կասկածում ձեր ասածների ճշմարտութեան մասին ձեր ծագումի վերաբերութեամբ: Ինձ միայն խորթ է թւում, որ Լօրդի զաւակը, իմ բարեկամներից մինը երևում է ինձ սարկի շորերով: Բայց յիշաւի, Ծրանցիսկի այս երիտասարդը շատ նման է հանգուցեալ Լօրդ Էննէսլէյնի: Պատմեցէ՛ք, մտաղ, ուզում եմ իմանալ թէ ինչ կարող եմ անել քեզ համար:

Արտուրը պատմեց ծովապետին բոլոր իւր գլխի անցածը հայրական տնից հեռանալուց: Եթէ որ Համիլտօնը գիտէր ևս կասկածում էր իւր առաջ կանգ-

նոր երիտասարդի ծագման մասին, վերջինի պատմութիւնը արդէն ամեն կասկած ցրեց: Արտուրը մտաբերեց մի քանի անցքեր իւր մանկութիւնից, որոնք կարող էին յայտնի լինել միայն նորան և Ֆրանցիսկին. մանրամասնաբար նկարագրեց ամբողջ անպէն ու ձևը և ինքը խոստովանեց, որ տանը ինքը դիժ, կամակոր և անհնազանդ երեխայ էր: Նորա պատմութիւնից մի քանի հանդամանքներ յայտնի էին և նոյն իսկ ծովապետ Համիլտօնին և այժմ՝ նորա կասկածները անյայտացան, ինչպէս անյայտանում է խաւարը ծագող արևի ճառագայթներին առաջ:

— Այո, այստեղ զարհուրելի չարագործութիւն է յայտ գալիս, ասաց նա հանդիսաբար, երբ Արտուրը աւարտեց իւր պատմութիւնը: Տէր Աստուածք, որ այդ թոյլ տուեց, կ'օգնի մեզ բանալու այն և չարագործին պատժելու: Մենք իսկոյն և եթ Վեդգիայ կ'ուղևորուինք, ես առանց այդ էլ այսօր կ'ամենում էի խարխիւր վերցնել: Այնտեղ քեզ երես առ երես կ'հանդնացնենք քո չարագործ հօրեղբորդ հետ և վեր կ'առնենք նորանից նենգութեան դիմակը: Դու պիտի ստանաս քո իրաւունքները, Արտուր, եթէ հօրեղբայրդ չի համաձայնի տալ քեզ հայրական ժառանգութիւնդ՝ այն ժամանակ մենք օրինաց զօրութեամբ կ'ստիպենք նորան տալ:

Մովապետ Համիլտօնը չուշացրեց իւր խոստումը կատարելու. նոյն իսկ օրը նորա նաւը ճանապարհ ընկաւ և վեց շաբաթից յետոյ Արտուրը նորից սկըսեց իւր հայրենիքի օդը շնչել: Նա ծովապետի ու

Ֆրանցիսկի հետ միասին Դուվրի մօտ մտաւ անգղեական հողը և երեքը միասին իսկոյն ճանապարհ ընկան դէպի Էննէսլէյ-Վասալ:

— Եթէ մենք դեռ կենդանի գտնէինք պառաւ Մերի Բլունտին, շատ օգտակար կլինէր մեզ այդ: Նորա վկայութիւնը շատ կ'օգնէր մեզ: Սակայն եթէ նա մեռած էլ լինի՝ այնու ամենայնիւ դեռ էլի յոյս ունիմ նպատակին հասնելու: Պէտք է յանկարծ երևալ յանցաւորին, որպէս զի աւելի լաւ ստիպենք խոստովանուելու:

Նորա հասան այն գիւղը, ուր երբեմն պառաւ Մերին ընդունեց իւր տուն յոգնած ու սոված Արտուրին և մեծ ուրախութեամբ լսեցին, որ նա դեռ կենդանի է և առոյգ: Բարի պառաւը իսկոյն ճանաչեց Արտուրին և խիստ ուրախացաւ նորա համար: Իսկ երբ նորան ասացին, թէ գուցէ չարկաւոր լինի նորա վկայութիւնը, որպէս զի օգնի Արտուրին հայրական ժառանգութիւնը վերագարձնելու համար՝ այն ժամանակ նորա ուրախութիւնը փոխուեց մեծ հիացման:

— Ես հազար անգամ կ'երդուեմ, որ այս երիտասարդը իմ խորդիս զւաւկն է, ասաց նա: Ել ո՞վ պիտի իմանայ այդ, եթէ ոչ ես. չէ՞ որ ես դորա հօրն էլ ձեռիս ման եմ ածել: Այո, ես ոչոքից չեմ վախում և աներկիւղ կ'կանգնեմ չարագործ սիր Թովմասի, այն տմարդի խաբեայի առաջ:

Մերիին հրաւիրեցին գնալ իսկոյն Արտուրի ու ծովապետի հետ Էննէսլէյ-Վասալ և նորա անյապաղ ճանապարհ ընկան: Համիլտօնը ի զգուշութիւն վեր

առաւ իւր հետ կարևոր դէպքի համար և մի իրան ծանօթ իրաւագէտ:

Այդ խումբը յաջողութեամբ հասաւ Էննէպէյ-
Վաստլ: Սիր Թովմասը տանն էր: Ծովապետ Համիլ-
տօնը հրամայեց յայտնել իւր գալուստը: Ամենքը
կառքից դուրս եկան և բարձրացան քարէ լայն սան-
դղտի վերայով:

— Թէպէտ ես չեմ կասկածում, ասաց ծովապետը
ցածր ձայնով, որ մենք հասարակ ճանապարհով էլ
կհասնենք մեր նպատակին, սակայն կարծում եմ, որ
մեր յանկարծակի մտնելը առաւել կօգնէ մեզ: Ամեն
ժամանակ պէտք է զգոյշ կենալ: Դեհ, քաջալերուի՛ր,
Արտուր: Համարձակ գնա՛ չարագործի մօտ և մի՛ վա-
խիր, մենք իսկոյն կազատենք քեզ: Յառաջ:

Ծառան (բազաւտորաբար Ժանը չէր նա) հիւ-
րերին տարաւ իւր պարոնի սենեակը: Նախասենե-
կում ծովապետ Համիլտօնը իբր անգիտակցաբար նո-
րան սկսեց մի բան հարցնել: Այդ միջոցին Արտուրը
դուռը բաց արաւ և միայնակ մտաւ սիր Թովմասի
առանձնասենեակը: Մտնելիս նա իբր անհոգութեամբ,
այլ իսկապէս գիտութեամբ, դուռը կիսատ բաց թո-
ղեց, այնպէս որ նորա ուղեկիցները, որոնք գտնուում
էին հարեան սենեկում, իրաքանչիւր խօսքը կարող
էին լսել:

Այն սենեակը, ուր մտաւ Արտուրը, երբեմն
նորա հօր առանձնասենեակն էր: Դռան դէմ պա-
տուհանի մօտ նստած էր սիր Թովմասը: Արտուրի
մտնելիս՝ նա վերկացաւ բազկաթոռի վերայից և ա-
ռաջ եկաւ դէպի նա (սիր Թովմասը միջան մէջ չկա-

րողացաւ ճանաչել նորան): Արտուրը շուտով մի
կողմ քաշուեց և այնպէս կանգնեց, որ լապտերի
լոյսը ուղիղ ընկնում էր նորա դէմքի վերայ:

Հօրեղբայր Թովմաս, ասաց նա ծանր կերպով—
ես դարձեալ այստեղ եմ:

— Աստուած իմ—Արտուրն է, աղաչակեց սիր
Թովմասը՝ շփոթուած այս անակնկալ երևոյթով: Ա-
մերիկայից փախար, այ տղայ, դու կտրեցիր ստըր-
կութեան շղթան: Մի՞թէ ես երբէք չպիտի ազա-
տուեմ քեզանից:

— Աստուած է ազատում ինձ, հօրեղբայր, պա-
տասխանեց Արտուրը հաստատ ձայնով.— և այժմ ես
այլ ևս այն անպաշտպան երեխան չեմ, որին դու
ծախեցիր անբարոյական նաւապետ Անդերսոնին: Ես
ճանաչում եմ իրաւունքներս և եկել եմ քեզանից
պահանջելու այն:

— Ի՞նչ կ'ստանաս ինչ որ հարկն է, գոչեց սիր
Թովմասը զարհուրելուց խելքը կորցնելով և զան-
գահարեց: Այո, դու երբէք այլ ևս չես դուրս գալ
այս ամրոցից: Ամբողջ կեանքդ մութ բանտում
կանցկացնես և ամբողջ կեանքումդ կ'զղջաս, որ
դարձեալ համարձակեցար անհանգիստ անել ինձ:
Ժան, Ժան:

Ետեւի սենեկի դուռը յանկարծ բացուեց և
սենեկապետը մտաւ Լօրդի սենեակը: Նորա դէմքի
վերայ երևեցան զարհուրանք և երկիւղ, երբ տե-
սաւ իւր առաջ հասակաւոր բարձրահասակ, զեղե-
ցիկ ու առողջ երիտասարդին:

— Արտուրն է, գոչեց նա:

— Այն, նա ինքն է, ասաց սիր Թովմասը սթա-
 փուելով արդէն առաջին զարհուրանքից: Սա եկել է
 դարձեալ անհանգստացնելու մեզ, բայց երբու՞մ եմ,
 որ այս վերջին անգամը կլինի: Բռնիր սորան, ժան,
 թող դա մութ բանտումը կորչի:

Ժանը վրայ ընկաւ Արտուրին, բայց նա յետ
 մղեց նորան և մտեցաւ հօրեղբօրը:

— Մտածիր, հօրեղբայր, ասաց նա հանդարտու-
 թեամբ, այն բանի վերայ, ինչ որ դու ուզում ես
 անել: Չէ որ ես այլ ևս երեխայ չեմ, որ երբեմն
 ձեզ զողալով հնազանդում էր: Քու կամքովդ սուր
 ինձ իմ ժառանգութիւնը և այն բոլորը, ինչ որ
 դու ինձ արեցիր, բոլոր տանջանքները, որ տուիր
 ինձ, վաճառելը՝ ի սարկութիւն—բոլորը կ'մտաջուրին:
 Հակառակ դէպքում ես կարող եմ օրինաւոր կեր-
 պով ստանալ իմ ժառանգութիւնը և այն ժամանակ
 քեզ կ'մնայ բանտ կամ մինչև անգամ կախաղան:

— Ասել անգամ չեմ կամենում, երբէք չեմ տալ
 բռնիր գորան, ժան:

— Կանգնիր, գոչեց յանկարծ մի հրամայողական
 ձայն և մտաւ այնտեղ ծովապետ Համիլտօնը, ծե-
 բունի Ֆրանցիսկի, իրաւագէտի և պառաւ Վերիի
 հետ:

— Սիր Թովմաս Լօուվէլ, սկսեց առաջինը, դուք
 արդէն խոստովանեցաք, որ այս երիտասարդը Ար-
 տուր Էննէսէյն է: Մենք չորսս էլ լսեցինք այդ:
 Ահա Ֆրանցիսկը, նորա հօր ու բու եղբօր ծեր ծա-
 ռան, ահա Վերի Բլունտը՝ ձեր հանգուցեալ մօր ա-
 զախինը: Այս երկուսը պատրաստ են վկայելու դա-

տասանի առաջ, որ այն երիտասարդը Լօրդ Էն-
 նէսէյնի որդին է. և դուք անպատճառ այլ ևս չէք
 ընդդիմանալ և չէք ծածկի ճշմարտութիւնը:

Կայծակնահարի պէս կանգնած էր սիր Թով-
 մասը և չէր կարողանում մի խօսք անգամ արտա-
 բերել: Նորա ծառայ ու խորհրդակից ժանը ուզում
 էր քարշել նորան, բայց ծովապետ Համիլտօնը բռն-
 նեց նորա ձեռքը և ստիպեց կանգնելու:

— Խոստովանիր, անպիտան, գոչեց նա, ապա
 թէ ոչ քո վարձը կլինի կախաղանը:

— Ողորմեցէք, ձերդ գերագանցութիւն, ողորմե-
 ցէք, խոստովանում եմ ամենը, աղերսելով գոչեց
 չարագործը ծնկաչօզ:

— Խոստանում եմ, որ կեանքիդ չեմ ձեռք տալ,
 եթէ միայն կ'խոստովանես ամեն բան և ոչինչ
 բան չես թողցնի, ասաց Արտուրը: Բայց խնդրում
 եմ չուշացնես: Պատասխան տուր ինձ. ո՞վ էր այն
 թշուառ մանուկը, որ կրթւում էր Բրայֆօրդում
 իմ անունով:

Չարագործը վախեցած խոստովանեց ամենը,
 բոլորովին չ'խնայելով իւր տիրօջ, որպէս զի, բոլոր
 մեղքը նորա վերայ ձգելով՝ ազատի իւր կեանքը:
 Սիր Թովմասը լուռ ու մունջ կանգնած էր, չհամար-
 ձակելով ոչինչ խօսք ասել իւրեան արդարացնելու
 համար: Յանկարծակի զարհուրանքը կապեց նորա
 լեզուն:

Ծովապետ Համիլտօնը նայում էր չարագործին
 կասկածօտ կերպով, մինչդեռ իրաւագէտը գրում էր
 սենեկապետի պատասխանները և յետոյ պատուիրեց
 վերջինին արձանագրութիւնը ստորագրելու:

1. ՀԱՌԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՆ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԻՆ ՅԱԳ-
ԹՈՒՄ Է. գործ Ֆրանց Հոֆմանի. 1877. զինն է
40 կողեկ.
2. ԹԵՒԱՐԻՑ ԳԼՊԻ ԼՈՅՍ. նոյն Հոֆմանի. 1877 զինն է
40 կողեկ.

Մտխուռ մ են

Թիֆլիզում Պ. Զար. Գրիգորեանցի գրափաճա-
ռանոցում, Եազար Յարուժիւնեանցի
Թէյի խանութում (Սիճի հանդէպ)
և Թարգմանողի մօտ Ներսիսեան
Կարոցում:

- Բագումում Պ. Վերդ Ա. Գրիգորեանցի մօտ.
Երևան՝ Պ. Վարսա Առափնեանցի խանութում.
Ե ու շի՝ Պ. Միրզաջան Մ. Յակոբեանցի գրա-
փաճառանոցում, և գոնազան հայա-
րնակ քաղաքներում հոգևոր գարոց-
ների ուսուցիչների մօտ:

Հպարտութեան համար պատրաստում է, չԻՅՆ
ՔԻՆՕՏՆ գրքի Հոյ Թարգմանութիւնը:

1449

2013

